

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Erik Hauerland

**Obnova ruského vlivu na Kavkaze na pozadí konfliktu o Náhorní Karabach: ruská
zahraniční politika vůči Arménii a Ázerbájdžánu.**

**Restoration of Russian influence in the Caucasus on the background of the Nagorno-
Karabakh conflict: Russian foreign policy towards Armenia and Azerbaijan.**

Bakalářská práce

Vedoucí práce Mgr. Zbyněk Vallo

OLOMOUC 2021

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci na téma *Obnova ruského vlivu na Kavkaze na pozadí konfliktu o Náhorní Karabach: ruská zahraniční politika vůči Arménii a Ázerbájdžánu*, vypracoval samostatně a na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 30. dubna 2021

.....

Podpis

Rád bych tímto poděkoval Mgr. Zbyňku Vallovi za jeho čas, ochotu, trpělivost, odborné rady a věcné připomínky při vedení této bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	5
1. Teoretické ukotvení studia zahraniční politiky	11
1.1. Vývoj výzkumu mezinárodních vztahů.....	11
1.2. Vývoj Foreign Policy Analysis	13
1.3. Úrovně analýz ve studiu FPA.....	15
1.3.1. Individuální úroveň analýzy FPA	16
1.3.2. Státní úroveň analýzy FPA.....	18
1.3.3. Systémová úroveň analýzy FPA	25
1.4. Aplikace FPA na ruskou zahraniční politiku	27
2. Novodobá historie konfliktu o Náhorní Karabach.....	29
2.1. Historická přítomnost Ruska na Jižním Kavkaze	29
2.2. Historické zdroje konfliktu o Náhorní Karabach	31
2.3. Bezprostřední příčiny konfliktu a první válka o Náhorní Karabach	33
3. Ruská zahraniční politika a obnovování vlivu v Zakavkazsku.....	38
3.1. Ruská zahraniční politika v blízkém zahraničí.....	38
3.2. Ruská zahraniční politika vůči Arménii	42
3.3. Ruská zahraniční politika vůči Ázerbájdžánu	49
3.4. Ruská zahraniční politika na pozadí druhé války o Náhorní Karabach	59
Závěr.....	66
Prameny a literatura	70
Abstrakt.....	82

Úvod

Kavkaz patří již od nepaměti mezi regiony, které se vyznačují různorodostí kultur, náboženství, ale zejména růzností politických zájmů. V průběhu historie o tento region sváděly tvrdé geopolitické hry všechny regionální mocnosti. Pro Rusko je kontrola tohoto regionu historicky klíčovým aspektem zahraniční politiky. V ruském pojetí geopolitiky slouží Kavkaz jako přirozená „hradba“ jeho území. Prostor Kavkazu je důležitý nejenom z bezpečnostní stránky, ale také ze stránky surovinové. V Kaspickém moři se nachází velké množství zásob nerostných surovin, i proto lze považovat tento region za strategicky důležitý. Kdo ovládá region, ovládá také nerostná naleziště surovin v Kaspickém moři. Je zřejmé, že Rusko považuje Jižní Kavkaz za sféru svého vlivu a nelibě nese vliv Turecka, Íránu, ale i silnějších soupeřů – Spojených států amerických (USA) a Evropské unie (EU) (Kurfürst, 2018: 58). Region Kavkaz lze dělit na Severní Kavkaz (Ruská část Kavkazu) a na Jižní Kavkaz (Arménie, Ázerbájdžán a Gruzie), na který se bude práce zaměřovat. Zabývat se však bude zejména sporným územím Náhorního Karabachu. Tématem bakalářské práce je ruská zahraniční politika na pozadí zamrzlého konfliktu v Náhorním Karabachu vůči znepráteleným zemím Arménii a Ázerbájdžánu.

Konflikt v Náhorním Karabachu má své kořeny na počátku 20. století, kdy se v oblasti rozmáhala vlna nacionalismu – arménský a ázerbájdžánský nacionalismus. Území Náhorního Karabachu je historicky důležité. Arménie a Ázerbájdžán považují území Náhorního Karabachu za „svaté území“ národní historie. Kulturní a symbolický význam Náhorního Karabachu pro oba národy je nedocenitelný (de Waal, 2012: 23). Nicméně je faktem, že na území Náhorního Karabachu nejsou přítomny žádné významné nerostné suroviny, proto jde spíše o boj za symboliku a národní hrdost. O toto území se sváděla klíčová válka od roku 1988 do roku 1994, kdy tento rok přinesl příměří mezi stranami. Nikdy však nebyl nastaven úplný mír. Nastal *status quo*, který více vyhovoval Arménské straně, protože sporné území, ale i část území jeho východního souseda fakticky okupovala. Ázerbájdžánská strana se naopak cítila dotčena a frustrována touto neřešenou situací. Výsledek byl jakýsi typ sebevražedného paktu, v němž každá země zraňovala tu druhou, přičemž sama rovněž trpěla v naději na dosažení lepšího postavení u jednacího stolu (de Waal, 2012: 23). Konflikt si vyžádal asi třicet tisíc obětí a statisíce uprchlíků. Ani tak se nepodařilo najít úplný mír (BBC, 2020b). Klíčovým aktérem je Rusko, které zprostředkovávalo mírová jednání mezi stranami. Rusko je ekonomickým, ale i vojenským spojencem Arménie, avšak nikdy nedeklarovalo vojenskou podporu Arménii při bojích o Náhorní Karabach. Spíše slouží jako odstrašující faktor proti případné intervenci Turecka ze západu. Naopak na ázerbájdžánské straně je právě klíčovým spojencem Turecko

(BBC, 2020b). Nicméně v posledních letech se snaží Rusko vyvažovat svůj vliv na obě strany. Zejména proto, že v Ázerbájdžánu vidí spojence pro těžbu a distribuci nerostných surovin (ropa a zemní plyn) z Kaspického moře. Spojence v tom smyslu, že do těžebního procesu Rusko chce zasahovat (technologie) a že chce, aby transport těchto komodit probíhal přes ruský systém ropovodů a plynovodů. V dnešní době však probíhá transport ropy přes ropovod Baku – Tbilisi – Ceyhan a Rusko nelibě nese tuto alternativní cestu. Zároveň je Ázerbájdžán významný odběratel ruské vojenské techniky a zbraní (Agayev, 2013).

Nějakou dobu panoval v Náhorním Karabachu relativní klid,¹ avšak na konci září roku 2020 situace v regionu dospěla do bodu zlomu. Obě zneprátelené strany se dostaly do konfliktu, nelze však s jistotou říct, kdo započal druhou Karabašskou válku. Obě strany vyhlásily v souvislosti s útoky úplnou nebo částečnou mobilizaci a stanná práva na svých územích. Konflikt nabral nových rozměrů. Proto se autor práce domnívá, že je tuto problematiku dobré zkoumat. Téma je aktuální a relevantní. V tomto konfliktu lze také pozorovat novou dynamiku. Je to zejména tím, že vzájemné vztahy mezi Ruskem, Arménií a Ázerbájdžánem jsou komplikovanější, než tomu bylo v 90. letech při první Karabašské válce (Zacha, 2016).

Ve sporu o Náhorní Karabach nejsou angažovány jenom zneprátelené strany (Arménie a Ázerbájdžán) či Rusko a USA, ale i regionální mocnosti Turecko, potažmo Írán. Řešení komplikované situace se pokoušejí nalézt i mezinárodní organizace v čele s Organizací spojených národů (OSN), EU nebo Minskou skupinou Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OSCE).² Klíčovým faktorem pro vyřešení situace je, ale stále postoj Moskvy a její zahraniční politiky (Ditrych, 2006: 43).

Bakalářská práce využívá teoretického rámce Analýzy zahraniční politiky (*Foreign Policy Analysis*), protože práce vychází z toho, že ruská zahraniční politika v blízkém zahraničí (postsovětském prostoru) je dominantně postavená na racionalitě (Broers, 2020) a konkrétním rozhodování ve prospěch státu ze strany ruských vůdců. Analýza zahraniční politiky (FPA) umožňuje zkoumat problematiku zahraničněpolitických jednání vůdců, administrativ, ale i obchodních společností a dalších aktérů. FPA pomáhá práci osvětlit mnohé faktory, které vstupují do zahraničněpolitického rozhodování. Přínos FPA je zejména v tom, že zahraniční

¹ Menší potyčky mezi sebou však válčící strany stále sváděly. Vyostřená situace nastala třeba v roce 2014, kdy si přestřelky na linii kontaktu vyžádaly 10 obětí a v rámci této krize byl dokonce sestřelen vrtulník arménské armády (Zacha, 2016).

² Minská skupina vznikla v roce 1992 jako platforma pro mírová jednání na probíhající konflikt v Náhorním Karabachu. Jedná se o skupinu, která funguje v rámci organizace OSCE. Aktivně začala Minská skupina působit v roce 1994. Členy této skupiny jsou Francie, Ruská federace, Spojené státy americké (tyto tři země mají status stálého předsednictví), ale také Arménie, Ázerbájdžán, Bělorusko, Německo, Itálie, Švédsko, Finsko a Turecko (OSCE Minsk Group, 2020).

politiku zkoumá z více úhlů a nedívá se na mezinárodní/zahraniční politiku skrze paradigmatu velkých teorií mezinárodních vztahů – často je označována za *middle range theory*. FPA je přínosná i v tom, že si práce může vybrat jednotlivé aspekty zahraniční politiky a dále s nimi v analýze pracovat.

Práce má za cíl komparovat pozici ruské zahraniční politiky vůči Arménii a Ázerbájdžánu na pozadí konfliktu v Náhorním Karabachu. Nejprve se práce v praktické části zabývá historickým popisem konfliktu o Náhorní Karabach. Zkoumá hlavní události konce 20. století, a to jak tyto události spor dále ovlivnily. Dále zkoumá, jak se do těchto událostí promítala politika upadajícího Sovětského svazu (SSSR) a nově vzniklá Ruská federace a její zahraniční politika,³ která utvářela další dynamiku sporu. Tyto zásahy ruské zahraniční politiky jsou brány jako akty udržování a obnovování vlivu v regionu a postsovětském prostoru obecně. Proto práce komparuje zahraniční politiku vůči Arménii a Ázerbájdžánu na pozadí do nedávna zamrzlého konfliktu o Náhorní Karabach, a to od konce 20. století do současnosti. Práce se taktéž zabývá popisem událostí z podzimu roku 2020 a ruskou rolí ve druhé válce o Náhorní Karabach. Práce se mimo jiné pokouší nastínit ruskou pozici ve sporu o Náhorní Karabach. Hlavními výzkumnými otázkami práce jsou:

- *Jaké jsou projevy zahraniční politiky Ruské federace vůči Arménii a Ázerbájdžánu?*
- *Liší se ruská zahraniční politika vůči těmto státům, nebo ne?*
- *Jaká byla role Ruské federace během druhé války o Náhorní Karabach?*

Hlavní výzkumnou metodou bakalářské práce je srovnávací metoda (*comparative method*). Srovnávací metoda je definována jako jedna ze základních vědeckých metod, avšak není to jediná vědecká metoda v politických vědách. Srovnávací metoda je obsáhlá obecná metoda, nikoli omezená odborná technika. Srovnávací či komparativní přístup může být brán jako základní výzkumná strategie (Lijphart, 1971: 682–685). Práce bude komparovat ruskou zahraniční politiku vůči Arménii a Ázerbájdžánu a pro teoretické ukotvení výzkumu ruské zahraniční politiky využívá FPA. Zejména se zaměří na roli lídrů, ekonomické vazby států, roli nerostných surovin a vojenskou přítomnost Ruské federace ve zneprátelených státech. V poslední řadě se práce bude věnovat roli Ruské federace v proběhnuvší válce a mírovém jednání z konce roku 2020.

³ Míněno vnitřní politika Sovětského svazu vůči svým svazovým republikám a následně po roce 1991 zahraniční politika Ruské federace vůči bývalým svazovým republikám.

Práce se v první kapitole věnuje ukotvení FPA v rámci výzkumu mezinárodních vztahů a zahraniční politiky. Práce zde rozebírá klíčové aspekty FPA. Analýza zahraniční politiky je obsáhlá vědní disciplína, do které vstupuje mnoho faktorů na základě kterých se jednání a projevy zahraniční politiky daného státu hodnotí. Zahraniční politika státu podléhá domácím zdrojům (politický režim země, ekonomika, veřejné mínění atd.) a zahraničním zdrojům (vliv nadnárodních organizací, vliv mezinárodního systému, vztahy mezi jednotlivými státy atd.). Na konci kapitoly se práce podrobněji věnuje tomu, jak tyto aspekty a faktory využije v praktické části.

Druhá kapitola práce uvádí historický kontext ruské přítomnosti na jižním Kavkaze a kořeny sporu o Náhorní Karabach. Věnuje se konci 80. let a již regulárnímu konfliktu dvou suverénních států o sporné území. Historický kontext je za prvé důležitý pro pochopení vzájemných vztahů mezi Ruskem, Arménií a Ázerbájdžánem. Za druhé je historický kontext důležitý, protože dává nahlédnout do toho, jak je samotný Kreml brán v očích jednotlivých států a jaké mají státy zkušenosti se sovětskou, potažmo ruskou rolí v konfliktu. A za třetí je historický kontext důležitý, protože Rusko vnímá Zakavkazsko stále za svou sféru výlučného zájmu a vlivu. Spletitost vztahů a vazeb mezi těmito státy je důležitá, protože výrazně ovlivňuje jednání všech stran.

Třetí kapitola práce je věnována analýze projevů zahraniční politiky Ruské federace vůči Arménii a Ázerbájdžánu. Tato kapitola bude na základě teorie, historie a projevů ruské zahraniční politiky zodpovídat výzkumné otázky. Budou zde komparovány klíčové faktory, které vstupují do rozhodovacích procesů – ekonomika, vztah lídrů, vojenská přítomnost atd. Jsou zde také diskutovány závěry jiných autorů, kteří se na toto téma zaměřují. Práce poté přechází do současnosti a reflektuje události roku 2020 a následnou mírovou mediaci Ruské federace z konce roku.

Inspirací pro psaní této práce byla kniha publicisty, novináře a odborníka na postsovětský prostor Thomase de Waala (2012) *Černá zahrada: Arménie a Ázerbájdžán v míru a za války*, ve které popisuje kořeny konfliktu o Náhorní Karabach, sovětskou netečnost vůči tomuto regionu a mnohé další aspekty, které jsou doprovázeny s tímto konfliktem. Nicméně toto dílo bylo napsáno roku 2003, do češtiny bylo přeloženo v roce 2012 a nereflektuje nedávné události, které konflikt o Náhorní Karabach doprovázely. Zároveň nepopisuje odborně problematiku, spíše vykresluje vztahy mezi stranami z novinářského hlediska a vědecké hledisko v jeho práci chybí. Avšak de Waalovi příspěvky a články pro *Carnegie Moscow Center* popisující události druhé války o Náhorní Karabach jsou velmi přínosné pro pochopení širšího kontextu. Další prací Thomase de Waala (2015) je jeho příspěvek ve knize *Frozen*

Conflict in Europe od Antona Beblera (Eds.) (2015), který se věnuje zamrzlému konfliktu o Náhorní Karabach a politickým jednáním na jeho pozadí.

Dále jsou využívány práce českých politologů a expertů na region Kavkazu, respektive postsovětský prostor Tomáše Šmída (2005; 2006; 2007), Emila Souleimanova (2007), Jaroslava Kurfürsta (2018), Vincence Kopečka (2012), Ondřeje Ditrycha (2006) a dalších. Tomáš Šmíd (2005; 2006; 2007) se ve své práci zabývá první válkou o Náhorní Karabach, ale především však etnickým napětím, které region Zakavkazska provází. V práci je využita i jeho analýza zaměřující se na vzájemné vztahy mezi Ruskem a jihokavkazskými republikami. Pro analýzu rusko-ázerbájdžánských vztahů je použita jeho případová studie ázerbájdžánského politického režimu. Práce dále využívá Emila Souleimanova (2007) a jeho důkladného popisu složité historie konfliktu o Náhorní Karabach. Souleimanov dobře popisuje konflikt samotný, mírová jednání a následný poválečný vývoj. V jeho sborníkové knize *Rusko a Postsovětský prostor* dává dohromady texty mnoha autorů, kteří přináší do studia ruského chování v postsovětském prostoru mnoho nových myšlenek a poznatků. Práce čerpá i z publikace Jaroslava Kurfürsta (2018) *Příběh ruské geopolitiky: jak se ruská myšlenka zmocnila více než šestiny světa*, ve které jsou popsány projevy a cíle ruské zahraniční politiky. V této publikaci je dobře popsána problematika tzv. barevných revolucí, které ruský režim nelibě nese ve svém okolí. Je zde také popsán vztah Moskvy ke svým bývalým republikám – blízké zahraničí. Z literatury je patrné, že se autoři shodují na tom, že klíčovým aktérem sporu o Náhorní Karabach je Rusko. Pro další ukotvení ruské zahraniční politiky a zejména pojmu blízké zahraničí je využívána publikace Oskara Krejčího (2017) *Geopolitika Ruska*. Nicméně tato publikace nezachází do potřebných detailů, a proto je tato kniha doplňována o další zdroje, zvláště pak o článek Bohulava Litery (1994) *Kozyrevova doktrína – ruská varianta Monroeovy doktríny*. I když je tento článek starší, i tak dobře popisuje prvotní záměry ruských politiků o udržení vlivu v blízkém zahraničí.

Teoretické ukotvení zahraniční politiky je vypracováno na základě publikací Valerie M. Hudsona & Benjamin S. Daye (2020) a Chris Aldena & Ammon Aran (2017). Tyto dvě publikace se zaměřují na studium a výzkum FPA, která je pro práci stěžejním analytickým rámcem. Velmi dobře vysvětlují a popisují klíčové faktory, které vstupují do zahraničněpolitických rozhodnutí. Tyto dvě publikace slouží jako kostra teoretického rámce práce. Nicméně nereflktují všechno, co práce pro svou analýzu potřebuje, a proto jsou doplňovány o další texty zaměřené na FPA.

Popis vývoje zahraniční politiky a analýzy zahraničních vztahů jsou v práci využity odborné články *Main Approaches to the Study of Foreign Policy: A Review* od F. M. Tayfura

(1994), ve kterém se autor věnuje zejména základním rozdílům mezi zahraniční politikou a mezinárodní politikou. Nicméně text je použit proto, že nastiňuje a popisuje první práce, které se výzkumu FPA věnovaly. Pro přiblížení historie FPA je dále použit článek *Foreign Policy Analysis Yesterday, Today, and Tomorrow* od V. M. Hudsona a Ch. S. Voreho (1995). Tento text popisuje první autory, kteří se FPA zabývali. Text je dobrým úvodem FPA. V dalších pracích od V. M. Hudson sám autor odkazuje na svůj text z roku 1995 a nepřináší nic nového do reflexe historie studia FPA. Proto je práce doplněna o jiné texty věnujícím se FPA a zahraniční politice.

Nelze ani opomenout dvoudílnou publikaci Andreje Zubova (2014; 2015) *Dějiny Ruska 20. století*, ze které si práce bere klíčové momenty z historie konfliktu a historii přítomnosti Ruska v regionu Zakavkazska. Andrej Zubov velmi podrobně mapuje historické události, které ovlivňovaly region jižního Kavkazu a dobře tyto události zasazuje do dějin Ruska. Dále jsou v práci použity projevy lídrů angažovaných v konfliktu (Vladimir Putin, Nikol Pašinjan a Ilham Alijev), jsou využity i prohlášení některých ministrů a kremelských špiček. Teoretická i praktická část jsou doplněna o literaturu, která má úzkou souvislost s danou problematikou a také o zdroje z novinových článků a komentářů k danému tématu.

Velmi přínosnými zdroji pro popsání vztahu Moskvy k Jerevanu a Baku jsou zprávy publikované na oficiálních webových stránkách Kremlu. Tyto zprávy jsou však vyváženy a dále zasazeny do kontextu za pomoci odborníků na Rusko a jeho zahraniční politiku v postsovětském prostoru píšících pro *Carnegie Moscow Center*, *The Jamestown Foundation* a *Eurasianet*. Přínosným byl zejména Dimitry Trenina, který je ředitelem *Carnegie Moscow Center* a odborníkem na Rusko a jeho zahraniční a bezpečnostní politiku. Dalším přínosným autorem je Joshua Kucera, který se jako novinář věnuje dění na Kavkaze. Zaměřuje se na soupeření Turecka a Ruska v tomto regionu. Joshua Kucera píše pro *Eurasinet*. Pro *The Jamestown Foundation* píše další významný analytik a specialista na Rusko a jeho zahraniční politiku vůči blízkému zahraničí Vladimir Socor. Věnuje se bezpečnostním otázkám jižního Kavkazu a ruské angažovanosti v tomto regionu.

1. Teoretické ukotvení studia zahraniční politiky

Kapitola má za cíl ukotvit práci ve FPA, jako přístupu ke studiu mezinárodních vztahů, o který se práce dále opírá. V první podkapitole se práce věnuje zejména historickému vývoji studia mezinárodních vztahů, zvláště tomu, co tento obor nejvíce ovlivňovalo. Dále se věnuje zahraniční politice a jejímu výzkumu. V dalších podkapitolách práce popisuje zvolený přístup výzkumu zahraniční politiky (FPA) a věnuje se jejímu bližšímu vymezení, vysvětlení a aplikování na ruskou zahraniční politiku.

1.1. Vývoj výzkumu mezinárodních vztahů

Obor mezinárodních vztahů (MV) se jako samostatná vědecká disciplína začíná vyvíjet na začátku 20. století. Velký vliv na tom, že se obor rozvinul v samostatnou vědeckou disciplínu má vznik první katedry mezinárodních vztahů na *University of Wales v Aberystwythu* v roce 1919 (Drulák, 2012: 47). Obor mezinárodních vztahů byl ovlivněn přístupy z teorie státu a práva, politické filozofie a diplomatické historie. Později byl doplňován o ekonomii, psychologii a sociologii (Barša, 2009: 9).

Výzkum MV se zpočátku opíral o liberální myšlenky. Liberalismus si dal za cíl řešit spory mezi státy pomocí spolupráce a trvalého míru a obecně mezinárodního práva (Drulák, 2012: 72). Nicméně Edward Hallet Carr označil liberální přístup na konci 30. let za utopistický. Liberalisté podle něj nereflktují faktor moci, proto nabízí alternativní pohled – realismus. Tímto začíná první velká debata mezi teoriemi v oboru MV. Realismus dlouho dominoval jako hlavní vědecký proud. Pozici realismu umocňuje konec 2. světové války a nástup Studené války, kdy se svět dělí na dva bloky (Drulák, 2012: 54).

Kritici realismu se snaží ukázat, že MV lze studovat pomocí vědeckých metod. Scientisté očekávají, že teorie se bude zabývat fenomény, které jsou objektivně pozorovatelné – scientismu klade důraz na teorii před historií. Scientistické metody navazují na realistický cíl tím, že chtějí ukázat MV v jejich reálné podobě. Druhá debata o teorii mezinárodních vztahů nemá jasného vítěze (Drulák, 2012: 48, 90)

Koncem sedmdesátých let vytváří Kenneth Waltz neorealismus, který rozebírá v díle *Theory of International Politics* (1979). Neorealismus je zvědečtění realismu a je inspirován metodami ekonomie. Odpověď na neorealismus přináší neoliberalismus v díle Roberta Keohane a Josepha Nye - *Power and Interdependence* (1977). Liberalismus je v osmdesátých letech modernizován a transformuje do sebe prvky z klasické mikroekonomie a institucionální

ekonomie. Od poloviny osmdesátých let probíhá třetí debata mezi neorealismem a neoliberalismem (Drulák, 2012: 50).

Čtvrtá velká debata nastává na konci studené války. Neorealismus ani neoliberalismus neuspokojivě interpretují konec Studené války, proto nastává debata nad tím, jakým způsobem nejlépe zkoumat MV (Drulák, 2012: 51). Na konci osmdesátých a začátku devadesátých let se vytváří nová teorie MV – konstruktivismus. Konstruktivismus je založen na mnoha různých přístupech, ale lze jej obecně považovat za reakci na neorealismus i neoliberalismus. Většina konstruktivistů v mezinárodních vztazích věří, že sociální realita je konstruována vzájemnou interakcí mezi státy a že hmotné zájmy nejsou tak důležité jako zájmy nehmotné. Důležité aspekty konstruktivismu jsou normy, ideje a identity (de Buck & Hosli, 2020: 11–14).

Tyto tři základní teorie – realismus, liberalismus a konstruktivismus – jsou tradičními přístupy ve výzkumu MV. Teorie nahlíží na státy, jako na samostatné aktéry MV a snaží se předpovídat jejich jednání a chování na základě předem daného paradigmatu (de Buck & Hosli, 2020: 2–3).

Zahraniční politika je komplikovaný proces utváření vztahů mezi státy, do kterého se promítá mnoho různých faktorů. Mezi důležitými faktory jsou např. vlivy a okolnosti domácí politiky, ale i vnějšího světa. Zahraniční politika je široký obor, to znamená, že je možné ji zkoumat na různých úrovních analýzy. Analýza zahraniční politiky sleduje jednání a chování vlád či autorit, které zahraniční politiku vytváří (Tayfur, 1994: 113-117; Druláková & Drulák, 2011: 9).

Stěžejním teoretickým rámcem práce je Analýza zahraniční politiky (Foreign Policy Analysis – zkráceně FPA). Tato metoda je někdy označována, jako základní teorie pro výzkum zahraniční politiky – *basic theory*. Touto teorií můžeme analyzovat jednotlivé kroky ruské zahraniční politiky, které byly učiněny vůči Arménii a Ázerbájdžánu a lze také pomocí ní popsat vývoj konfliktu v Náhorním Karabachu. FPA analyzuje jednání jednotlivých vůdců, administrativ, národních institucí, nadnárodních institucí, ale i byrokracie, environmentálních hnutí, obchodních společností nebo zájmových skupin. FPA staví na psychologii, ekonomice, sociologii, antropologii, geografii a dalších oborech (Hudson & Vore, 1995: 211).

FPA se věnuje studiu chování a praxe vztahů mezi aktéry, především státy v mezinárodním systému. Diplomacie, zpravodajské služby, obchodní jednání a kulturní výměny jsou součástí zahraniční politiky a vytváří tak okolnosti, které ovlivňují zahraniční agendu (Alden & Aran, 2017: 3). FPA nejvíce zajímají rozhodnutí učiněná tzv. *decision makery* (rozhodovatelé), tedy autoritami, které mají vliv na národní zdroje a stát samotný, dále studuje, jaký vliv mají tyto rozhodnutí na zahraniční politiku (Hudson & Day, 2020: 4–5).

1.2. Vývoj Foreign Policy Analysis

Vznik FPA, vědní disciplíny mezinárodních vztahů, se vztahuje k pracím a autorům jako jsou:⁴ James N. Rosenau a jeho *Pre-theories and Theories of Foreign Policy* (1966); Richard C. Snyder, H. W. Bruck, Burton Sapin v jejich práci *Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics* (1954); Harold a Margaret Spourtovi a jejich práce *Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics* (1956). Jejich práce se zaměřují na vysvětlení chování národních států v zahraniční politice a mezinárodním prostředí. Každá z těchto prací se stala jádrem výzkumu FPA (Hudson & Vore, 1995: 212).

James N. Rosenau ve svém díle podpořil rozvoj obecné teorie, která je schopná na základě odlišností národních států vysvětlovat a předpovídat jejich kroky v zahraniční politice. J. N. Rosenau prosazoval rozvoj tzv. Teorie středního rozsahu, která analyzuje zahraniční politiku za pomoci velkých principů mezinárodních vztahů a složitostí reality. Tím tak zdůraznil potřebu integrovat informace na několika úrovních analýzy – od individualit vůdců až po mezinárodní systém (Hudson & Vore, 1995: 213). Druhým přínosem, který J. N. Rosenau přináší do studia FPA je identifikace charakteristik státu – velikost, hospodářská vyspělost a politický systém. Toto rozdělení se stalo základem pro oblast komparativní zahraniční politiky (*comparativ foreign policy*) (Drulák, 2012: 107; Tayfur, 1994: 122–123).

Druhá práce, která se analýze zahraniční politiky věnuje, klade důraz na samotné vysvětlení jednání aktérů národního státu na vytváření zahraniční politiky. Snyder, Bruck a Sapin (1954) se snaží vysvětlit lidské rozhodování na základě proměnných, které toto rozhodování ovlivňují. Poprvé se tak studium FPA stalo vědeckým oborem (Tayfur, 1994: 122). Jako Rosenau, tak i Snyder a jeho kolegové se domnívali, že vysvětlení chování je nutně více příčinné a mezioborové. Snyder a kolegové vytvořili základ pro studium zahraničně politického rozhodování (*foreign policy decision making*) (Hudson & Vore, 1995: 213–214).

Harold a Margaret Sprout se ve svém příspěvku snažili přidat do studia FPA faktor reality, a to prostřednictvím kontextu zahraniční politiky (*foreign policy context*). Aby výzkumník mohl pochopit jednání jednotlivců či skupin v zahraniční politice, potřebuje se zaměřit na *psycho-milieu*, to znamená mezinárodní kontext, a hlavně na to, jak je vnímán a interpretován *decision makery* (Hudson & Vore, 1995: 213–214).

⁴ Následující autoři jsou považováni za První generaci FPA. První generace výzkumníků FPA se soustředila na konceptualizaci FPA. Druhá generace se soustředila na sebereflexi výzkumu FPA (Hudson & Vore, 1995).

Hudson a Vore shrnují hlavní přínosy první generace do studia FPA do následujících bodů:

- znalost zvláštností osob, které vytváří zahraniční politiku, je klíčová pro pochopení podstaty těchto rozhodnutí;
- informace o těchto zvláštnostech lze pak zařadit do většího celku, například do teorie středního rozsahu;
- víceúrovňová analýza, v rozsahu od mikro po makro, by měla být integrována jako součást této teorie;
- koncepty a teorie ze všech společenských věd mohou přispět k budování této teorie;
- porozumění procesu tvorby zahraniční politiky je minimálně stejně důležité, ne-li důležitější, než porozumění výstupům zahraniční politiky (Hudson & Vore, 1995: 214).

Druhá generace vědců FPA přijímá myšlenky té první, ale chce ve FPA zanechat vlastní stopu. Hlavní aspekt, který druhá generace zapracovává do výzkumu, je sebereflexe FPA zahrnující teoretické a metodologické problémy, které se při výzkumu této vědní disciplíny dříve objevily. Sebereflexe probíhala ve všech třech oblastech FPA (*comparative foreign policy, foreign policy decision making, foreign policy context*), které první generace začala zkoumat (Hudson & Vore, 1995: 220).

Druhé generace FPA přináší zvědečtění výzkumu FPA a zejména to, že se provádí analýza zahraniční politiky, a ne komparace zahraniční politiky, jako tomu bylo u první generace. Hlavní aspekty, které druhá generace přináší do FPA, jsou:

- větší variabilita metodologie (kvantitativní a kvalitativní techniky výzkumu); odmítají jednotnou metodologii ve výzkumu FPA;
- odmítají povrchní vazby mezi proměnnými, protože podle nich existují mnohem komplexnější vztahy;
- obrací svou pozornost na případy mimo Ameriku;
- zaměřují se na propojování hlavních otázek zahraničních vztahů s výzkumem FPA (Neack, Hey, Haney: 1995: 1–12; Krupka, 2017).

Třetí generace FPA se zrodila z konce Studené války. Tato událost přišla náhle a byla těžko předvídatelná, nicméně se stala vítanou pro studium FPA. Události, které doprovázely konec Studené války a následný politický vývoj ve světě, přivedly výzkumníky FPA k tomu, že začali klást větší důraz na roli aktérů (*actor-specific theory*) v zahraniční politice, proto se FPA snažila tento aspekt zachytit (Hudson & Vore, 1995: 222). Tato teorie se soustřeďuje na to, jak lidé

vnímají a reagují na svět kolem sebe a na to, jak lidé utváří okolní svět svým jednáním. Jejím hlavním přínosem pro studium FPA je schopnost informovat o procesech zahraniční politiky (Hudson, 2005).

Třetí generace FPA si uchovala teoretický rámec první generace. Mezi hlavní přínosy třetí generace pro studium FPA patří následující:

- zkoumat specifické informace o aktérech a nedívat se jenom na státní úroveň analýzy;
- vystavit teorii středního dosahu, která je ohraničená mezi obecnou teorií aktérů a komplexností/složitostí reálného světa;
- závazek usilovat o multikauzální vysvětlení, které zahrnuje více úrovní analýzy;
- využívat teorie a poznatky z jiných sociálně-vědních oborů;
- proces zahraničněpolitického rozhodování je stejně důležitý jako samotný výstup zahraniční politiky (Hudson & Vore, 1995: 222).

1.3. Úrovně analýz ve studiu FPA

Úroveň analýzy, na které je zahraniční politika státu zkoumána, je jedním z nejdůležitějších témat při provádění výzkumu FPA. Za úroveň analýzy označuje perspektivu, z níž se díváme na mezinárodní vztahy. Rozlišení na úrovně se považuje za nezbytné k výstavbě analytických modelů v mezinárodních vztazích (Drulák, 2012: 106). První významnější práci, která pomohla při výzkumu úrovní ve FPA, byla práce Davida Singera *The Level of Analysis Problem in International Relations* (1961). Podle Singrova rozdělení mohou být mezinárodní vztahy a s nimi spojená zahraniční politika zkoumány podle dvou úrovní: 1) úroveň mezinárodního systému (*level of international system*) a 2) úroveň národního státu (*level of nation states*) (Singer, 1961: 80–89).

Zaměření se na úroveň mezinárodního systému (Systémová úroveň) nám umožňuje studovat vzorce interakcí v systému, které nám pomohou zobecňovat a odhalovat jevy jako například: vytvoření a zánik aliancí, reakce na změny politických institucí a další. Systémová úroveň nám umožňuje zkoumat mezinárodní vztahy s komplexností, která je však ztracena, pokud přejdeme na nižší úroveň analýzy (Singer, 1961: 80). Systémová analýza se v těchto raných fázích studia FPA věnovala pouze velkým mocnostem a ignorovala ostatní aktéry mezinárodního prostředí (Tayfur, 1994: 121). Státní úroveň analýzy nám poskytuje možnost se zaměřit pouze na odlišnosti mezi státy a jejich zahraničními politikami. Stát je zde primárním aktérem mezinárodních vztahů. Na druhou stranu zde neexistuje jistota, že se vytvoří sofistikovaný model pro komparativní zahraniční politiku (Singer, 1961: 82–83). Tento přístup

označujeme jako *Decision Making Approach*. Do tohoto přístupu zasahuje psychologie i sociologie, které pomáhají porozumět chování jednotlivých skupin a jednotlivců, kteří vytváří zahraniční politiku. Tento přístup dal vzniknout individuální úrovni ve FPA, protože státy a vlády nejsou monolitické celky, ale jsou tvořeny individualitami (Tayfur, 1994: 122).

Výše uvedené úrovně analýzy jsou úrovněmi, které se ve výzkumu FPA používají nejčastěji. V současné době jsou tyto úrovně doplňovány o nové kategorie. Nejprve se práce blíže zaměří na Individuální úroveň, dále pak na Státní úroveň a naposledy na Systémovou úroveň.

1.3.1. Individuální úroveň analýzy FPA

Zahraněční politika je produktem lidského jednání, to znamená, že jednotlivci (lídři) v čelních pozicích státu identifikují problémy spojené se zahraniční politikou a rozhodují o těchto problémech na základě zjištěných informací. Základem této úrovně FPA je tedy fakt, že jednotliví vůdci uplatňují svůj vliv na zahraniční politiku. Do této úrovně náleží i rozmanitost psychologických faktorů, které hrají roli při utváření zahraniční politiky. Do tohoto psychologického rámce patří například: individuální vnímání zahraniční politiky, lidské poznání, osobnost lídra nebo dynamika skupinového jednání. Zároveň záleží i na tom, jakým státníkem lídr je – autoritář nebo demokrat (Alden & Aran, 2017: 23–24, Tayfur, 1994: 131).

Individuální úroveň FPA je studována z racionalistického pohledu na zahraniční politiku, protože vytváření zahraniční politiky ze strany jedinců je doprovázeno jejich ambicemi něco získat. Do kontextu s touto úrovní FPA lze uvést teorii her (Alden & Aran, 2017: 21). Jedinec se v teorii her snaží maximalizovat vlastní prospěch s co nejmenšími možnými ztrátami na úkor druhých. Nejčastěji se v teorii her uvádí hra s nulovým součtem, kdy převaha jednoho hráče (vítěz) se rovná ztrátě toho druhého (poražený) – vítěz bere vše. Avšak zde se dostáváme do dvou problémů, protože v reálném světě není ani absolutní vítěz a ani absolutně poražený, a za druhé v mezinárodním prostředí se nepohybují jenom dva aktéři, ale je zde přítomno mnoho různých aktérů, koalic a uskupení. Pro zahraniční politiku by zde mohla být přínosnější hra s nenulovým součtem. Tato situace má dvě varianty. Tou první je, že se dva hráči (jedinci) dělí o celkový zisk v určitém poměru. Nikdo nevyhrává vše a nikdo vše neprohrává. Druhou variantou je, že se „hry“ účastní více aktérů. Do této varianty se promítá mnoho různých aspektů jako: strategie, konflikt, koalice či spojení (Říchová, 2014: 105–113). V tomto případě je použití FPA na místě, protože se lze každému „hráči“ (aktérovi/jedinci) věnovat jednotlivě. Je možné sledovat jeho kroky a popřípadě jeho strategii, kterou uplatňuje vůči druhým na poli

mezinárodní politiky. Každý jednotlivý aktér disponuje různými vlastnostmi, znalostmi, předsudky a úmysly. Tento rámec dále vytváří jeho osobnost, která formuje rozhodování a jednání v zahraniční politice (Hudson & Day, 2020: 39–74).

Klíčovým faktorem pro individuální úroveň FPA je osobnost lídra. Osobnost lídra lze zkoumat na základě psychologické analýzy. Psychologické analýzy lídrů jsou však obtížné, protože světoví vůdci nejsou ochotni se podrobovat důsledným psychologickým analýzám. Světoví vůdci nechtějí odkrývat své soukromí a zároveň je také těžké se s nimi dostat do osobního kontaktu. Proto tento problém lze studovat na dálku, a to dvěma metodami. Používáme psychobiografii a obsahovou analýzu jednání vůdců. Psychobiografií se zabýval i Sigmund Freud, když chtěl analyzovat politiku Woodrowa Wilsona. Při své práci využíval biografii tohoto amerického prezidenta (Freud & Bullitt, 1967). Jednou z výhod psychobiografie je schopnost přivést na světlo emocionální a zážitkové faktory, které hrají roli v motivaci a při rozhodování vůdců⁵ (Hudson & Day, 2020: 62–63).

Obsahová analýza je druhá metoda. Tato metoda využívá jako základ to, co lídři kdy napsali a řekli, zároveň zde musí být přímý vztah s osobností vůdce. Existuje však rozpor, protože politici lžou – někdy v dobrém (národní bezpečnost), ale často v tom špatném. Proto je důležité získat velké množství textu, které zahrnuje různá časová období, různé publikum a různé předměty, aby bylo možné získat poměrně přesný výsledek analýzy (Hudson & Day, 2020: 65). Projevem osobnosti lídra je i styl vedení zahraniční politiky země a lídrovy zkušenosti.⁶ Pro FPA je důležitý psychologický profil lídrů, který se stává určujícím prvkem pro studium dalších možných kroků lídrů v zahraniční politice (Shepard, 1988). Příkladem je mesiášská povaha Tonyho Blaira při podpoře invaze do Iráku v roce 2003, kdy britský premiér obhajoval společnou invazi a zároveň se snažil prezentovat jako zachránce Západu. George Bush se naopak snažil ovlivňovat americkou veřejnost prostřednictvím médií tak, že jeho řešení (invaze) je jediné správné a možné (Dyson, 2006; Eshbaugh-Soha & Linebrager, 2014). Dalším důležitým aspektem při vytváření zahraniční politiky jsou zdroje domácí politiky, která výrazně

⁵ Lídři, kteří mají emociální a osobní zkušenosti, častokrát tyto zkušenosti promítají do zahraniční politiky. Například apatie George W. Bushe vůči Saddámu Husajnovi u války v Iráku z roku 2003. George W. Bush věděl, že Saddám Husajn plánoval atentát na jeho otce v roce 1993, a tato jeho zkušenost ovlivnila další průběh konfliktu (von Drehle & Smith, 1993; Houghton, 2008; Hudson & Day, 2020).

⁶ Kubánská raketová krize je příkladem toho, že N. S. Chruščov považoval J. F. Kennedyho jako málo zkušeného a mladého lídra, a tak si dovolil rozmístit rakety na Castrově Kubě. Ironií je, že další velká osobnost světové politiky Ch. de Gaulle v tomto spatřoval slabost amerického prezidenta trpět nepřátelský režim blízko hranic USA. Podle de Gaulla měl Kennedy zasáhnout tvrdě a ochránit své občany. Tento faktor byl jedním z mnoha, který hrál roli, když Francie opouštěla Severoatlantickou smlouvu (NATO)eli v roce 1966 (Bernstein, 1980; Lebow, 1983, Hudson & Day, 2020).

ovlivňují rozhodování lídrů. Rozhodovací proces lídrů v zahraniční politice může také usilovat o emocionální posílení ze strany poradní skupiny nebo využití této poradní skupiny k potvrzení rozhodnutí v zahraniční politice (Alden & Aran, 2017: 28–29).

Na individuální úrovni analýzy je potřeba se zaměřit i na domácí vlivy, které ovlivňují rozhodování lídrů – průzkumy veřejného mínění atd. Mnoho lídrů se snaží před volbami maximalizovat zisky, a tak ve svých programech prezentují vize zahraniční politiky, která je pro voliče přijatelná a lákavá. Proto by měla FPA více reflektovat domácí politiku. Nicméně v poslední době se mnoho vědců zaměřuje na popisování chování lídrů v minulosti a menší pozornost věnují budoucnosti. Budoucnost přinese pravděpodobně ještě větší variabilitu možností při utváření zahraničněpolitických rozhodnutí. Jedná se zejména o nové technologie a globalizaci, která přináší nová úskalí. Proto musí FPA na úrovni individuální věnovat pozornost nadnárodním institucím a organizacím, které dále ovlivňují jednání lídrů a měla by se novým trendům přizpůsobovat (Garrison, Kaarbo, Foyle, Schafer & Stern, 2003: 169–170).

Analýza zahraniční politiky na individuální úrovni zahrnuje mnoho přístupů a je velmi robustní. S touto úrovní FPA se nejčastěji setkáváme při analýzách zahraniční politiky autoritativních režimů. Avšak i v autoritativních režimech je zahraniční politika vytvářena do určité míry skupinou lidí, kteří jsou koncentrováni kolem lídra. Skupinové rozhodování při vytváření zahraniční politiky je další možná úroveň FPA (Hudson & Day, 2020: 75–121).

1.3.2. Státní úroveň analýzy FPA

Stát je nejdůležitější aktér zahraniční politiky. Je to stát, který si určuje, jaké cíle bude sledovat ve své zahraniční politice, jakou politiku bude prosazovat vůči svým partnerům či nepřátelům. Stát jako pospolitost občanů je motivován touhou přežít v mezinárodním prostředí, a tak od této motivace odvozuje svou zahraniční politiku. Zde se většinou uplatňuje realistické pojetí mezinárodních vztahů. Na státní úrovni se kříží dva faktory, které je ve FPA nutné brát na vědomí. Těmito faktory jsou domácí zdroje zahraniční politiky a vnější zdroje zahraniční politiky (Tayfur, 1994: 115–117; Druláková & Druláková, 2011).

Ve studiu domácích zdrojů FPA existují tři přístupy bádání. Každý z těchto přístupů má své kořeny ve vztahu stát – společnost. První z nich je přístup konstitucionální. Tento přístup zahrnuje formální instituce státu a režim, který je ve státě konstituován. Druhým přístupem je ekonomický profit státu, tento přístup je spíše odrazem toho, co úzké elity vnímají a prosazují jako národní zájem. Třetí přístup vidí zahraniční politiku jako produkt pluralitního konkurenčního prostředí. Toto pluralitní konkurenční prostředí je vyjádřeno jako vztah mezi

zájmovými skupinami a státními činiteli s rozhodovacími pravomocemi (Alden & Aran, 2017: 64).

Konstitucionální přístup zahrnuje politickou soutěž uvnitř státu, instituce a druh režimu. Tyto tři složky utváří politické prostředí země, které dále ovlivňuje zahraniční politiku. Politická soutěž obsahuje střet politických stran či aktérů, kteří své programy prezentují veřejnosti. V těchto programech je zahrnuta vize zahraniční politiky. Veřejnost tak dále ovlivňuje podobu státní správy a institucí (Risse-Kappen, 1991). Instituce, které provádí politiku v zemi, a s tímto výkonem politiky je spojená zahraniční politika. Zahraniční politiku vykonává tradičně exekutiva, které je však limitována a kontrolována legislativou a justicí (Alden & Aran, 2017: 67).

Důležitým faktorem na státní úrovni FPA je nastavení politického režimu. Autoritářské režimy historicky používají zahraniční politiku jako záminku k odvrácení se od domácích problémů. Tyto nedemokratické režimy se snaží být aktivní v mezinárodním prostředí a vyvažovat domácí neúspěch. Kdežto demokratické režimy mají menší snahu usilovat o mezinárodní „dobrodružství“ a jsou pro mírová jednání (Alden & Aran, 2017: 68). Státy jsou v zahraniční politice motivovány svou silou v mezinárodním prostředí a regionu. Státy jako Austrálie či Kanada (vnímané jako střední mocnosti) se budou snažit hledat multilaterální dohody se všemi možnými partnery a budou se snažit stavět mosty mezi velkými, středními a malými státy (Cooper, Higgott & Nossal, 1993). Dále stojí za zmínku také to, kde je daný politický režim situován. Pokud to bude v Africe, tak bude mít jiné zahraniční cíle než ten režim, který se nachází v Jihovýchodní Asii (Alden & Aran, 2017: 68–69).

V západním pojetí demokracie je politický režim postavený na jednotné ideji demokracie. Z této ideje pak těží celá společnost. Nezáleží na tom, zda je člověk levicově nebo pravicově smýšlející, cíl je prosperita společnosti a s tím spojená prosperita státu. V tomto politickém režimu není opozice nijak potírána a je neodmyslitelnou součástí politiky. Naopak v autoritářských či totalitních režimech je opozice brána jako nežádoucí jev, který je nutné potlačit. Proto mnoho vůdců/lídrů nedemokratických režimů používá otázky spojené se zahraniční politikou, jako kličku k odvrácení pozornosti od domácích problémů. Proto nastavení politického režimu a domácí zdroje zahraniční politiky představují nepředvídatelnou výzvu pro stabilitu mezinárodního prostředí (Kissinger, 1966: 523–524).

V *ekonomickém přístupu* jde o to, jak a kde národní elity vidí svůj další potenciál na zbohatnutí. Zahraniční politika jim tedy slouží, jako prostředek k dosažení zisků. Tento pohled na zahraniční politiku vidí stát jako pouhý instrument elit (Alden & Aran, 2017: 70). David Skidmore a Valery Hudson (1993) charakterizují tento ekonomický přístup jako model

„sociálních bloků“, ve kterém je moc soustředěna do rukou elit, které vytváří stabilní prostředí. Výsledkem této stability jsou vzniknuvší spojenectví mezi elitou a politikem, který formuluje zájmy této elity v zahraniční politice (Skidmore & Hudson, 1993). Velmi často je tento ekonomický přístup studován v souvislosti s africkými státy. Kde elity využívají zahraniční politiku jako nástroje k získávání ekonomických zdrojů a politické legitimacy z vnějšího mezinárodního prostředí, lze tak zkoumat vztah mezi periferií (třetí svět) a centrem (vyspělé státy). Tento přístup vysvětluje orientaci zahraniční politiky Západu vůči rozvojovým oblastem a podporou či nepodporou místních vůdců. (Alden & Aran, 2017: 70–71).

Pluralistický přístup ve státní úrovni FPA je jedním z nejpoužívanějších přístupů v této analýze zahraniční politiky. Pluralismus zahrnuje množství státních i nestátních aktérů na domácí scéně a popisuje jejich snahy o uplatnění vlivu na státní instituce a rozhodovací procesy. Tento přístup zaměřuje svoji pozornost na demokratické státy a na roli substátních a nestátních aktérů, zejména na zájmové skupiny, veřejné mínění a media, které formují zahraničně politické zájmy vedoucích lídrů (*decision maker*) (Alden & Aran, 2017: 71).

Zájmové skupiny nabízejí vládám a politickým stranám politickou mobilizaci nebo finanční mobilizaci (nebo obojí) na volební podporu, výměnou za jejich vstřícnost v zahraničně politických otázkách. Zjednodušeně se jedná o lobbyisty, kteří sledují své vlastní zájmy. Dalším zdrojem v tomto přístupu je veřejné mínění, které by podle mnohých nemělo hrát roli při vytváření zahraniční politiky. Veřejné mínění je nekonzistentní prvek, který ohrožuje tvorbu zahraniční politiky. Nicméně se u světových lídrů často setkáváme s tím, že o veřejné mínění opírají kroky v zahraniční politice. Někteří odborníci uvádějí, že pouze část lidí z průzkumů veřejného mínění, 5 až 20 %, se zajímá o zahraniční politiku. Rutinní otázky spojené s diplomacií nejsou na prvním místě v agendě veřejných zájmů. Veřejný zájem vzbuzují ekonomické otázky a otázky spojené s válkou a mírem (Foyle, 1997: 141–170). Posledním zdrojem v tomto přístupu jsou média (ty vytváří i veřejné mínění). Média hrají v procesu zahraniční politiky rozhodující, byť kontroverzní roli, protože působí jako most při předávání informací mezi veřejností, státem a mezinárodním systémem. Vliv médií na zahraniční politiku může být trojí: média, která nastavují agendu politikům; informační média, která čistě informují a jsou neutrální; a státní propaganda, která usiluje o řízení toku informací ke svým občanům v zájmu udržení režimu (Alden & Aran, 2017: 71–73).

Dalším aspektem ve vztahu stát – společnost může být povaha režimu. Jak se režim prezentuje navenek a tím, jak je uvnitř něj silná občanská společnost. Myslí se tím, jaký je vztah mezi společností a státem – silný stát a slabá občanská společnost, nebo slabý stát a silná občanská společnost. Práce si za příklad bere článek P. J. Katzensteina (1976), který uvádí dva

příklady: Francii a Ameriku. Ve Spojených státech amerických je vztah následovný: slabý stát a silná občanská společnost. Tento aspekt se snaží USA prosazovat po roce 1945 v celém světě, kdežto Francie a její zahraniční politika byla postavená na silném státě a slabé občanské společnosti. Francouzský nástroj zahraniční politiky byla např. armáda a její schopnost intervenovat, kdežto americkým nástrojem zahraniční politiky byly peníze a jejich vliv na politiku (Katzenstein, 1976: 14–15).

Při studiu státní úrovně FPA jsou klíčovými pro zahraniční politiku následující faktory: rozloha a vliv státu, geografická poloha, demografie, ekonomické kapacity, vojenské kapacity a politický systém země. *Rozloha a vliv* ovlivňují zahraniční politiku státu. Pokud je stát malý a nachází se vedle většího státu, tak se přirozeně bude snažit o dobré vztahy s větším sousedem. Pokud se však malý stát nachází mezi dvěma velkými národy, které jsou v konfliktu, tak svou politikou bude profilovat jako neutrální. Malé (častokrát chudé) státy jsou v zahraniční politice významně omezeny. Musí hledat různá diplomatická řešení. Na druhou stranu se tak zdá, že velké státy jsou v mezinárodní politice více aktivní. Častokrát to tak není. Velké státy jsou v zahraničních záležitostech asertivní, například Kanada, i když její schopnosti rostou, tak je na mezinárodním poli méně aktivní. Práce uvede za příklad zemi, která je aktivní v zahraniční politice, ale kdy její aktivita má dvě roviny. Francie je jednou z největších a nevlivnějších zemí Evropy, ale není největší země světa a její vliv na světové dění je menší než vliv, který uplatňuje na starém kontinentu (Hudson & Day, 2020: 170).

Geografie se promítá do zahraniční politiky velkou mírou, protože dává státu lepší výchozí podmínky. Jedná se zejména o strategické výhody, které sebou přináší lepší podmínky pro obranu státu či lepší podmínky pro život obyvatel. Je zejména řeč o vodních zdrojích, přístupům k moři, strategicky důležitých výšinách či nížinách, délce státních hranic a mnohých dalších aspektech. Proč velmoci okupují Afghánistán? Není to proto, že by oplýval nerostnými surovinami, ale z toho důvodu, že je to brána ze Středního východu a do Asie, je strategicky důležitý. Podobně je to s Golanskými výšinami nebo Kašmírem (Hudson & Day, 2020: 172). V případě této práce je to Náhorní Karabach, který je strategicky důležitý pro obě zneprátelené strany.⁷

Dalším důležitým aspektem je přístup k moři. Tento aspekt je důležitý pro ekonomiku, historicky se Rusko potažmo Sovětský svaz snaží proniknout do tzv. teplých moří, ze který je

⁷ Strategickou výhodou v regionu je kontrola města Šuša, které je situováno nad hlavním městem regionu Stěpanakertem. Město Šuša hrálo významnou roli při obou karabašských válkách. Při Druhé Karabašské válce bylo tak důležité, že když arménská armáda ztratila Šušu, tak v následujících dnech přiznala porážku a kapitulovala (McKernan, 2020).

pak snadnější propojit stát se světem. Na to se váže problém se spornými ostrovy, příkladem mohou být Kurilské ostrovy, které jsou rozděleny mezi Rusko a Japonsko. Avšak tento problém je více patrný u sporných ostrovů, které si nárokují Čína, Japonsko a Jižní Korea v Jihočínském moři (Taylor, 2018). Stejně tak velké ostrovní státy (Austrálie, Velká Británie) jsou ve své zahraniční politice limitovány absencí pozemní hranice. Například americká (USA) zahraniční politika byla formulována jejich izolací od Evropy. Tato izolace (separace) dávala jistou výhodu například při obou světových válkách nebo expanzionismus SSSR ve východní a střední Evropě (Hudson & Day, 2020: 173).

Délka a přirozenost hranic je taktéž důležitá. Státy s dlouhými hranicemi mají tendenci být vtahovány do vícero regionálních konfliktů. Srovnajme hranice USA a Ruska. Spojené státy hraničí pouze s Kanadou a Mexikem. Rusko však sousedí s mnohými státy a předurčuje to tedy vyšší úroveň přeshraničních konfliktů. Je patrné, že útrapy ruského „blízkého zahraničí“, jak to nazývají Rusové, jsou bezpečnostní hrozbou jak v historii, tak v současnosti. Velké problémy se ukazují, když jsou hranice namalovány uměle koloniálními velmocemi. Mnoho různých vazeb je nenávratně zpřetrháno a nepřátelé jsou situováni do společné země, příkladem toho všeho je Afrika. Zvláštním případem jsou Senegal a Gambie, kdy je Gambie kompletně obklopena Senegalem. Obyvatelé obou států jsou stejného etnického původu, avšak sjednotit tyto dvě země nelze, protože hlavní přístav a území v Gambii si nárokovala Anglie, zatímco okolní území a přístavy si nárokovala Francie. Pozůstatek kolonialismu je patrný v rozličných jazycích (anglický a francouzský), které rozdělují etnikum a znemožňují snahy o sjednocení (Hudson & Day, 2020: 172–174).

Demografie státu je taktéž nezanedbatelným faktorem při tvorbě zahraniční politiky. Národy s vysokým růstem populace jsou tlačeny k tomu, aby uspokojovaly potřeby svých obyvatel, a to prostřednictvím zahraničních vztahů tzn. obchod, migrace, kolonizace, konflikt. Ve dvacátém prvním století je tento problém ještě více pozorovatelný. Vyspělé státy (Evropa, Japonsko, ale i Rusko) mají jiný problém, protože se dlouhodobě potýkají s nízkou porodností a jejich populace se stává starší. Globální stárnutí má klíčové důsledky pro budoucnost mezinárodních vztahů (Haas, 2007: 112). V důsledku migrace z chudších států, kde je vysoký růst populace, do bohatších států se mění domácí, ale i zahraniční politika vyspělejších států. Demografie je ale více než jenom růst populace. Jde i to, jak je obyvatelstvo rozloženo napříč územím (v případě Ruska i v zahraničí). Kde se koncentruje bohatství, vzdělání a zdravotnictví země, jak jsou rozloženy různojazyčné, náboženské a etnické skupiny (Hudson & Day, 2020: 174–175).

Politický režim státu již práce výše probírala, ale i tak se zde opět pozastaví. Mezinárodní vztahy vyznačovaly vzájemný vztah mezi mírem a demokracií. Tento vztah je označován jako „demokratický mír“. Demokracie nevedou ozbrojený konflikt proti jiným demokraciím. Existují zajímavá vysvětlení pro tento demokratický mír. Jedno z nich je, že vyšší role žen ve společnosti vede k tomu, že jsou demokracie kultivovanější a mírumilovnější (Fukuyama, 1998). Nebo je to také vysvětlováno tím, že demokracie se snaží být transparentní a kultivovaná, to tak vede ke zvýšené empatii mezi demokratickými národy. Jiné práce říkají, že mezi lidmi, kteří žijí v demokracii panuje společný kulturní pohled, který tak brání vzniku konfliktu (Merritt & Zinnes, 1991; Dixon, 1993).

Úroveň *vojenských kapacit* státu je možná nejdůležitější faktor zahraniční politiky. Vojenská převaha často vede k „nátlakové diplomacii“. Tuto sílu v zahraniční politice označujeme jako *hard power*. Vojenská převaha vede k větší agresivitě v mezinárodních vztazích. Výdaje na obranu USA v roce 2016 byly vyšší než výdaje na obranu dalších sedmi zemí v žebříčku. Vysoké výdaje na obranu vedou k tomu, že se velmoc opírá o svou vojenskou sílu v utváření zahraniční politiky (McCarthy, 2018). Důležité je zmínit i velikost a vliv armády na zahraničně politické rozhodování. Autoritářské režimy jsou zcela závislé na velké armádě. Armáda a její zájmy mají mnohdy přednost před civilním obyvatelstvem a jeho potřebami (Hudson & Day, 2020: 176).

Mezi klíčové faktory vojenských kapacit patří zbraně hromadného ničení (chemické, biologické a jaderné). Schopnost vyrobit chemickou zbraň již v současné době není považována za výjimečnou, avšak poskytují strategickou výhodu, pokud tyto zbraně nepřítel nevlastní. Biologické zbraně na druhou stranu vyžadují větší technologickou vyspělost. Tyto zbraně jsou často v držení „nedemokratických“ režimů. Většina mocností a států tyto zbraně vyradila ze svých arzenálů po roce 1972, kdy byla podepsána Úmluva o zákazu biologických zbraní v Ženevě. Jaderné zbraně ovšem představují významný problém. Se státy, které disponují jadernými zbraněmi, se musí „počítat“. Jaderné zbraně mohou významně změnit mezinárodní vztahy a systém. Nejpálčivější problém je spor o území Kašmíru, kdy Pákistán a Indie vlastní jaderné zbraně. Tyto okolnosti vyžadují možnou intervenci třetích stran, aby zajistily, že první jaderná válka nezapočne na tomto subkontinentu. Dalším problémem je jaderný výzkum v Íránu. Politika v přední Asii by se mohla výrazně proměnit tím, že by regionální mocnosti (Írán a Saudská Arábie) začaly ještě více soupeřit o místní vliv na politické režimy slabších států (Hudson & Day, 2020: 176).

Posledním faktorem na stání úrovni FPA jsou *ekonomické a přírodní kapacity*. Pokud má stát dostatek přírodních/nerostných kapacit, tak je do velké míry nezávislý na mezinárodním

okolí. Když stát oplývá hojností těchto kapacit, je to pro něj i důležitý vyjednávací artikl pro zahraniční politiku. Důležitými komoditami jsou zemní plyn a ropa (Klare, 2001: 49–61). Zvyšující se energetické potřeby Číny se promítly do nutnosti vystavit více než pět tisíc kilometrů dlouhý plynovod ze Sibíře do Číny (Reuters, 2020). Ropa z Kaspického moře udělala z chudého Ázerbájdžánu regionální velmoc a významného mezinárodního aktéra. Ropná politika hraje v současné době význam na poli mezinárodních vztahů. Ovšem není to jenom ropa a plyn, co hraje roli v mezinárodních vztazích. Jedná se i o drahé kovy, minerály, drahokamy, radioaktivní nerosty i zásobníky pitné vody (Hudson & Day, 2020: 171–172).

S přírodními zdroji je spojená ekonomika státu. Tuto sílu v zahraniční politice označujeme též jako *soft power*.⁸ Bohatství národa je určující pro jeho zahraničně politickou sílu. Již od dob studené války byl svět dělen na První svět (bohatý západ), Druhý svět (východní blok), Třetí svět (zaostalé státy) a Čtvrtý svět (národy s nejnižším stupněm rozvoje). Dnes však používáme označení jako Vyspělé státy a Rozvojové státy. Státy, které jsou závislé na vývozu svých komodit jsou často více závislé na dovozu jiných komodit. Tuto závislost lze demonstrovat na státech západní Afriky. Ty jsou závislé na vývozu kakaa, ale zároveň jsou nesoběstačné v produkci základních potravin, a tak je musí dovážet z jiných států. Tyto státy jsou podřízené státům, které kupují jejich zboží. Pokud mezi nimi budou vypjaté vztahy, může být obchod použit jako zbraň v zahraniční politice (Richardson & Kegley, 1980).

Dalším příkladem je produkce a vývoz ruského zemního plynu. Ruská ekonomika je na tomto exportu životně závislá a na druhou stranu se zemní plyn, ale i ropa, staly silným nástrojem v ruské zahraniční politice. Toto přirovnání se vztahuje k vícerym státům, nejenom k Rusku. Tyto státy jsou závislé na finančních trzích, na kterých ropu nabízejí. Jejich bohatství je závislé na kartelech a organizacích, které určují ceny za barel a mnohé další, zatímco americká závislost na okolním světě klesá a čím dál tím víc si vystačí se svými vlastními zásobami (Micallef, 2018).

Ovšem nesmíme zapomenout na to, že v ekonomickém sektoru jsou aktivní nestátní a nadnárodní organizace, které chtějí prosazovat svůj zájem na poli mezinárodních vztahů (OSN, EU, WTO atd.). Dokonce i státní regiony mohou ovlivňovat vývoj zahraniční politiky, ať už to jsou partnerské smlouvy nebo vliv center na domácí hospodářství (Hudson & Day, 2020: 177).

⁸ Pojem *soft power* zahrnuje širší spektrum faktorů. Mezi ně lze zařadit i kulturu, diplomacii, mediální propagandu, ideologie, jazyk atd. (více o *soft power*: Nye, 1990).

Ekonomické kapacity jsou úzce provázány s domácí i zahraniční politikou a velkou měrou je ovlivňují. Tento faktor hraje při studiu FPA nezanedbatelnou roli a je možné ho studovat ve vícero úrovních. V dnešním globalizovaném světě je patrnější, že provázanost ekonomiky a politiky bude určující pro vývoj světového dění (Hudson & Day, 2020: 180; Alden & Aran, 2017: 119–121).

Problematice ekonomiky a jejího vlivu na zahraniční politiku se věnuje P. J. Katzenstein, který říká že, domácí a mezinárodní vlivy na ekonomiku v zahraniční politice se spíše doplňují, než si konkurují. Správné určení vlivu mezinárodních a domácích faktorů je jedním z klíčů k adekvátní analýze zahraniční politiky. Nelze analyzovat zahraniční politiku jenom na základě domácích ekonomických vlivů nebo jenom na základě mezinárodních vlivů. Je nutné provázat všechny úrovně (Katzenstein, 1976: 45).

Státní úroveň FPA je určujícím faktorem při studiu zahraniční politiky státu. Zároveň se jedná o jednu z nejobsáhlejších úrovní FPA, protože zahrnuje nepřeberné množství aspektů, které ovlivňují zahraniční politiku, ať už jde o stát demokratický nebo nedemokratický, vojenské kapacity a další. Tato podkapitola se zabývala tím, jak FPA nahlíží na domácí zdroje zahraniční politiky státu, ale i na vnější zdroje zahraniční politiky.

1.3.3. Systémová úroveň analýzy FPA

Hudson a Vore (1995) označují za důležité v analýze zahraniční politiky přesouvání se z mikro analýzy (individuální a částečně státní úroveň FPA) na makro analýzu zahraniční politiky, která zahrnuje vliv mezinárodního systému při utváření zahraničně politických rozhodnutí národního státu (Hudson & Vore, 1995: 214). Mezinárodní systém je nejvyšší úroveň analýzy FPA. Tato úroveň studuje povahu a kontext mezinárodního systému, který je složen ze všech národních států. Jinými slovy, systémová úroveň FPA zkoumá, jaký vliv a dopad má mezinárodní systém na zahraniční politiku (Hudson & Day, 2020: 181).

Jedním z příkladů, jak lze charakterizovat mezinárodní systém, by mohla být neorealisticke tradice mezinárodních vztahů a s ní spojená anarchie mezinárodního prostředí, kdy tento systém nemá nadnárodní orgán, který by vymáhal dodržování předpisů a norem. Toto „bezvládní“ doprovází nepředvídatelné chování aktérů, a to produkuje např. bezpečnostní dilema, kdy rostoucí náklady na obranu jednoho státu vedou v důsledku ke zvyšování nákladů na obranu druhých států. Příkladem budiž Studená válka a patová situace mezi USA a SSSR. Obě velmoci udržovaly mocenskou rovnováhu pomocí svých vojenských kapacit a spojeneckých aliancí (Kissinger, 2016: 293). Situace nakonec dospěla k tomu, že SSSR

prohrál Studenou válku a americká politika zadržování slavila úspěch (Kissinger, 1999: 461–488). Spolupráce mezi státy je problematická. Mocné státy musí balancovat mezi tím, jak silné státy a jak silné koalice menších států se v mezinárodním systému vykrystalizují a konkurují jim. Malé státy na druhou stranu musí hledat možnosti toho, jak se budou chránit před velkými a mocnými státy nebo koalicemi, tím že uzavírají dohody s jinými (mocnými) aktéry mezinárodního prostředí (Hudson & Day, 2020: 180).

Systémovou úroveň FPA lze studovat podle: počtu aktérů v mezinárodním systému; rozdělení moci mezi aktéry; počet hlavních mocností nebo pólů (mechanismy spojenectví a aliancí) v systému; zda se v systému nachází nadnárodní síla či nikoli a další mnohé aspekty. Tyto aspekty se v mezinárodním prostředí dynamicky proměňují a je tedy obtížné vyvozovat jednoznačné závěry. Například nelze porovnávat zahraniční politiku USA z období 1935 a 1945 nebo v období Studené války a po ní. Nastavení mezinárodního systému v různých časových obdobích hraje jednoznačně důležitou roli při utváření zahraniční politiky (Hudson & Day, 2020: 181).

Zahraněční politiku národních států v novodobé historii nejvíce ovlivnil konec Studené války a s ní spojená změna v nastavení mezinárodního systému z bipolárního na multipolární. I když můžeme hovořit o tom, že zde nějakou dobu existoval systém, ve kterém dominovaly USA, tak v dnešní době již tomu tak není. Do mezinárodní politiky je zapojeno více vlivných států, které ovlivňují zahraniční politiku jiných méně vlivných států. Konec Studené války měl zásadní dopad na to, jak ve FPA studujeme a analyzujeme zahraniční politiku a s ní spojená rozhodování (Hudson & Vore, 1995: 228).

Každý mezinárodní systém se nakonec dříve či později promění. Tato změna nastává dvěma způsoby. Za prvé tím, že se změní hodnoty, na kterých je mezinárodní systém vybudovaný. Tato změna nastala v historii již několikrát, například Velká francouzská revoluce měla na světový řád velký politický dopad. Za druhé se tento mezinárodní systém zhroutí, příklad Studené války, a tím se tak nastolí nový mezinárodní systém (Kissinger, 2016: 372). V novém multipolárním světě bude podle Samuela P. Huntingtona docházet ke konfliktům mezi národy, které přísluší k různým civilizacím. Krvavé střety mezi etniky (civilizacemi) v Bosně, Kavkazu, Střední Asii nebo Kašmíru by mohly přerůst ve větší války, které ovlivní mezinárodní dění. Modely politického a ekonomického vývoje se liší národ od národa (civilizace od civilizace) a rozdíly mezi těmito modely patří ke klíčovým otázkám mezinárodního uspořádání a dění (Huntington, 2001:15–17).

1.4. Aplikace FPA na ruskou zahraniční politiku

Kapitola sloužila jako teoretické ukotvení práce a taktéž jako teoretické východisko pro vysvětlení zahraniční politiky Ruska v regionu jižního Kavkazu. Tato práce využije zejména individuální a státní úrovně FPA, protože vychází z předpokladu, že ruská zahraniční politika je především soustředěna v rukou Vladimira Putina, který v ní rozhoduje. Zároveň je však důležitý domácí zdroj a schopnosti státu (*capability of state*), které Vladimiru Putinovi podléhají (Freedom House, 2021a).

Aby práce co nejlépe popsala realitu ruské zahraniční politiky, využívá FPA na úrovni jednotlivců, státu a systému. Práce bude dále pracovat s historií regionu a konfliktu o Náhorní Karabach. Zejména s jeho dynamikou v posledních letech. Práce bude pracovat s přístupem ruské zahraniční politiky vůči svému „blízkému zahraničí“. Zahraniční politika Ruska vůči Arménii a Ázerbájdžánu bude analyzována od mikro aspektů (rozuměno úrovní) až po makro aspekty, které utváří obraz zahraničně politických vztahů a následných interakcí v konfliktu o Náhorní Karabach.

Práce se v analytické části zaměří na provázanost zahraniční politiky Ruské federace s ekonomickými styky v Arménii a Ázerbájdžánu. V ekonomické provázanosti států je kladen důraz na export do Ruské federace a import z Ruské federace. Zároveň jsou zde zkoumány ostatní ekonomická specifika vzájemných vztahů, jako třeba vlastnictví velkých společností a další. Energetická diplomacie popisuje energetickou (ne)závislost daného státu na Ruské federaci. Je analyzována ruská energetická diplomacie vůči oběma státům a postavení ruské energetiky v daném státě. Zda v něm Ruská federace dominuje, či nedominuje. Vojenská spolupráce zkoumá závislost státu na ruské vojenské síle. Jsou zde popisovány bilaterální dohody a případný vliv vojenských organizací, které jsou v regionu přítomny. Zároveň je analyzován obchod se zbraněmi, které Ruská federace vyváží do dané země a jakou roli hrají ruské zbraně v armádě Arménie a Ázerbájdžánu. Práce se dále zaměří na vojenskou přítomnost Ruska v těchto jihokavkazských státech – vojenské základny, mírové kontingenty a další. Posledním zkoumaným faktorem zahraniční politika je vzájemný vztah mezi lídry. Důraz je kladen na vzájemný vztah prezidenta Vladimira Putina s jednotlivými vůdci Arménie a Ázerbájdžánu. Budou zkoumány vzájemné vztahy, klíčová setkání a projevy věnující se zahraničněpolitickým vztahům Ruska a dané země. Dále se práce zaměří na stanoviska Kremlu k probíhajícímu konfliktu a k jeho mírovému řešení.

Dalším důležitým faktorem pro zkoumání zahraniční politiky Ruské federace vůči zakavkazským státům je historie. Historická přítomnost Ruské federace na jižním Kavkaze je

pro vnímání a rozhodování v zahraniční politice Ruska důležitá. Ruská federace vidí své postavení a přítomnost v tomto regionu jako samozřejmý fakt. Rusko nelibě nese, že do politiky tohoto regionu v posledních dvou dekadách výrazně zasahují jiné státy, které dokonce ani nejsou přímými sousedy Zakavkazských států. Rusko stále vidí Jižní Kavkaz jako svou sféru vlivu (Kurfürst, 2018: 57–58). Nelze úplně přetrhat vazby, které jsou mezi Ruskou federací a státy tzv. blízkého zahraničí. Tento pojem hraje v ruském pojetí geopolitiky klíčovou roli. Blízké zahraničí vytváří jakousi nárazníkovou zónu, která chrání samotné území Ruské federace. Blízké zahraničí je klíčovým prostorem pro ruské bezpečnostní zájmy. Vliv a dominance v tomto prostoru Ruská federace prosazuje různými způsoby. Jedná se především o politický vliv, který uplatňuje prostřednictvím svých loutkových organizací, kterých jsou některé bývalé sovětské republiky členy, nebo tento svůj vliv uplatňuje prostřednictvím přímé vojenské přítomnosti v daném státě (Litera, 1994; Kurfürst, 2018: 261–262).

Důležitým faktorem i je *soft power* prováděná prostřednictvím ruského jazyka, ruské kultury, ruské propagandy, která je spojena se státními médii (ruská státní média jsou distribuována a vysílána v zemích blízkého zahraničí). Tyto jevy jsou zejména pozorovatelné v Arménii, která má celkově k Ruské federaci blízký a vřelý vztah (Soušková, 2019). V sousedním Ázerbájdžánu pomalu tyto vazby na Rusko zanikly, avšak Rusko je prostřednictvím podpory ruského jazyka a kultury obnovit (Kremlin Watch, 2021b).

2. Novodobá historie konfliktu o Náhorní Karabach

Novodobá historie konfliktu je pro práci stěžejní, nicméně je nutné ve stručnosti shrnout a dát do souvislosti dřívější historii, která utvářela vztah mezi Arménií a Ázerbájdžánem. V krátkosti se bude práce věnovat počátkům ruské přítomnosti na jižním Kavkaze. Zejména formování státnosti jihokavkazských států během Říjnové revoluce a následné občanské války, která ovlivnila na zbytek století politiku i vztahy v regionu. Práce se dále v této kapitole zaměří na kořeny sporu o Náhorní Karabach a následně pak na stěžejní novodobou historii konfliktu.

2.1. Historická přítomnost Ruska na Jižním Kavkaze

Ruská přítomnost v regionu sahá už do roku 1722, kdy se území zmocnil car Petr Veliký. Po jeho smrti se území na nějakou dobu dostalo pod nadvládu místních panovnických dynastií, ovšem ne na dlouho. Území připojila k Ruské říši Kateřina Veliká, která uzavřela v roce 1783 tzv. Gregoriánský traktát, který garantoval bezpečnost a správu místním panovníkům. Zahraniční politika regionu, ale přešla pod přímou správu Ruska. Oblast byla několikrát pleněna Peršany a toto jejich chování bylo často využíváno k tvrzení, že Gruzie a Arménie (jakožto bratrské křesťanské národy) potřebují ruskou ochranu (Kurfürst, 2018: 55).

Území dnešní Arménie a Ázerbájdžánu přešlo pod plnou ruskou kontrolu ve dvou válkách s Persií a po mírových smlouvách v roce 1813 a 1828. Během zbytku 19. století se jihokavkazská společnost výrazně rusifikovala. Výrazným vliv měla migrace venkovského obyvatelstva za prací do velkých měst, zejména do Baku, kde se rozvíjela těžba ropy, a tak toto město zažilo nebývalý hospodářský, společenský a kulturní vzestup. Tento hospodářský růst byl ještě bouřlivější než ve zbytku Ruska. Postupem času se vytvářely elity (zejména Arméni a Rusové), které měly značný vliv na rozvoj a transformaci města (Kopeček, 2012a: 40–41; Kurfürst, 2018: 56). Avšak na druhé straně byla situace komplikovanější pro Ázerbájdžánce, kteří jakožto muslimové zažívali společenské omezování – nemožnost se účastnit v místních radách a další. Výrazným milníkem pro národní sebeurčení Arménů a Ázerbájdžánců byl rok 1905, kdy carské Rusko v důsledku revoluce demokratizovalo státní správu. V místních městských dumách získávali jihokavkazští politici první výraznější zkušenosti s reálnou politikou. Arménské a Ázerbájdžánské elity disponovaly potřebným sebevědomím pro pokus si vydobýt nezávislost svých národů na Ruské říši, nicméně první světová válka tyto snahy přerušila (Kopeček, 2012a: 40–41; Zubov, 2014: 130–131).

První světová válka přinesla regionu mnohé útrapy a peripetie. Nepříznivý průběh první světové války přinesl carskému Rusku dvě revoluce v roce 1917. Únorová revoluce vedla k tomu, že se jih Kavkazu v rámci carského Ruska částečně demokratizoval. Říjnová revoluce vedla k tomu, že jihokavkazské národy vyhlásily Zakavkazskou federativní republiku složenou z Arménie, Ázerbájdžánu a Gruzie a osamostatnily se. Tento státní útvar se však po krátké době rozpadl na tři samostatné republiky. Ázerbájdžánci, označovaní za východní Turky, svou politiku orientovali na Osmanskou říši, potažmo pozdější Turecko. Arméni toto vnímali jako hrozbu pro svůj národ a stát. Zejména pak jejich zkušenost s genocidou na Arménech ze strany Osmanské říše v letech 1915 a 1916.⁹ Tato hrůzná historická zkušenost dál výrazně formovala vnímání se Arménů, jakožto ohroženého národa ze strany turkických nepřátel, které obklopují jeho území na západě i na východě. Arménská republika se svou politikou orientovala převážně na Rusko a částečně viděli naději i ve spojenecké Dohodě (Britská armáda, Americká hospodářská podpora). Mocnosti Dohody se však stáhly a přenechaly jihokavkazské národy bolševikům. Po všemožných peripetiích a místních válkách a meziethnických konfliktech nakonec bolševická vojska dobyla Ázerbájdžán, posléze i Arménii a Gruzii. Region se vrátil před rok 1917, byl včleněn do Sovětského svazu a následně rozdělen na tři svazové republiky. Sovětský svaz se chopil role hegemonu v regionu (Kopeček, 2012a: 41–42; Zubov, 2014: 604–608; Kurfürst, 2018: 57).

Sovětskou nadvládu v regionu nenarušila ani druhá světová válka, i když do války byli vysíláni muži z Arménie i Ázerbájdžánu. Několik set Arménů a Ázerbájdžánců bojovalo i v nacistické armádě. Chtěli tímto bojem docílit nezávislosti na Sovětském svazu a obnovit republiky z konce první světové války, nicméně marně. Arménii a Ázerbájdžán dále procházely podobnými událostmi jako zbytek Sovětského svazu pod vládou Stalina (Kopeček, 2012a: 43). I v těchto svazových republikách probíhala kolektivizace, čistky, diskriminace a násilné deportace etnik. Totalitní období ukončila smrt Stalina v roce 1953 a následně se politika v jihokavkazských státech vyvíjela obdobně jako ve zbytku země. Arménii, Ázerbájdžán, ale hlavně konflikt o Náhorní Karabach ovlivnil nástup Michaila Gorbačova do čela Sovětského svazu a jeho politika glasnosti a perestrojka. Koncem 80. let výrazně vzrostl nacionalismus, který aktivovaly arménské i ázerbájdžánské elity. Ty se snažily o emancipaci svých národů a o přepsání národních hranic, které sovětské vůdci narýsovali nedbaje regionálních a etnických

⁹ Arméni jsou přesvědčeni, že se jednalo o státem naplánovanou genocidu, při níž zemřelo na 1,5 milionu Arménů. Turecko odmítá přiznat, že by tato událost byla genocidou a hovoří pouze o tom, že se jednalo o nešťastné události spojené s první světovou válkou a následnou občanskou válkou v Turecku (Souleimanov, 2007: 300).

reálií. Spor o Náhorní Karabach přerostl v krvavý konflikt a byl jednou z příčin, které vedly ke kolapsu sovětské moci v regionu (de Waal, 2012 140–146; Kurfürst, 2018: 57–58).

2.2. Historické zdroje konfliktu o Náhorní Karabach

Konflikt o Náhorní Karabach není sporem, který by sahal do hluboké historie. Arméni a Ázerbájdžánci žili vedle sebe dlouhou dobu v míru, avšak vždy mezi nimi byly nějaké menší rozdíly. Nicméně první větší spor mezi národy propukl až na začátku 20. století a byl to spor spíše sociálně-ekonomického charakteru (Hosenseidlová, 2020). V roce 1905 vypukla arménsko-tatarská válka¹⁰ a ta odstartovala etnické napětí v regionu. Nejdříve se však jednalo o potyčky, které se odehrávaly v Baku, kdy Ázerbájdžánci spatřovali v bohatých Arménech vykořisťovatele. Tento konflikt se, ale brzy rozšířil na celý jihokavkazský region, kdy vedle sebe doposud v míru žili Arméni i Ázerbájdžánci (či jiná muslimská etnika). I když šlo o sociálně-ekonomický konflikt, tak si tyto události vyžádaly až 10 000 obětí (Souleimanov, 2007: 299). Zde byl položen základ pro budoucí konflikt mezi národy. Konflikt mezi Armény a Ázerbájdžánci propukl vždy, když Rusko zmítala domácí politická nebo válečná krize (první světová válka, revoluce, občanská válka, změna na postu generálního tajemníka). Rusko v těchto obdobích vždy ztratilo kontrolu nad regionem a paralyzováno situací nebylo schopno adekvátně zasáhnout (Ditrych, 2006: 33).

Vypjatější spory o území Náhorního Karabachu¹¹ se odehrávaly v posledních letech první světové války a následné občanské války. Celý jihokavkazský region byl zmítán násilím a nestabilitou. Ta vykryštovala v územní nároky Arménů a Ázerbájdžánců, když se tyto nově vzniklé republiky snažily maximalizovat zisky. V tomto období probíhaly i etnické čistky na obou stranách. Boje byly vedeny o Nachičevan, Zangezuru a Karabach. Nachičevan¹² za pomoci Turků Ázerbájdžánci dobyli a připojili ke své republice. Z oblasti bylo vyhnáno na tisíce Arménů. Střední oblast Zangezuru¹³ zase dobyli Arméni pomocí partizánských bojovníků, kteří taktéž vyháněli Ázerbájdžánce pryč. V Karabachu byla situace složitější. Karabach

¹⁰ Tataři, nebo též zakavkazští Tataři, bylo označení pro Ázerbájdžánce na začátku 20. století v carském Rusku. Na rozdíl od Arménů, kteří disponovali jasně vymezenou etnickou identitou, tak Ázerbájdžánci a jejich etnická identita byla poznamenávána určitou vágností stejně jako u dalších turkických etnik. V průběhu historie byli Ázerbájdžánci označováni různě (Souleimanov, 2007: 299; Hosenseidlová, 2020).

¹¹ Náhorní Karabach tvoří asi polovinu historického území Karabach (Souleimanov, 2007: 301).

¹² V dnešní době je Nachičevan Ázerbájdžánskou enklávou mimo hlavní území Ázerbájdžánu.

¹³ Zangezuru tvoří území mezi hlavním Ázerbájdžánským státem a Nachičevanským regionem. Ázerbájdžán je tak odříznut od svého západního území při hranicích s Tureckem.

nejprve držela britská vojska,¹⁴ která správou pověřila neoblíbeného Ázerbájdžánského guvernéra, a to i přesto, že většinová populace byla arménská. Britové se však nakonec z oblasti stáhli a ponechali ji bolševikům (Souleimanov, 2007: 300; de Waal, 2012: 141–144; Zubov, 2014: 610–611).

Po dobytí Ázerbájdžánu a Arménie XI. Rudou armádou se vlády nad spornými územími ujal Sovětský svaz. Nejprve bylo v plánu přidělit všechny tři sporná území (Nachičevan, Zangezuru a Karabach) Arménské SSR, a to jako odměnu za jejich konverzi k bolševismu během dobývání regionu v době občanské války. Ovšem nakonec převážil zájem o ropné bohatství Baku a Moskva rozhodla, že Nachičevan a Karabach připadnou Ázerbájdžánské SSR (Souleimanov, 2007: 300–301). V roce 1923 byla vytvořena Náhorně Karabašská autonomní oblast (NKAO) 94% arménskou populací. Tato entita byla jednou ze dvou v Sovětském svazu, kdy se provincie se silným etnickým vztahem k jedné unijní republice (Arménii) nacházela uvnitř jiné republiky (Ázerbájdžán)¹⁵ (de Waal, 2015: 127–128). Sporná území připadají Ázerbájdžánu i proto, že Sovětský svaz podepisuje *Smlouvu o míru a přátelství* s Tureckem. Tato smlouva zahrnovala klauzuli, že Karabach a Nachičevan zůstanou součástí Ázerbájdžánu. Moskva dala přednost dobrým vztahům s Tureckem na úkor arménské otázky (Ditrych, 2006: 34). Toto rozhodnutí ještě více umocnilo křivdu, kterou na sobě pocítovali Arméni. Zároveň Moskva považovala Ázerbájdžán za svůj „rudý maják pro Persii, Arábii a Turecko“, viděli zde možnost, že se okolní státy připojí ke světové socialistické revoluci (de Waal, 2012: 144–146).

Následujících sedm desetiletí bylo v Náhorním Karabachu dobou míru. Nicméně etnické čistky spáchané v prvních dvaceti letech 20. století si vyžádaly až 20 % populace (Yamskov, 1991: 656), tyto hrůzy zůstaly v kolektivní paměti obou národů. V rámci Sovětského svazu však došlo k utlumení mezietských konfliktů, ovšem po celou dobu se arménské elity nepřestávaly snažit převést NKAO pod Arménskou SSR (Ditrych, 2006: 34). V roce 1963 podepsalo na 2 500 karabašských Arménů petici, ve které si stěžovali na ekonomické opomíjení NKAO ze strany ázerbájdžánských úřadů. Moskva na petici nereagovala, načež došlo v oblasti k nepokojům, které si vyžádaly 18 obětí. Dále byla otázka Náhorního Karabachu zmíněna v roce 1965 u příležitosti 50. výročí arménské genocidy. V hlavním městě Arménské SSR Jerevanu propukly demonstrace, na kterých padaly požadavky

¹⁴ Nejenom Karabach, ale i zbytek Ázerbájdžánu byl fakticky pod britskou mocí. Britové se zajímali o Baku kvůli jeho ropnému bohatství a situaci ve zbytku země neřešili (de Waal, 2012: 143).

¹⁵ Druhým případem je Krym po roce 1954, avšak zde nebyly tak vypjaté vztahy mezi Rusy a Ukrajinci jako v Náhorním Karabachu mezi Armény a Ázerbájdžánci (de Waal, 2015: 128).

o navrácení ztracených území na úkor Turecka. Po stalinské totalitě byl arménský nacionalismus na kontinuálním vzestupu (Šmíd & Vaďura, 2007: 151–152).

Při sčítáních lidu v letech 1970 a 1979 se obě svazové republiky demograficky ustálily. V Arménii mezi lety 1970 a 1979 vzrostl počet arménských obyvatel o 23 %, počet Ázerbájdžánců v Arménii vzrostl jen o 8 %. Toto ukazovalo, že Arménie je z 90 % složena ze své národnosti a stala se nejhomogennější republikou Sovětského svazu. Vzrostl také počet Ázerbájdžánců v Ázerbájdžánu a jeho regionech, zatímco počty Rusů a Arménů klesaly (Ditrych, 2006: 34). V roce 1979 počet Arménů v Nachičevanu¹⁶ klesl na pouhé procento. Podobná situace se odehrávala i v Náhorním Karabachu. Procentuální podíl Arménů klesal a v roce 1979 zde tvořili Arméni už jenom 79 % populace (v roce 1923 bylo 94 % populace). Karabašští Arméni častokrát v následujících letech poukazovali na to, že se Baku snaží přeměnit Náhorní Karabach v duchu Nachičevanu. Tohoto scénáře se obávali nejenom Karabašští Arméni, ale i Arméni žijící v Arménii a dalších částech Sovětského svazu (de Waal, 2012: 147–148).

2.3. Bezprostřední příčiny konfliktu a první válka o Náhorní Karabach

Klíčovou událostí, která proměnila konflikt o Náhorní Karabach (ale i vývoj v celém Sovětské svazu) ve vyostřenější než kdy před tím, byl nástup Michaila Gorbačova na pozici generálního tajemníka. Teze o tom, že Sovětský svaz je bratrské uskupení, kde různé etnické národy žijí v míru a prosperitě pod ideologií komunismu se nenaplnily. V obou svazových republikách elity extrémně posílily nacionalismus. Se slábnoucí mocí Moskvy se v obou svazových republikách zformovala nacionalistická hnutí - arménský Výbor pro Karabach (GhK) a ázerbájdžánská Lidová fronta Ázerbájdžánu (AXC). Na začátku roku 1988 ve vesnici Čardakly odmítli arménští obyvatelé přijmout za ředitele sovchozu (státem vlastněný zemědělský podnik) Ázerbájdžánce a tato událost vedla ke srážkám mezi Armény a Ázerbájdžánci v hraničních oblastech (Souleimanov, 2007: 303–304). Ázerbájdžánští obyvatelé v Arménii a Karabachu byli častokrát násilně vyháněni ze svých domovů. Dne 26. února 1988 byli ve městě Agdam zabití dva ázerbájdžánští mladíci, tato událost vyvolala pogrom na arménském obyvatelstvu Sumgayitu (průmyslové město poblíž Baku) ze strany ázerbájdžánských uprchlíků, kteří byli vyhnáni z Arménie a Karabachu. Vojska ministerstva vnitra SSSR, která se nachází v oblasti, nezasáhly. Ovšem skutečná příčina pogromů zůstává

¹⁶ Nachičevan získal stejný status jako hlavní území Ázerbájdžánské SSR, tudíž se jednalo o kvalitativně vyšší správní jednotku, než jakou byla NKAO (Šmíd & Vaďura, 2007: 151).

zahalena otázkami. Nicméně šlo o kombinaci frustrace, neakceschopností Moskvy, vyhrocených událostí, odplaty a dalších aspektů. Pogromy si vyžádaly 26 mrtvých Arménů a 6 mrtvých Ázerbájdžánců (Cornell, 2001: 82). Dodnes se vedou spory, proč sovětské jednotky nezasáhly. Nejčastěji se spekuluje o tom, že za netečností Moskvy stála osvědčená strategie Moskvy – *divide et impera*, neboť se obávala, že Jižní Kavkaz, podobně jako Pobaltí, bude usilovat o vyvázání ze SSSR (Ditrych, 2006: 34; Šmíd & Vaňura, 2007: 153–155).

Když Moskva nedokázala zajistit bezpečnost v těchto jihokavkazských republikách, vedlo to k tomu, že začala ztrácet důvěru a moc v regionu. Demontrace v Jerevanu přerostly do takové míry, že místní komunistická strana ztratila autoritu, a nakonec ji Arméni začali ignorovat. Ve svazové republice se vyprofilovali noví vůdci země. Nejvyšší sovět Arménie podpořil žádost oblastního sovětu Náhorního Karabachu a vyhlásil připojení tohoto území k Arménii (Šmíd & Vaňura, 2007: 157). To vyvolalo na podzim roku 1988 další násilné akce proti Arménům v Ázerbájdžánu a opačně proti Ázerbájdžáncům v Arménii, následoval další exodus uprchlíků z oblastí na pohraničí. Ázerbájdžán opustilo asi 180 000 Arménů. Na druhé straně Ázerbájdžánců, kteří opustili Arménii, bylo asi 160 000 (Cornell, 2001: 85). Stejně jako v Arménii, tak i v Ázerbájdžánu se vyprofilovaly nové nekomunistické struktury, které požadovaly nedělitelnost území Ázerbájdžánu. V důsledku událostí Kreml v lednu 1989 rozhodl o spravování NKAO přímo centrální vládou, aniž by tento krok konzultoval s Arménií a Ázerbájdžánem. Arménská strana vítala zájem Moskvy a hlavně vítala fakt, že Náhorní Karabach již není v jurisdikci Ázerbájdžánské SSR. Nicméně Ázerbájdžánci začali být ke Kremlu více nedůvěřiví (Šmíd & Vaňura, 2007: 157; Zubov, 2015: 504).

Konflikt v letech 1989 až 1990 dále eskaloval. Potyčky mezi Armény a Ázerbájdžánci si vyžádaly i oběti na straně sovětských vojáků. Po téměř roce se Moskva vzdala správy oblasti a potvrdila tím svou neschopnost zvládnout konflikt (Šmíd & Vaňura, 2007: 160–161). Toho využila Arménská SSR a prohlásila Náhorní Karabach za součást své republiky. V Arménii posloužily vyhrocené události k tomu, že se zformovala silná politická strana Všearménskému hnutí,¹⁷ která získala později statut nejsilnější arménské strany. V Ázerbájdžánu se stávala Lidová fronta Ázerbájdžánu (AXC) víc a víc populárním. AXC pořádalo statisícové demonstrace, které odsuzovaly pasivitu republikových orgánů a dále se na těchto demonstracích vyzývalo k osamostatnění. Moskva na tyto pučistické akce v Baku zareagovala intervencí a 20. ledna 1990 použila k potlačení odporu na 29 000 mužů. V roce 1990 taktéž

¹⁷ Sloučením GhK s nacionalistickými skupinami vzniklo Všearménské hnutí, které vedl pozdější předseda Ústřední rady arménskému parlamentu (srpen 1990) a prezident Arménie (říjen 1991) Levon Ter-Petrosjan (Souleimanov, 2007: 303).

dochází k formování prvních paramilitárních skupin na obou stranách a bylo jasné, že další průběh konfliktu bude řešen vojenskou silou (Ditrych, 2006: 35; Souleimanov, 2007: 304–305).

V první polovině roku 1991 byla spuštěna, ázerbájdžánskou vládou a jejími paramilitárními (OMON) oddíly ve spolupráci se Sovětskou armádou, operace *Kolečko/Kruh* (*Kol'co*), která prakticky etnicky čistila arménské vesnice v Náhorním Karabachu. Tato operace byla vedena velmi brutální způsobem a porušovala lidská práva (více o operaci Kolečko/Kruh: de Waal, 2012: 131–133). Tato operace dále přispěla svou brutalitou k eskalaci konfliktu, nikoli k jeho uklidnění (Šmíd & Vaďura, 2007: 163). K uklidnění nepomáhal ani postupný rozpad Sovětského svazu. Arménie a Ázerbájdžán vyhlásují nezávislost na SSSR a následně 2. září 1991 vyhlásují Karabašští Arméni nezávislost a samostatnost na Ázerbájdžánu, kterou potvrzují v referendu¹⁸ (Ditrych, 2006: 35). V reakci na to došlo ke snahám Ázerbájdžánu obsadit klíčové vesnice, které již držela arménská armáda (která se postupně formovala). Po celý podzim roku 1991 nabývaly ozbrojené střety na intenzitě. Těmto střetům zcela dezorientovaná sovětská armáda, která se stále nacházela v regionu, jenom přihlížela. V prosinci 1991 se z regionu sovětské jednotky stáhly a propukl regulérní konflikt mezi dvěma suverénními státy (Souleimanov, 2007: 305; Zubov, 2015: 505). Podle Thomase de Waala (2012) za vypuknutím konfliktu stojí Moskva, která pro uklidnění situace nic neudělala. Koncem roku 1991 opustila region a zanechala v něm zbraně sovětské armády, které tento lokální konflikt vedený loveckými zbraněmi a politickými prohlášeními, proměnil ve skutečnou válku s těžkou technikou (de Waal, 2012: 158).

Rok 1992 byl z pohledu Ázerbájdžánské republiky katastrofální. Nejenom, že arménská armáda slavila úspěchy na bojištích a postupně obsazovala Náhorní Karabach a přilehlé sousední okresy, ale i domácí politická situace v Baku nebyla ideální. Ázerbájdžán dlouhou dobu spoléhal na Moskevské centrum a nebyl připraven bránit své území silou. Kdežto Arménie se na Moskvu nespolehala a od počátku konfliktu nebyla na Moskvě závislá. Dne 26. února 1992 ve městě Chodžali propuklo brutální týrání místních obyvatel ze strany arménských sil a podle mnohých pozorovatelů se tohoto činu účastnily i jednotky 366. pluku sil Společenství nezávislých států¹⁹ (SNS) (Šmíd & Vaďura, 2007: 164). Účast jednotek SNS naznačovala

¹⁸ Referenda se účastnili pouze Arméni žijící na území Náhorního Karabachu. Ázerbájdžánci z Náhorního Karabachu ho ignorovali. Výsledek referenda byl: 99 % obyvatelstva (Arméni) pro nezávislost Náhorního Karabachu. Na oplátku 26. listopadu ázerbájdžánský parlament karabašskou autonomii zrušil, to však nemělo na vývoj v oblasti žádný dopad (Šmíd & Vaďura, 2007: 163; Souleimanov, 2007: 305).

¹⁹ Tento pluk byl složen zejména z ozbrojených sil Ruské federace. 366. pluk SNS byl posledním pozůstatkem sovětské armády v regionu a měl sloužit, jako pojistka proti podobným brutálním událostem, nicméně naopak svým chováním přispěl k dalšímu násilí v regionu (Cornell, 2001: 95–96).

možný posun Ruska v geopolitickém zájmu v regionu, kdy se tak nejspíš rozhodlo podpořit arménskou stranu. Tento příklon k Arménii je nejspíše dán tím, že se Ázerbájdžán nehodlal zapojit do spolupráce v rámci SNS a chtěl svou orientaci směřovat k Západu. Netečnost Moskvy byla jednoznačně důležitým faktorem pro propuknutí konfliktu, avšak paralelně Ázerbájdžán začal vést spor s Ruskem o ropu v Kaspickém moři. Ázerbájdžán chtěl využít potenciál ropy pro lepší zahraničněpolitické postavení nově vzniklé republiky. Na druhou stranu se Rusko snažilo oslabit Ázerbájdžán a získat lepší výchozí pozici pro svou zahraniční politiku (Ditrych, 2006: 35; Souleimanov, 2007: 305–306).

Neúspěchy ve válce o Náhorní Karabach vedly ke vnitropolitickým krizím v Ázerbájdžánu. Ve vedení země se v krátké době vystřídal čtyři prezidenti. Na pozadí politických intrik a výměn v Baku se odehrávaly tvrdé boje o „srdce Karabachu“ město Šuša (arménsky Šuši). Toto město má obrovský význam pro Armény i Ázerbájdžánce a zároveň je strategicky velmi významné. Ve zbytku roku 1992 obsadily spojené karabašské a arménské síly Náhorní Karabach a přilehlý Lačinský koridor, který tak spojil Náhorní Karabach a Arménii (Ditrych, 2006: 35; Souleimanov, 2007: 306; Šmíd & Vařura, 2007: 165–166).

V první polovině roku 1993 arménské a karabašské jednotky využily chaosu v ázerbájdžánské politice a obsadily okresy, které sousedí s Náhorním Karabachem a jsou součástí Ázerbájdžánu. Celkem tedy obsadily 5 plus 2 (z části) okresů Ázerbájdžánu, čímž dosáhli ázerbájdžánsko-iránských hranic. V roce 1993, po neúspěších a velké frustraci, A. Elchibeye vystřídal Heydar Alijev (otec dnešního prezidenta Ázerbájdžánu Ilhama Alijeva), dlouholetý komunistický vůdce Ázerbájdžánu (1969–1982) a generál KGB. H. Alijev konsolidoval politickou situaci v Ázerbájdžánu a nastavil nové cíle a priority (Ditrych, 2006: 35–36; Souleimanov, 2007: 306–307; Šmíd & Vařura, 2007: 166–167).

O mírové řešení konfliktu a ukončení bojů v roce 1993 se pokoušelo OSN svými rezolucemi č. 822; 853; 874, ve kterých Rada bezpečnosti OSN vyzývá k okamžitému ukončení bojů a stažení jednotek z okupovaných oblastí Ázerbájdžánu. Zároveň vyzývá obě strany, aby se zapojily do mírových jednání v rámci skupiny OSCE – Minská skupina (OSN, 1993a; 1993b; 1993c). V rezoluci č. 884 Rada bezpečnosti OSN odsuzuje porušování míru a vyzývá Arménii, aby skrze svůj vliv uklidnila situaci v Náhorním Karabachu. A jako v předchozích rezolucích vyzývá k okamžitému ukončení bojů a stažení vojenských jednotek z okupovaných území, dodržování předchozích rezolucí a jednání v rámci Minské skupiny (OSN, 1993d).

V zimě roku 1993 a 1994 se pokusila nově zformovaná ázerbájdžánská armáda o protiofenzívu v celé šíři fronty. Tento pokus o změnu výchozích pozic však arménské a karabašské jednotky odrazily. Nicméně obě strany už byly konfliktem vyčerpány a 12. května

1994 bylo v Moskvě podepsáno příměří. Smlouva o příměří vycházela z tzv. Biškekského protokolu, který byl dohodnut v Kyrgyzstánu na meziparlamentním jednání států SNS. Dohoda o příměří byla podepsána mezi třemi stranami – Arménskou republikou, Ázerbájdžánskou republikou a Republikou Náhorní Karabach²⁰ (později Arcach), tato dohoda o příměří upravovala vztahy mezi třemi stranami a platila do roku 2020, kdy konflikt 27. září propukl nanovo (Šmíd & Vaňura, 2007: 169; Kucera, 2020a). První válku o Náhorní Karabach vyhrála arménská strana, protože se podařilo udržet území, které sice dle mezinárodního práva patřilo Ázerbájdžánu, ale ten nad nimi fakticky ztratil kontrolu. Ázerbájdžán přišel o 14 % území z důvodu arménské okupace. Válka si vyžádala téměř 30 000 obětí a v souvislosti s ní se ocitlo na 1 100 000 lidí mimo domov (Souleimanov, 2007: 307).

²⁰ Republika Náhorní Karabach (Arcach) vyhlásila po válce nezávislost, avšak nikdo ze členů OSN ji neuznal za nezávislý stát, a to ani Arménie a logicky ani Ázerbájdžán (Hosenseidlová, 2020).

3. Ruská zahraniční politika a obnovování vlivu v Zakavkazsku

Z teoretické a historické části se práce přesouvá k samotné analýze zahraniční politiky Ruské federace vůči Arménii a Ázerbájdžánu na pozadí konfliktu o Náhorní Karabach. Klíčovými faktory v této kapitole bude vztah Ruska vůči svému „blízkému zahraničí“, ekonomické vztahy Ruska s Arménií a Ázerbájdžánem, surovinová (ropa a zemní plyn) provázanost států s Ruskem, vztahy mezi lídry (V. Putin za Rusko; I. Alijev za Ázerbájdžán; N. Pašinjan, S. Sargsjan a R. Kočarjan za Arménii) a hlavně faktor vojenské přítomnosti ruských ozbrojených sil v regionu. Kapitola zodpoví výzkumné otázky, které byly položeny na začátku práce a pokusí se vyvodit závěry výzkumu.

3.1. Ruská zahraniční politika v blízkém zahraničí

Rozpad Sovětského svazu neznamenal jenom konec totalitního státu, ale také rozpad mnohonárodnostního uskupení, ve kterém spolu pohromadě fungovalo 15 svazových republik (Krejčí, 2017: 399–400). Na hranicích Ruské federace vzniklo 14 nových států (tyto státy vznikly v hranicích, které měly sovětskou historii) a Rusko muselo svou zahraniční politiku celkově redefinovat (Kurfürst, 2018: 261–262). Podle J. Holzera (2001) Ruská zahraniční politika ve své první etapě 90. let byla nucena: a) budovat vlastní zahraniční suverenitu; b) nově definovat vztahy s bývalými sovětskými republikami a c) adaptovat vlastní zahraničněpolitickou doktrínu (Holzer, 2001: 124)

Ruský termín „*ближнее зарубежье*“ (blízké zahraničí) zahrnuje sousední státy Ruské federace (bývalé sáty SSSR). První ministr zahraničí Ruské federace Andrej Kozyrev (1991–1996) označoval oblast blízkého zahraničí (Společenství nezávislých států a Pobaltské státy) za životní zájmy Ruska. Je evidentní, že už v 90. letech Rusko přistoupilo k obnovení a posílení svého vlivu na tomto území (Arménii a Ázerbájdžán nevyjímaje). Z těchto jasně vydefinovaných zájmu vyplynul i fakt, že strategickým zájem Ruska je udržení vojenské přítomnosti v blízkém zahraničí. Nová ruská doktrína, též známá jako *Kozyrevova doktrína*, spočívá ve vyhlášení postsovětského prostoru za oblast výlučných zájmů Ruské federace. V případě, že by se Rusko považovalo za ohrožené, má právo přijmout jakékoli kroky pro svou obranu. Zároveň položila důraz na zodpovědnost Ruské federace vůči bývalým sovětským republikám a ruským menšinám v těchto státech. Rusko svou zahraniční politikou chtělo zamezit konsolidaci státní moci kolem sil s antiruskou a prozápadní orientací. K tomu začalo využívat ekonomické, vojenské, etnografické a další nástroje zahraniční politiky (Litera, 1994:

65–66; Holzer 2001; Kurfürst, 2018: 261–262). Faktem však je, že tento politický kurz Moskvy byl spojen s nepochopením vlastních zájmů a s tím, že Rusko nebylo připravené na problémy, které ho čekaly na hranicích s Evropou a na Kavkaze (Krejčí, 2017: 399).

Z literatury vyplývá že, Rusko prosazuje své zájmy v oblasti blízkého zahraničí dvěma způsoby. Tím prvním jsou bilaterální vztahy s každou jednotlivou zemí. Tento způsob mu dovoluje diplomaticky manévrovat a udržovat vliv v zemi. Druhým způsobem je prosazování svých zájmů prostřednictvím organizací, které zahrnují bývalé sovětské republiky, a to zejména prostřednictvím SNS (Arménie a Ázerbájdžán jsou členy) a Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti (OSKB), těchto dvou organizací a kolektivních smluv se účastní většina postsovětských republik (vyjma Baltských států). Proces integrace v prostoru SNS je velmi komplexní téma, podstatou této organizace, podle J. Kurfürsta (2018), jsou tři oblasti: a) sféra ekonomická; b) sféra vojenská a c) sféra politická. Vztahy a spolupráce s ruskou účastí v rámci SNS je pro Ruskou federaci prioritní i v současnosti (Kurfürst, 2018: 262).

Vojensko-bezpečnostní aliance OSKB má za cíl upevnění míru a regionální bezpečnostní stability, obrana na kolektivní bázi nezávislosti, teritoriální celistvosti a suverenity států. Členem této organizace je Arménie, které je garantována bezpečnost v případě, že její území bude napadeno (obrana území Náhorního Karabachu však není předmětem smlouvy OSKB). V Arménii ve městě Gyumri se nachází, v rámci bilaterálních dohod, 102. vojenská základna ozbrojených sil Ruské federace. Členem OSKB byl i Ázerbájdžán, nicméně ten od smlouvy odstoupil (Zubov, 2015: 728; Krejčí, 2017: 402–406).

Většina postsovětských států i Arménie a Ázerbájdžán jsou nuceny bilaterálně ustupovat Rusku a podporovat větší spolupráci v rámci organizací, kde má Rusko významný vliv. Tento postoj je dán zejména ekonomickými faktory – prudký pokles výroby, inflace, finanční krize a zadluženost (mnohdy právě vůči Moskvě – případ Arménie). Tyto politické ústupky jsou činěny zejména v důsledku toho, že státy doufají v lepší vzájemné vztahy (zejména ekonomické vztahy s Ruskem). Z tohoto hlediska se jedná spíše o krátkodobé zájmy a o dočasné řešení problémů (Litera, 1994: 70).

Ruská zahraniční politika vůči Arménii a Ázerbájdžánu je v práci analyzována prostřednictvím ekonomických vazeb a energetické provázanosti států (ropa a plyn), vojenské přítomnosti a v poslední řadě vztahů a rolí lídrů. Dále budou popsány nástroje ruské zahraniční politiky. Nejprve bude věnována pozornost *Ekonomické diplomacii*. Ruská ekonomická

diplomacie je postavena především na etatismu²¹ a na snaze atakování a rozkrývání hegemonie Západu. Sovětská zkušenost a čínský příklad vedou ruské směřování ke hledání třetí cesty – silná role státu s tržními základy (Gazprom, Rosněft, Lukoil atd.). Rusko se zaměřuje zejména na dopravní koridory mezi Asií a Evropou a přepravu energetických surovin (ropa a plyn). Velkým tématem je reintegrace ekonomických vazeb a technologických řetězců v postsovětském prostoru. Specifikem ruské ekonomiky a jejího zahraničněpolitického směřování je závislost na přírodních zdrojích, která na jednu stranu posiluje Rusko na poli ekonomickém, ale zároveň to předurčuje zaostalost v jiných sektorech ekonomiky a jeho závislost na financích z tohoto sektoru (Kurfürst, 2018: 298–300).

Pro domácí i zahraniční politiku je klíčový sektor *energetiky*. Za posledních sto let přínos z vývozu ropy a plynu vzrostl ze sedmi na cca padesát procent. Proto je někdy Rusko označována za „petrostát“, protože zpestření a obohacení ruské ekonomiky o jiné produkty zatím nebyly úspěšné a asi ani v nejbližší době nebudou. Ropa a plyn jsou v ruské zahraniční politice velké zbraně, protože na cenách ropy a plynu je závislá podpora vlády, stabilita země, blahobyt obyvatel a mnohé další aspekty, které jsou v cílových zemích určující (Laqueur, 2016: 284–285).

Rusko využívá moc spojenou s dodávkami ropy a plynu k vydírání či politické manipulaci. Avšak obchod s ropou a plynem vytvořil vzájemnou síť závislosti. V ruském případě platí, že je země závislá na ziscích z prodeje ropy a plynu – je velmi citlivá, když dojde k přerušení odběru, ale i k dovozu technologií ze Západu, a hlavně je závislá na propadech světových cen ropy. Nicméně v minulosti se ukázalo, že Rusko neváhá použít dodávky plynu k zahraničně politickým akcím vůči svým bývalým republikám. Proti Ukrajině v zimě roku 2005/2006 a 2008/2009, kdy byly ohroženy i státy Evropské Unie. Problém s cenami a dodávkami plynu přes Ukrajinu dostal po Majdanské revoluci v roce 2014 podobu chronické krize. Druhým případem je pak zastavení dodávky ropy Bělorusku v roce 2007 a spor o ceny plynu v roce 2010 (Krejčí, 2017: 360–362).

Doprava ropy a plynu klasickými cestami na západní trhy se diverzifikovala, když bývalé státy SSSR soustředěné kolem Kaspického moře začaly využívat bohatství, kterým toto vnitrozemské moře oplývá. Ázerbájdžán, Kazachstán, Turkmenistán a Uzbekistán jsou již méně závislými státy na Rusku, co se energetické oblasti týká. Rusko se snaží zamezovat navazování vztahů mezi těmito republikami a třetími zeměmi. Odmítavý postoj projevilo Rusko

²¹ Ekonomická diplomacie je státocentrická disciplína a vymyká se logice volnému trhu. Zaměřuje se především na rozvoj ruského kapitálu a vnitřní ruský trh. Rusko hledá rovnováhu mezi strategickým plánem státu a univerzálním charakterem globalizovaného světa (Kurfürst, 2018: 299).

ke smlouvě mezi Ázerbájdžánem a konsorciem západních firem na využívání tří ropných ložisek v Kaspickém moři. Zároveň se Ázerbájdžánu podařilo uskutečnit projekt ropovodu Baku – Tbilisi – Ceyhan, který vede ropu z Baku do Evropy přes Ázerbájdžán, Gruzii a Turecko. Touto stavbou se staly bývalé sovětské republiky Ázerbájdžán a Gruzie méně závislé na Rusku. Rusko argumentovalo tím, že ropa může být transportována přes jeho území a prostřednictvím již existujících ropovodů. Pro Rusko je blízké zahraničí přirozená ekonomická spádová oblast, která je výhodná pro obchod a udržování vlivu (Litera, 1994: 69; Krejčí, 2017: 428–431).

Z vojensko-bezpečnostního pohledu se v případě blízkého zahraničí jedná o státy při hranicích, proto je logické, že by si žádný stát nepřál mít nepřátelská vojska na svých hranicích. Proto se Moskva snaží o co nejtěsnější vazby s těmito státy. Navíc je zde faktor společné historie, který se projevuje ve spletitých vazbách na Rusko a opačně (Krejčí, 2017: 431). O vojenskou politiku se v Rusku tradičně starají představitelé armády a silových struktur. Ruské vojenské myšlení v zahraniční politice vychází ze sovětského vojenského myšlení a jsou promítnuty do vojenských doktrín a koncepcí. Nejvíce se v posledních letech objevuje tzv. Gerasimova doktrína, která je považována za manuál pro vedení hybridní války, kdy role nevojenských prostředků k dosažení zahraničněpolitických, politických a strategických cílů v mnoha případech překonává efektivitu zbraní (Kurfürst, 2018: 307–308).

Valerij Gerasimov poukázal na to, že role nevojenských prostředků ve válce vzrostla a že do značné míry nahradila ty vojenské. Ve skutečnosti poukázal na stírání rozdílů mezi mírem a válkou. Ruské politické špičky však často poukazují na to, že koncept hybridní války je vymyšlený Západem. Všechny úvahy o tom, že role nevojenských prostředků v ruském vojenském myšlení momentálně převažuje, je však nutné uvést do souvislosti s výroky Vladimira Putina, že v minulých letech bylo učiněno mnoho opatření, aby byly vojenské kapacity a schopnosti ruské armády posíleny. V ruském pojetí války totiž stále převažuje role armády nad rolí nevojenských prostředků (Monaghan, 2020: 3–5).

Od rozpadu SSSR v roce 1991 hledá Ruská federace spojence na jižním Kavkaze, což jsou de facto státy, ve kterých jsou dislokovány ruské vojenské jednotky na základě bilaterálních smluv a organizace OSKB (Arménie a kvazi státy Abcházie a Jižní Osetie). Vojenská přítomnost Ruska na jižním Kavkaze je důležitá i pro domácí politiku, protože jakýkoliv konflikt v tomto regionu by mohl destabilizovat severní část ruského Kavkazu. Rusko svou zahraniční politikou manévruje mezi jihokavkazskými státy. Zároveň se svou vojenskou přítomností snaží držet mimo zájmy Severoatlantické aliance (Abushov, 2009: 204–206).

Prostor v práci si zaslouží pojem tzv. barevná revoluce, které utváří *vztahy a roli lídrů* s Ruskem a jejími předními politiky. Tento demokratizační jev (na Ukrajině, v Gruzii a v roce 2018 i v Arménii) je doprovázen pádem autoritářského vůdce²² a přeorientováním politiky od Ruska na Západ (deklarování snah vstoupit do NATO a EU). Tyto revoluce vnímá Rusko jako ztrátu území a přímé ohrožení svého státu. Někteří ruští politici jsou přesvědčeni, že barevné revoluce jsou výsledkem snahy západních zemí (především USA a zemí EU) iniciovat v postsovětských státech změnu režimu a že tato snaha by se v budoucnu mohla promítnout i v samotném Rusku. Obrana proti barevným revolucím a liberálním demokraciím se zařadily mezi oficiální ruské strategie zahraniční politiky. V rámci OSKB vznikly v roce 2009 Síly rychlé reakce, o nichž generální tajemník této organizace prohlásil, že budou schopny barevným revolucím předcházet. Obrana proti barevným revolucím vychází ze tří zdrojů: a) autokratická tradice ruského státu; b) špatná zkušenost s demokracií (politická a ekonomická nestabilita v 90. letech) a c) zakořeněný pocit ohrožení ze Západu (Kurfürst, 2018: 266–270). Podle Dimitrije Běloševského barevné revoluce rozdělily státy SNS na dva póly. Na státy, které usilují o prozápadní orientaci a demokratický vývoj, a na státy, které chtějí zachovat *status quo*, zabránit revolučním snahám a udržet autoritářský režim (Běloševskij, 2007: 138).

Podkapitola rozebrala vztah Ruské federace vůči bývalým republikám Sovětského svazu a zároveň popsala klíčové aspekty, které v prosazování zahraniční politiky používá. Objasnila ekonomické faktory, které jsou úzce provázány s energetikou. Energetika je klíčovým faktorem při vyjednávání v zahraniční politice a Ruská federace ji velmi dobře využívá při obnovování vlivu ve státech blízkého zahraničí. Dalším faktorem zahraniční politiky je nepochybně vojenská přítomnost či aliance, přes kterou Ruská federace prosazuje svůj vliv. Důležitým faktorem v zahraniční politice je i vztah kremelských špiček k lídrům jednotlivých zemí.

3.2. Ruská zahraniční politika vůči Arménii

Rusko je pro Arménii historicky nejvýznamnější zahraniční partner ve všech aspektech zahraniční politiky. Avšak vztahy mezi Ruskem (respektive SSSR) a Arménii na konci 80. let nebyly ideální, a to z toho důvodu, že v konfliktu o Náhorní Karabach moskevské centrum nejednalo podle arménských požadavků a spíše jednalo proti nim. Toto ochabnutí vztahů bylo

²² Dalším příkladem je Karafiátová revoluce v Kyrgyzstánu z května roku 2005, která vedla k pádu autoritářského režimu prezidenta Askara Akajeva. Avšak tento režim není stále příliš demokratický. Na tuto revoluci navázaly nepokoje v témže roce v Uzbekistánu, nicméně tyto protesty byly brutálně potlačeny (Kurfürst, 2018: 266–267; Freedom House, 2021b).

zapříčiněno silným nacionalismem. Přesto však nově vzniklý režim v 90. letech byl zainteresován v obnově vzájemných vztahů. Rusko znamená pro Arménii hlavního zahraničního investora, odbytiště produkce a zdroj pomoci. Arménie zůstává i dnes tradičním spojencem Ruska v Zakavkazsku. Arménská veřejnost vidí Rusko velmi pozitivně a velké popularitě se v zemi těší i Vladimir Putin. V roce 2013 prezident Arménie Serž Sargsjan (2008–2018) odmítl podepsat vyjednanou asociační smlouvu s EU a deklaroval, že Arménie přistoupí do Euroasijská ekonomická unie (EAEU – obdoba EU sdružující některé postsovětské státy). Tento obrat byl šokující, protože Arménie vyjednávala asociační dohody s EU více než 4 roky. Prezidenti V. Putin a S. Sargsjan podepsali v roce 2013 během návštěvy ruského prezidenta v Jerevanu na 12 dohod, které upravují vztahy a kooperaci mezi státy. Toto sblížení vztahů bylo zapříčiněno tím, že obě prezidentské strany (Jednotné Rusko a Republikánská strana Arménie) jsou si blízké, avšak roli hrají další aspekty, které budou nastíněny níže. Arménie má dobré zahraniční vztahy i se státy kde žije poměrně velká diaspora – Francie a USA. Od těchto zemí dostává podstatné ekonomické prostředky v podobě podpor Západu (Arménská lobby v USA). Dalšími dobrými partnery Arménie jsou Írán, Řecko, Kypr, Sýrie a Libanon (Regnum, 2013; Zubov, 2015: 727–728; Kuchins, Mankoff & Backes, 2016a: 14; Kremlin Watch, 2021a).

V této části analýzy ruské zahraniční politiky vůči Arménii se práce nejdříve zaměří na faktor *ekonomické provázanosti* států. Ruské státní společnosti vlastní velké množství kritické infrastruktury Arménie. Zejména se angažují v těžbě nerostných surovin, chemickém, elektrotechnickém i zbrojním průmyslu. Na arménský trh pronikly i velké ruské banky, ruský kapitál ovládá i několik arménských bank. Téměř 60 % příjmů v arménském státním rozpočtu pochází z Ruska. Tomáš Šmíd popisuje Arménii, jako „hospodářský protektorát Ruska“. Arménie v minulosti předala Rusku několik velkých společností jako kompenzace za nesplacený dluh. Je zajímavé, že bohatá arménská diaspora v Americe v rodné Arménii příliš neinvestuje, její hlavní podpora je lobbování za investice Západu v Arménii (Šmíd, 2006: 125–126; Zubov, 2015: 728).

Arménie je členským státem SNS (dnes již ne tak významná organizace), OSKB a EAEU což ji předurčuje k závislosti na Ruské federaci. Hodnota ruských investic v Arménii byla v roce 2013 v přepočtu něco přes 3 miliardy amerických dolarů, což je vůbec nejvíc ze všech zahraničních partnerů. Zároveň obrat obchodu mezi státy činil v témže roce přes 1,4 miliardy amerických dolarů. Když Jerevan v roce 2013 odstoupil od asociačních dohod s EU odůvodnil to tím, že pokud je již členem jednoho obraného systému, tak by měl pokračovat v adekvátním ekonomickém systému, ne se od něj izolovat. Euroasijská ekonomická unie vedená Ruskem byla pro Arménii strategičtější volbou. Avšak skutečný

průběh událostí nebyl tak idylický. Rusko ve skutečnosti tlačilo na Arménii, aby si vybrala EAEU tím, že jí zdražily ceny plynu a s Ázerbájdžánem uzavřelo kontrakt na miliardovou zakázku zbraní. Jerevan by čekalo v roce 2013 krušné období, pokud by nabídku Ruska odmítl (Kuchins, Mankoff & Backes, 2016a: 16).

Arménský export do Ruska dosahoval v roce 2019 historického maxima. Tvořil něco přes 700 milionu dolarů. V minulém roce zaznamenal export do Ruska pokles a ustálil se na přibližné hodnotě z roku 2018 okolo 650 milionu dolarů (Trading Economics, 2021a). Ruský export do Arménie v roce 2019 představoval opět historické maximum, a to skoro 1,5 miliardy dolarů. V roce 2020 export do Arménie poklesl, ale ne výrazně. Rusko vyváží do Arménie zejména plyn a ropu. Tyto dvě suroviny stojí Arménii přibližně 537 milionů dolarů v roce 2020 a celkově představují jednu třetinu Ruského exportu do Arménie (Trading Economics, 2021b). Celkový export Arménie do Ruska za rok 2019 představuje cca 27,5 % a je to vůbec nejvýznamnější obchodní partner. Pro porovnání druhým významným obchodním partnerem je Švýcarsko, do kterého Arménie vyvezla 17,5 % exportu. Ruský import do Arménie představuje 29,4 % za rok 2019. Jenom pro porovnání, tak import Číny do Arménie představuje 14,7 % (Santander Trade Markets, 2021a).

Je patrná ekonomická závislost Arménie na Rusku, kdy Rusko svou ekonomickou dominanci využívá nejenom v zahraniční politice vůči Arménii, ale také v udržování vlivu v tomto jihokavkazském státě. Arménie se snaží najít investory v ostatních státech EAEU, ve kterých vidí potenciál pro získání kapitálu na výstavbu železnice na jihu Arménie do Íránu. Tato železnice by tak snížila závislost na Rusku, protože současné spojení přes Gruzii je nestabilní. Zároveň by to dalo Arménii příležitost na propojení svého území s Perským zálivem, kde se otevírá potenciál ve formě světových trhů. Zároveň důležitý je i faktor arménské diaspory v Rusku, kdy v něm žije a pracuje přibližně 500 000 lidí,²³ kdy jejich výdělek činil zhruba 2 miliardy dolarů, což je asi 17 % HDP Arménie (Kuchins, Mankoff & Backes, 2016a: 16–17).

Obecně arménská ekonomika trpí celou řadou neduhů postsovětských států. Neoplývá nerostným bohatstvím, má špatnou geopolitickou polohu (izolace mezi Ázerbájdžánem a Tureckem, nestabilita vztahů mezi Gruzii a Ruskem, na jihu autokratický režim Íránu) a malý trh, proto nepřitahuje zahraniční investice vyspělých ekonomik. Jedná se však o zemi, kde je

²³ Ovšem diaspora Arménů v Ruské federaci je rozsáhlejší. Podle arménské ministerstva zahraničí žije v Ruské federaci na 1,2 milionu Arménů. Podle některých expertů je to až 2,5 milionu (MFARA, 2021).

kvalifikovaná pracovní síla, která často odchází do zahraničí, především do Ruska (Šmíd, 2006: 128).

Nyní se práce zaměří na analýzu *ruské energetické dominance* v Arménii. Energetická společnost Gazprom Armenia (dříve ArmRosGaz) zvýšila v prosinci 2013 svůj podíl na distribuční soustavě plynu v Arménie z 80 % na 100 % výměnou za slevy na nákup ruského plynu. Arménie a Gazprom mezi sebou v roce 2013 uzavřeli dohodu, která fakticky znamená monopol ruské společnosti nad správou plynovodů v Arménii. Uzavřená dohoda platí do roku 2043, přičemž arménská vláda si vyjednala každoroční „rentu“ 9 % z kapitálových investic Gazpromu (Kuchins, Mankoff & Backes, 2016a: 17). Tento fakt znamená, že je Arménie zcela odkázána na Ruskou federaci a na její zahraniční politiku. Arménie sice nakupuje plyn i jinde (Turkmenistán), ale distribuce a doprava plynu stejně stále probíhá v režii Gazpromu. Dále elektrickou distribuční síť koupila již v roce 2005 ruská společnost RAO-UES (Jednotné energetické systémy Ruska), která zvýšila cenu tarifů za elektřinu v roce 2015 o 40 %, tato událost vyústila v protesty Arménů, kteří požadovali menší vliv Ruska na arménskou ekonomiku. Tatož ruská společnost provozuje jedinou arménskou jadernou elektrárnu, která nakupuje veškeré jaderné palivo z Ruské federace. Tato jaderná elektrárna produkuje zhruba 40 % elektrické energie země. Ruská společnost RAO-UES vlastní i vodní elektrárnu a tepelnou elektrárnu (Šmíd, 2006: 126–127; Bedavian, 2013; Zubov, 2015: 727–728).

Mezi lety 2005 a 2006 se dostaly obě země do sporu, když ruská strana téměř dvojnásobně navýšila ceny dodávky plynu. Arménie se dostala na cenovou hladinu, za kterou nakupují plyn Gruzie a Ukrajina. Tyto události dokonce vedly k tomu, že se Arménie zamýšlela nad tím, že by posílila vztahy s EU a NATO. Nicméně Arménie zůstává stále spojencem Ruska a žádný zásadní krok v Arménii na poli energetiky, ale i ekonomiky, se neodehraje bez souhlasu Ruska (Šmíd, 2006: 128).

Práce se dostává k analýze *vojenské přítomnosti a spolupráce*. Vojenská přítomnost a spolupráce s Ruskem je pro Arménii životní podmínkou. Jak již bylo psáno výše, tak Ruská federace udržuje ve městě Gyumri 102. vojenskou základnu, která čítá něco mezi 3000 až 5000 vojáky. Tato vojenská základna se nachází na severozápadě země, blízko hranic s Tureckem. Arménie se s Ruskem dohodla na prodloužení pobytu ruských vojáků do roku 2049. Arménie přistoupila i na to, že ruské vojenské jednotky budou moci operovat a pokrývat celé území Arménie (vyjma území Náhorního Karabachu, které Rusko stejně jako většina států OSN neuznává za nezávislý stát – Republiku Náhorní Karabach (Arcach) neuznává ani Arménie a ani Ázerbájdžán). Rusko taktéž udržuje 3624. leteckou základnu na letišti poblíž Jerevanu (Erebuni). Letecká základna slouží jako tzv. vzdušný deštník v rámci OSKB a SNS a nachází

se zde 16 stíhaček MiG-29. Zároveň se ruské ozbrojené síly starají o stráž arménsko-tureckých hranic. Tato hranice má něco přes 280 kilometrů. Arméni ruskou přítomnost v zemi považují za nezbytnou pro prevenci hrozby Turecka a hlavně Ázerbájdžánu. Arménské spojení s Ruskem tak není výsledkem civilizačních a kulturních příbuzností, ale strategickou nutností (Radio Free Europe, 2016; Kuchins, Mankoff & Backes, 2016a: 15).

Své aktivity ruská strana v Arménii ještě zvýšila po tom, co byl v roce 2015 sestřelen ruský bojový letoun Tureckem. Ruská armáda posílila své pozemní jednotky i ty vzdušné. Dále Rusko oznámilo, že půjčí Arménii 200 milionů dolarů na nákup ruských systémů vzdušné obrany (raket a radarů) a dalších vojenských technologií (Kuchins, Mankoff & Backes, 2016a: 15). Dále v roce 2016 podepsali prezidenti Arménie a Ruska dohodu o vytvoření společné vojenské jednotky, která v době míru podléhá pod velení Arménie a v dobách války pod Rusko. Tento rostoucí vliv Ruska v regionu je jenom potvrzení faktu, že se Rusko stále těší velké míře vlivu v tomto jihokavkazském prostoru (Grygorian, 2016). V roce 2005 byla podepsána smlouva, která zaručuje vojensko-technickou spolupráci mezi Arménii a Ruskem, nicméně tato smlouva fakticky znamená monopol Ruska nad přezbrojováním arménské armády (Šmíd, 2006: 123). Těsně před vypuknutím druhého konfliktu o Náhorní Karabach proběhlo společné cvičení ruských a arménských vojenských sil Kavkaz 2020 (tohoto cvičení se účastnily i další státy). Ázerbájdžán se cvičení odmítl účastnit s tím, že byl znepokojen frekvencí přeletů ruských vojenských letadel do Arménie v létě 2020 (Daly, 2020).

Posledním zkoumaným faktorem je *vztah mezi lídry*. Vzájemné vztahy mezi Ruskem a Arménií jsou od začátku 90. let blízce svázané se vzájemnými vztahy lídrů. Do jara roku 2018 byly vztahy arménských představitelů více či méně vždy orientované na Ruskou federaci. Od ledna 1998, kdy odstoupil první prezident nezávislé Arménie Levon Ter-Petrosjan (1991–1998) a nahradil ho Robert Kočarjan (1998–2008). Tento politik byl hlavou tzv. „Karabašského klanu“, který držel moc v Arménii po následující roky. Pojmenování Karabašský klan proto, že Robert Kočarjan byl prvním prezidentem samostatné Republiky Náhorní Karabach. Roberta Kočarjana nahradil v roce 2008 na postu prezidenta (nejvyšší exekutivní post v Arménii do roku 2018) Serž Sargsjan (2008–2018), dlouholetá pravá ruka Roberta Kočarjana (Kopeček, 2012a; Kopeček, 2012b: 17–22). Vztah mezi Vladimírem Putinem a Robertem Kočarjanem byl a je vřelý. Republikánská strana Arménie, která v zemi dlouho dobu vládla, byla velmi úzce spřízněna s vládou v Rusku – Jednotné Rusko. Oba státníci poukazovali na to, že vztah mezi Arménií a Ruskem je jako bratrský svazek dvou národů (Kreml, 2005a). Vladimír Putin mnohokrát navštívil Arménii. V roce 2005 byl u otevření Národní opery v Jerevanu. Na této návštěvě zopakoval to, že vztahy mezi Arménií a Ruskou federací jsou velmi blízké, a to

z toho důvodu, že je Rusko hlavním ekonomickým a vojenským partnerem Arménie (Kreml, 2005b). Vladimir Putin častokrát exprezidentovi Robertu Kočarjanovi telefonoval a přál k narozeninám a vyjadřoval mu podporu. Vladimir Putin poznamenal, že jako Arménský prezident se Robert Kočarjan zasloužil o dobré rusko-arménské vztahy (TASS, 2020). Vladimir Putin se v roce 2019 setkal s manželkou exprezidenta Roberta Kočarjana na ruském velvyslanectví v Jerevanu. Spolu debatovali nad tím, že její manžel je údajně nezákonně vězněn za potlačení protestů (Robert Kočarjan byl ještě v úřadu prezidenta) namířených proti zvolení jeho pravé ruky Serže Sargsjana v roce 2008. Prezidentské volby v roce 2008 měly být údajně zmanipulované. Putin dodal, že bohužel s případem jeho přítele nemůže nic dělat. Je zajímavé, že se Vladimir Putin setkal s manželkou exprezidenta dřív, než se oficiálně setkal s premiérem Arménie Nikolou Pašinjanem, kterého do funkce vynesla revoluce z roku 2018 (JAMnews, 2019).

Vřelé vztahy panovaly i mezi Vladimírem Putinem a následovníkem Roberta Kočarjana Seržem Sargsjanem ve změně integračních priorit Arménie z EU na EAEU. Do značné míry prezident Serž Sargsjan těžil z dobrých vztahů navázaných předchozím prezidentem. V období vlády Serže Sargsjana se Arménie ještě více dostala pod vliv Ruska. Arménie se na Rusko častokrát obracela jako na garanta jednání o klidu zbraní v Náhorním Karabachu – největší rozmlíska mezi stranami přišla v roce 2016. Vladimír Putin se v tomto roce setkal s prezidentem Seržem Sargsjanem, ale i s prezidentem Ilhanem Alijevem, aby obě znepřátelené strany usmířil. Vladimír Putin prohlásil, že si Moskva nepřeje vojenské řešení konfliktu, ale mírové jednání skrze dialog obou stran. Jerevan k pragmatickým krokům Moskvy dodal, že strategické vztahy mezi Ruskem a Arménií jsou v této době více než kdy jindy testovány a není jasné, jak budou vypadat v budoucnu. Tento přístup se však Kremlu nelíbil, a tak dodal, že i když je v jeho zájmu udržovat dobré vztahy s prezidentem Arménie, tak je i v jeho zájmu spolupracovat s jinými arménskými politiky. Nepřímo tak naznačil svou podporu jiným politikům, kteří se budou ucházet ve volbách o prezidentské křeslo v roce 2018 (Markedonov, 2018).

Události nabraly jiný spád. Změna ve vzájemných vztazích mezi Ruskem a Arménií opravdu přišla. Na jaře roku 2018 se odehrála arménská Sametová revoluce. Do ulic vyšly zástupy studentů, kteří požadovali změnu režimu, protože dosavadní prezident Serž Sargsjan se po dvou obdobích ve funkci prezidenta země nechtěl vzdát moci. Původně chtěl změnit politický systém z poloprezidentského na parlamentní a ujmout se premiérského křesla, nicméně tento krok se mu nevydařil (Soušková, 2019). Do čela země se postavil opoziční novinář Nikol Pašinjan. Ten vždy balancoval mezi EU a Ruskem. Během revoluce dokonce pronášel výzvy k ukončení vztahů mezi Arménií a Ruskem. Nicméně jedna z jeho prvních

zahraničních cest byla za ruským prezidentem na summit EAEU do Soči. Nikolu Pašinjanovi bylo přislíbeno, že Moskva do změny režimu nezasáhne. Zároveň se Vladimir Putin vyjádřil, že doufá v narovnání vztahů mezi Arménií a Ruskem. Ruská státní média v prvních fázích revoluce ruské občany neinformovala o událostech a posléze vytvářela pozitivní obraz revoluce, i když její vůdce měl k Rusku určité výhrady (Demytrie, 2018; Kucera, 2018). Z průzkumu veřejného mínění Levada (květen 2018) je patrné, že 48 % lidí slyšelo o revoluci až z průzkumu. Dále 39 % dotázaných o této revoluci jenom něco málo zaslechlo a 12 % o ní vědělo víc informací (Levada, 2019: 146)

Nová vláda započala reformy, které se snaží napravovat nejenom arménský politický systém, ale i ekonomiku a další oblasti. Kabinet Nikola Pašinjana při transformaci využívá podpory EU a jejího Východního partnerství, avšak tyto kroky se nelíbí Moskvě. Nicméně Nikol Pašinjan zdůrazňuje, že klíčová strategie Arménie je orientace na OSKB a EAEU, které jsou pod taktovkou Kremlu. Nicméně vysocí činitelé bývalého režimu napadají novou vládu a snaží se zdiskreditovat tím, že se údajně odvrací od proruského kurzu. Prostřednictvím proruské propagandy se snaží dostat zpět k moci a také se snaží o větší angažovanost Moskvy ku svému prospěchu. V ruských médiích se dokonce objevují zprávy, že bývalý prezident Arménie Robert Kočarjan (1998–2008) je prvním politickým vězněm v postsovětském světě nebo také, že arménská revoluce byla financována ze západu, který má v plánu „exportovat revoluci“ i do Ruska, Kazachstánu a dalších postsovětských států. Některá média při vyjadřování podpory Robertu Kočarjanovi mluvila o tom, že Nikol Pašinjan stál i za Majdanskými událostmi roku 2014. Arménská média hovoří o tom, že vztah mezi Ruskem a Arménií je neuspokojivý a žádají o prohloubení politických a vojenských spoluprací, častokrát podobným ke vztahům USA a Izrael. Nicméně Moskvě vyhovuje současná situace a nechce nijak prohlubovat tyto vztahy, protože by to na druhou stranu vyostřilo vztahy s Ázerbájdžánem (Grigoryan, 2019; Soušková, 2019). Výzkum Miriam Lanskoj a Elspeth Suthers (2019) dospěl k závěru, že domácí podpora revoluce zabránila Rusku podniknout adekvátní protiakce (během i bezprostředně po ní), avšak pokud začne klesat popularita nové vlády, může Kreml uskutečnit své kroky k obnovení vlivu v této jihokavkazské republice. (Lanskoj & Suthers, 2019). Ostatně krize spojená s druhou válkou o Náhorní Karabach a ruská zahraniční politika na pozadí konfliktu je tomu příkladem, což bude ukázáno dále v práci.

Setkání mezi Vladimírem Putinem a Nikolou Pašinjanem ze 7. dubna 2021 ukazuje reálné vztahy mezi Ruskem a Arménií z posledního roku. Arménský premiér přijel do Moskvy jednat o statusu Náhorního Karabachu, vakcínách proti Covid-19 a dalších záležitostech (Kreml, 2021; PM Armenia, 2021). Vladimir Putin na úvod setkání řekl, že bilaterální vztahy

mezi Arménií a Ruskem jsou vřelé. Poukázal na to, že 40 % investovaného kapitálu v Arménii pochází z Ruské federace. Zároveň zmínil, že je důležité, aby se region, který byl na konci minulého roku postižen válkou, co nejdříve vzchopil a obnovil svou ekonomiku (Putin, 2021). Arménský premiér požádal Vladimira Putina o vyřešení situace válečných zajatců, kteří jsou stále zadržováni v Ázerbájdžánu. Požádal i o více vakcín proti nemoci Covid-19 (Pašinjan, 2021).

Ruská zahraniční politika vůči Arménii je taková, že pro Arménii je Rusko strategicky nejdůležitější zahraniční partner. Rusko využívá své dominance v ekonomickém sektoru, ve kterém ruské společnosti (často napojené na stát) ovládají klíčové oblasti hospodářství Arménie. Skrze tuto dominanci udržuje Moskva svůj vliv v Jerevanu. Klíčovou oblastí národního hospodářství je energetika. Gazprom Armenia je monopolním subjektem na poli energetiky – distribuce plynu. Zároveň ruská firma RAO-UES produkuje a distribuuje elektrickou energii v Arménii. Této společnosti patří významné arménské elektrárny. Dalším důležitým aspektem ruské zahraniční politiky je vojenská přítomnost v zemi. Rusko provozuje několik vojenských základen, které v případě napadení Arménii jí zaručují obranu. Arménie zároveň velmi úzce spolupracuje s ruskou armádou. Rusko je klíčovým dodavatelem zbraní a vojenských technologií arménské armádě. Tyto zbraně a technologie jsou důležité v tom, že svým moderním charakterem udržují šance a krok arménské armády s Ázerbájdžánem. Vztahy lídrů Arménie s Kremlem jsou si ve všech historických etapách této jihokavkazské republiky podobné. Arménští lídři udržují proruskou orientaci, protože jsou k tomu nuceni svou zranitelností. Významnější ohrožení ruského vlivu představovala Sametová revoluce z jara 2018, nicméně vývoj událostí z posledního roku obnovil silné postavení Ruské federace v Arménii, ale i v regionu. Politoložka a expertka na Kavkaz a postsovětský prostor Tereza Soušková říká, že tyto dva státy spojují i jiné vazby, které hrají roli v zahraničně politické orientaci Arménie na Rusko. Nástroji ruské *soft power* jsou společná historie, ruská kultura nebo to, že ruština je v podstatě druhým jazykem země. Běžně jsou k dostání ruské noviny a knihy. Zároveň v Arménii vysílají ruské televizní kanály, které jsou hláskou troubou Moskvy. Všechny tyto aspekty dokreslují vřelý vztah Arménů k Rusku (Soušková, 2019).

3.3. Ruská zahraniční politika vůči Ázerbájdžánu

Vzájemné vztahy mezi Ruskou federací a Ázerbájdžánem jsou od vztahů Ruska a Arménie odlišné. Ázerbájdžán od počátků své samostatnosti deklaroval, že bude svou zahraniční politiku orientovat na západní země, především na NATO, což představovalo a představuje pro Rusko

problém (Šmíd, 2006: 128). Nicméně Západ po Ázerbájdžánu vyžaduje dodržování lidských práv a rozvoj demokratického režimu, a to v této jihokavkazské zemi není realitou. Proto je v posledních letech spolupráce Ruska a Ázerbájdžánu na vzestupu. Tyto dvě země mezi sebou sdílí sociální a ekonomické vazby (Kuchins, Mankoff & Backes, 2016b: 15). Mnoho lidí v 90. letech emigrovalo do Ruska, protože nestabilní politická situace, chudoba a lokální nepokoje na hranicích s Ruskem (především Talyši a Lezgingci) představovaly hrozbu pro jejich životy (Zubov, 2015: 724).

Politický chaos, který Ázerbájdžán provázal v raných počátcích 90. let, chtělo Rusko využít k tomu, aby na vysoké posty v zemi dosadilo proruské lidi. Po neúspěších a porážkách ve válce s Arménií převzal vládu nad zemí Heydar Alijev (někdejší vůdce Ázerbájdžánské SSR a generál KGB), který konsolidoval politický režim v zemi a přivedl Ázerbájdžán do SNS. Tyto kroky měly za cíl zlepšit vztahy s Ruskou federací a dokonce přislíbil, že umožní zřídit ruské vojenské základny na jeho území, které měly být financovány z ázerbájdžánského rozpočtu. Ovšem toto nebylo úplné vítězství Moskvy, protože i tak musela Ruská federace stáhnout své vzdušné jednotky z Gandži a zároveň Ázerbájdžánský prezident odmítl Rusko jako hlavního mediátora mírového jednání konfliktu o Náhorní Karabach. Svou zahraniční politikou manévroval mezi Ruskem a Západem. Zahraniční politiku na Západ orientoval a prováděl prostřednictvím Turecka a jeho napojení na NATO (Šmíd, 2006: 130–131). Vzájemné vztahy mezi Ruskem a Ázerbájdžánem popisuje A. Zubov (2015) na příkladu tzv. houpačky. Příznivé období vzájemných vztahů střídalo období neshod a skrytých konfliktů. Ázerbájdžán se stal členem Organizace pro demokracii a ekonomický rozvoj (GUAM),²⁴ která vznikla jako protiváha ruskému vlivu v postsovětském prostoru. Není ani členem organizace OSKB, která je vojenskou organizací pod patronátem Moskvy. Ázerbájdžán je nejvíce znepokojen faktem, že členem této organizace je proruská Arménie, a proto úzce spolupracuje s NATO. Nicméně Ázerbájdžán má zájem na dobrých a stabilních vztazích s Ruskou federací, protože v Rusku žije a pracuje až milion ázerbájdžánských obyvatel. Podobně jako v Arménii je ruský jazyk druhým jazykem a byly také podniknuty opatření pro podporu ruského jazyka ve školství a kultuře (Zubov, 2015: 725–726).

Průzkumy veřejného mínění mezi lety 2007 a 2009 ukázaly, že poklesla důvěra Ázerbájdžánců vůči Rusku z 80 % na 54 %. Tento pokles byl zapříčiněn faktem, že Rusko

²⁴ GUAM je mezinárodní organizace pro demokracii a hospodářský rozvoj. Zakládajícími členy byl Ázerbájdžánem, Gruzie, Moldavsko a Ukrajina. Organizace byla založena v roce 1997 a jejím hlavním cílem je posílení demokratických hodnot, práva a dodržování lidských práv, udržitelný rozvoj, regionální bezpečnost a další (GUAM, 2021).

podle dotázaných bylo hlavní agresor v rusko-gruzínském konfliktu z roku 2008. V roce 2013 dokonce pouhé 1 % Ázerbájdžánců považovalo Rusko za hlavního spojence země a 7 % populace označovalo Rusko za druhého úhlavního nepřítele státu (první logicky Arménie). Navzdory těmto statistikám vidí 86 % Ázerbájdžánců v Rusku hlavního a důležitého obchodního partnera. V průzkumu podpořilo 16 % obyvatel země vstup do EAEU (vedené Ruskem), ale na druhou stranu 72 % podpořilo vstup do EU a NATO. Tyto dvě organizace se také těší větší důvěře obyvatel než jejich ruské alternativy. Ázerbájdžán dokonce je nejlépe angažovanou zemí v tzv. Východním partnerství, které EU nabízí státům z regionu jižního Kavkazu. Nicméně Moskva nemá obavy, že by tyto své vztahy s EU Ázerbájdžán dále prohluboval podobným způsobem jako třeba u Gruzie, protože politický režim Ázerbájdžánu není demokratický, ale autoritativní. Skeptický pohled Ázerbájdžánců vůči Rusku je dán událostmi z ledna 1991, kdy proti Ázerbájdžánskému obyvatelstvu v Baku zasáhly sovětské vojenské jednotky a připravily o život několik stovek lidí. Skeptický pohled na Rusko dále utváří to, že Rusko přímo vojensky spolupracuje a podporuje Arménii, a v poslední řadě to, že konflikt o Náhorní Karabach Rusko využívá k udržování vlivu v Zakavkazsku (Šmíd, 2005: 406–407; Salvati, 2015; Kremlin Watch, 2021b). Frustrace z neřešeného konfliktu v Náhorním Karabachu „vyvřela na povrch“ v roce 2020, kdy se v půlce července odehrály protesty za znovuotevření otázky Náhorního Karabachu. Demonstrující volali po válce, do které se i sami hlásili. Protestům předcházela smrt Generálmajora Polada Hashimova a 11 ázerbájdžánských vojáků na frontové linii s Arménií. Protestů se podle odhadů zúčastnilo až 30 000 demonstrantů, kteří původně vyšli do ulic na podporu armády. Demonstranti vnikli do parlamentu, kde způsobili škody na majetku. Ti, kteří byli zpacifikováni policií, křičeli, že se arménští policisté (v roce 2018) přidali na stranu demonstrujících a nezasahovali proti nim (Eurasianet, 2020).

Mnoho Ázerbájdžánců je opatrných i při hodnocení situace na východě Ukrajiny, protože si myslí, že přílišná podpora revoluce v Kyjevě může ovlivnit ruskou pozici vůči konfliktu o Náhorní Karabach. Nicméně Ázerbájdžán hlasoval pro rezoluci OSN, která stvrzuje nedělitelnost ukrajinského území a pokládá referendum na Krymu a jeho následnou anexi za nezákonnou (Kuchins, Mankoff & Backes, 2016b: 18). Ruský prezident Vladimir Putin považuje sblížení Ázerbájdžánu a NATO jenom za krátkodobý jev, protože povaha ázerbájdžánského režimu je podobná tomu ruskému. Rusko vnímá zahraniční politiku Baku vůči Západu jenom jako „petro-strategii“, která má za cíl prodat a vyvézt ropu na západ. Podle ruského režimu je toto jenom pokrytectví, které dříve či později skončí, protože jediným

partnerem pro udržení autoritářské vlády Ilhama Alijeva v Ázerbájdžánu je právě Ruská federace (Baev, 2013: 4).

Faktor *ekonomické provázanosti* je dalším zkoumaným aspektem zahraničních vztahů Ruska a Ázerbájdžánu. Obchod mezi Ázerbájdžánem a Ruskem vzrostl v přepočtu z 1 miliardy amerických dolarů v roce 2005 na skoro 2 miliardy dolarů v roce 2014. Je patrné posilování vzájemných obchodních vztahů. Toto posilování představuje růst asi 7,7 % meziletečně. Hlavním ázerbájdžánským artiklem exportovaným do Ruska je zemní plyn, který tvoří 48 % objemu exportu. Na druhou stranu z Ruska do Ázerbájdžánu míří především kovy, minerály, potraviny (velmi důležité, zejména pšenice) a dřevo (Kuchins, Mankoff & Backes, 2016b: 16).

Export Ázerbájdžánu do Ruské federace procházel v posledních 10 letech dramatickým vývojem. Jak již bylo zmíněno, tak od roku 2005 měla vzájemná obchodní bilance s Ruskem vzestupnou tendenci. Nicméně po roce 2014 se export Ázerbájdžánu do Ruské federace výrazně snížil. Mezi lety 2015 a 2016 byl na skoro 400 milionech amerických dolarů, jenom v porovnání v roce 2011 byl na skoro 1,2 miliardách amerických dolarů. Dá se říct, že od roku 2017 se víceméně stabilizoval na 700 milionech dolarů (Trading Economics, 2021c). Ruský export do Ázerbájdžánu představoval v roce 2019 historické maximum, a to skoro 2,3 miliardy dolarů. V roce 2020 však poklesl na přibližnou hodnotu 2 000 milionu dolarů. Do roku 2019 měl export do Ruska vzrůstající tendenci, nicméně v roce 2020 klesnul a zatím není jasné, jak bude vypadat v roce 2021. Podobný pokles jsme mohli pozorovat i u Arménie (Trading Economics, 2021d). Mezi nejvýznamnější ázerbájdžánské odběratele plynu a ropy v roce 2019 patří Itálie s 28,7 %, dále Turecko s 14,6 %. Rusko tvoří jenom 3,7 % ázerbájdžánského exportu. Nicméně nejvýznamnějším dodavatelem (importérem) do Ázerbájdžánu je, jako v případě Arménie, Ruská federace. Export Ruské federace do Ázerbájdžánu tvoří 16,8 % celkové importu země. Druhým nejvýznamnějším dodavatelem je Turecko s 12,1 % importu do Ázerbájdžánu a třetí je Čína s 10,5 % (Santander Trade Markets, 2021b). Tato čísla potvrzují fakt, že Ázerbájdžán má dobře diverzifikovaný import.

Ázerbájdžánci, kteří pracují v Ruské federaci, jsou pro vzájemné vztahy obou států důležitým aspektem. V Ruské federaci pracuje podle různých odhadů něco mezi 500 000 až 750 000 ázerbájdžánských obyvatel. V důsledku slábnoucí ruské ekonomiky je Rusko nuceno svou migrační politiku zpřísnovat, a to právě vůči státům jako je Ázerbájdžán, tedy státům, které nejsou součástí EUAU, ale konkurenční organizace GUAM. Ázerbájdžánští občané, kteří pracují v Rusku a odvádějí daně, v Ázerbájdžánu představují 2,4 % Ázerbájdžánského HDP. Migrace za prací a celkově migrační politika je v současném napjatém světě, a region jižního

Kavkazu nevyjímaje, důležitým faktorem, který vstupuje do zahraniční politiky Ruska (Kuchins, Mankoff & Backes, 2016b: 17).

Práce se dostala k *energetickému faktoru* zahraniční politiky. Ázerbájdžánská ekonomika je výrazně závislá na těžbě nerostných surovin z Kaspického moře. Podle údajů z roku 2019 představuje 75,4 % ázerbájdžánského exportu ropa a 12,1 % zemní plyn (dále 2,4 % doprovodné produkty z ropy). Je jednoznačné, že ropný boom je pro Ázerbájdžán nesmírně důležitý (Santander Trade Markets, 2021b). V roce 1994 podepsala státní firma SOCAR třicetiletou smlouvu v hodnotě 7,5 miliardy amerických dolarů za účasti především amerických a britských (ale i tureckých a ruských) firem, která řešila problematiku těžby ropy v ázerbájdžánských hlubinných nalezištích. První ropu se podařilo na základě této smlouvy vytěžit a uvést na trh v roce 1997. Avšak tato smlouva byla ranou do vzájemných vztahů mezi Ruskem a Ázerbájdžánem. Tato dohoda se západními společnostmi šla proti ruským zájmům a dominanci v regionu. Podíl Ruska na transportu ropy z Kaspického moře a její další distribuce klesl. I když v počátečních letech na ázerbájdžánském projektu Lukoil²⁵ participoval, tak v roce 1995 ukončil svou účast na společných projektech. Spor se vedl nejenom o to, jak bude probíhat transport kaspické ropy, ale také o to, jaký právní rámec bude upravovat Kaspické moře. Po rozpadu SSSR se o status Kaspického moře vedl poměrně vyhrocený spor. Rusko a Írán se odvolávaly na bilaterální smlouvy mezi SSSR a Persií z let 1921 a 1940. Na základě těchto smluv připadalo SSSR téměř 90 % vodní plochy. Nově zformované republiky kolem tohoto vnitřního moře však chtěly získat co největší užitek z jeho nerostného bohatství. Spor se nakonec dostal do bodu, kdy se jednalo o tom, zda je Kaspické moře jezero, či moře. Rusko prosazovalo status jezera, protože by vodní plocha připadala do společného vlastnictví okolních států. Nicméně nakonec Rusko přistoupilo na právní status moře, avšak prosazovalo vzdálenost 45 námořních mil od pobřeží, jako výlučné ekonomické zóny. Problém byl v tom, že nejvýznamnější Ázerbájdžánské naleziště se nachází za touto hranicí výlučné ekonomické zóny. Rusko a Ázerbájdžán nakonec sladily své požadavky a dohodly se (Šmíd, 2006: 131–132).

Ázerbájdžán se vyvázal z ruského vlivu nejenom tím, že k těžbě svého nerostného bohatství přizval západní společnosti, ale také tím, že diverzifikoval transport těchto nerostných surovin. Nové ropovody míjejí území Ruska (Zubov, 2015: 725). Realizace ropovodu Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC) napojila Ázerbájdžán na evropský trh s ropou a vymanila ho z vlivu

²⁵ Lukoil je ruská společnost, zároveň je jednou z největších společností na světě, zabývající se těžbou a zpracováním ropy a zemního plynu (Lukoil, 2021).

Ruska, přes které se právě ropa z Baku dostávala na evropské trhy. Tento ropovod narušil energetickou hegemonii Ruska v regionu (Salvati, 2015). V roce 2006 se pokusila Moskva vtáhnout Ázerbájdžán do proti gruzínské koalice a tlačila na něj, aby podobně jako ona čtyřnásobně zvýšil cenu plynu dodávaného do Gruzie. Ázerbájdžánský prezident Ilham Alijev odmítl tento tlak a Rusko jako odpověď zvýšilo cenu plynu dodávaného do Ázerbájdžánu. Prezident Ilham Alijev odmítl kupovat ruský plyn za zvýšenou cenu a jako odpověď pozastavil vysílání ruských televizních kanálů v zemi a zároveň zastavil transport ropy ropovodem Baku – Novorossijsk. (Zubov, 2015: 726). Vzájemné vztahy mezi zeměmi se v následujících letech napravily a všechna omezení byla zrušena. Transport ropy ropovodem Baku – Novorossijsk opět probíhá a ázerbájdžánská strana plánuje navyšování tohoto transportu (TASS, 2019).

Když se tedy Ázerbájdžán vymanil z vlivu Ruska na poli energetiky výstavbou ropovodu BTC, stal se i zároveň přímým konkurentem v dodávkách ropy na evropské trhy. Vztahy mezi těmito zeměmi ještě více poznamenala výstavba tzv. Jižního plynového koridoru (SGC – vedoucí přes Ázerbájdžán, Gruzii a Turecko do Evropy), které budou dodávat plyn z Baku do Evropy. Tento plynovod v podstatě kopíruje ropovod BTC, nicméně prochází severem Turecka a nemíří na jih k Ceyhanu. Rusko reagovalo zastavením a posléze omezením tranzitu ázerbájdžánské ropy přes ropovod Baku – Novorossijsk. Rusko chtělo i odkoupit ázerbájdžánský plyn, který by se do Evropy dostal přes Jižní koridor plynovodů, a chtělo ho za své ceny distribuovat na evropské trhy. Rusko nelibě nese, že Ázerbájdžán buduje nové sítě ropovodů a plynovodů vedoucích skrze území Gruzie a Turecka, a ne Ruska. Avšak po všech vzájemných peripetiích Moskva dospěla k závěru, že nové trasy přímo neohrožují ruskou energetickou dominanci v Evropě a rozhodla se dokonce spolupracovat na výstavbě těchto tras prostřednictvím společnosti Gazprom (Kuchins, Mankoff & Backes, 2016b: 17; SGC, 2021).

Po uvedení ropovodu BTC byla v počátečních letech situace v regionu napjatá, nicméně v průběhu let se situace nakonec stabilizovala, což je znát i na sblížení ruských a ázerbájdžánských stanovisek. Situace naopak znervózňuje sousední Arménii. I když se Kremlu nepodařilo prosadit své zájmy v ropném a plyném sektoru, tak ví, že Ázerbájdžán bude svou zahraniční politikou vyvažovat mezi Moskvou a Západem (Šmíd, 2006: 133–134; Salvati, 2015).

Z vojensko-strategického hlediska je na tom Ázerbájdžán jinak než Arménie. Jak již bylo několikrát zmíněno, tak Ázerbájdžán usiluje o bližší vztahy se Západem, a to prostřednictvím Turecka, které je v NATO. Západ byl této spolupráci nakloněn, avšak po uvedení ropovodu BTC do provozu vzájemné vztahy mezi Ázerbájdžánem a Západem ochably. Ázerbájdžánští představitelé si stěžují, že je Západ ignoruje a více podporuje Gruzii. Ilham

Alijev byl pozván v roce 2006 na návštěvu do Bílého domu ve Washingtonu. USA si pohrávalo s myšlenkou, že by Ázerbájdžán použil jako vojenskou základnu pro případný útok na Írán. Tento plán však v Ázerbájdžánu vyvolal nevoli, protože chce mít dobré vztahy se svým jižním sousedem²⁶ a zároveň chce mít i dobré vztahy s Moskvou (Šmíd, 2006: 134).

Po zahájení afghánské kampaně ze strany USA se Moskva obávala, že Ázerbájdžán poslouží jako v případě možné války s Íránem k tomu, že se z něj stane „americká základna“. Tato obava byla však v posledních letech utlumena, protože se Baku vůči svým partnerům ze Západu chovalo neutrálně a opět dobře vyvažovalo mezi Moskvou a Washingtonem. Moskva ale i tak posílila svá vojska na severním Kavkaze. Vojska severokavkazské armády jsou jedny z nejlépe vybavených a vyzbrojených vojsk Ruské federace. Na základnách na severním Kavkaze se nachází nejmodernější zbraňové systémy, které jsou určeny pro vedení moderní války (Salvati, 2015).

Vztahy Ruska a Ázerbájdžánu se v posledních letech stabilizovaly a prohlubovaly, a to nejenom ekonomicky, ale i vojensky. Ázerbájdžán podle zprávy *Stockholm International Peace Research Institute* 65 % zbraní nakoupených mezi lety 2013 až 2017 importoval z Ruské federace. Toto ukazuje, jak je vztah mezi Ruskem a Ázerbájdžánem silný. Rovněž posílila aktivita společných akcí mezi Ázerbájdžánem a Ruskou federací. Zejména se jedná o společná cvičení pohraničních stráží a speciálních jednotek. Kreml chce docílit i toho, že se Ázerbájdžán integruje do OSKB a EAEU, protože v něm vidí silného spojence (Kucera, 2015; Konarzewska, 2020). Rusko je ale i hlavním dodavatelem zbraní arménské armádě. Tento fakt znepokojuje ázerbájdžánskou stranu, která proto zbraně a zbraňové systémy dále nakupuje u Izraele, Turecka, Běloruska, Ukrajiny a České republiky. Ázerbájdžán je především znepokojen tím, že Rusko poskytuje zbraně Arménii za zvýhodněné ceny jednak proto, že je členem ruské OSKB a také proto, že je de facto na ruských dodávkách zbraní závislá. Arménie nakoupila balistické rakety Iskander, které podle Ázerbájdžánu představují možnou hrozbu opětovné eskalace konfliktu. Rusko svou pozici hlavního dodavatele zbraní oběma zemím udržuje proto, aby zachovalo svůj vliv v těchto jihokavkazských zemích, zejména pak v Ázerbájdžánu, který není do takové míry vázán na kremelský režim (Aliyev, 2018). V roce 2020 se konalo armádní cvičení Kavkaz 2020, kterého se, jak už bylo psáno u analýzy rusko-arménských vztahů, Ázerbájdžán odmítl účastnit (Daly, 2020). Zároveň ani nepřispělo ke zlepšení vzájemných vztahů, že spojenec Ázerbájdžánu Turecko se mělo původně zúčastnit tohoto cvičení, avšak

²⁶ V severní části Íránu žije asi deseti milionová ázerbájdžánská menšina a je tak pro Ázerbájdžán důležité mít dobré vztahy s Íránem (Šmíd, 2006: 133–134).

bylo z něho bez udání důvodu vyloučeno (Galeotti, 2020). Tato neúčast Ázerbájdžánu opět trochu vychýlila vzájemné vztahy mezi Baku a Moskvou. Ovšem ázerbájdžánská elita považuje Moskvu za prostředníka ve sporu o Náhorní Karabach. Ruskov Ázerbájdžánu nemá vojenské základny jako v Arménii, avšak po událostech z konce roku 2020 své vojenské jednotky rozmístilo na sporném území Náhorního Karabachu (toto bude zkoumáno dále v práci). Kreml dlouhodobě touží po tom si Ázerbájdžán vojensky připoutat pod svou sféru vlivu, ale to se mu nikdy úplně nepodařilo (Šmíd, 2005: 405–406; Konarzewska, 2020).

Popis rusko-ázerbájdžánských vztahů se přesouvá na analýzu *vzájemných vztahů mezi lidry*. Ázerbájdžánu od 90. let v podstatě vládla pouze jedna rodina. Heydar Alijev byl z počátků své vlády nakloněn dobrým vztahům se Západem, svědčí o tom také podepsání tzv. „kontraktu století“ s americkými a britskými ropnými společnostmi. Vzájemné vztahy mezi lidry Ruské federace a Ázerbájdžánu na konci 20. století ovlivňovala ropná diplomacie. Nic zásadního se však nestalo, ani když v roce 2003 zemřel Heydar Alijev a do prezidentského křesla usedl jeho syn Ilham Alijev. Ten je v zahraniční politice vůči Rusku vstřícnější, než byl jeho otec. To je zapříčiněno proruskými elementy v ázerbájdžánské politice, které se na začátku 21. století obracely na Rusko jako na mediátora zamrzlého konfliktu v Náhorním Karabachu (Šmíd, 2006: 134).

Pro vzájemné vztahy mezi prezidentem Ruska Vladimírem Putinem a prezidentem Ázerbájdžánu Ilhamem Alijevem byl určující mezník rok 2018. Arménská Sametová revoluce v Rusku vyvolala obavy z prozápadních tendencí Jerevanu, a proto Rusko prohloubilo své zahraniční vztahy s Ázerbájdžánem. Tento krok měl za cíl navrátit Arménii na proruský orbit a zároveň zvýšit vliv v Ázerbájdžánu. Od roku 2018 se hovoří o tom, že by se Ázerbájdžán mohl stát plnohodnotným členem OSKB.²⁷ Ázerbájdžán by vstoupil do této vojenské aliance pod podmínkou, že by Moskva zatlačila na Jerevan, aby vrátil 5 ze 7 okupovaných okresů, které jsou pod arménskou správou od roku 1993. Nicméně Baku se k tomuto odmítlo vyjádřit, popírající prohlášení taky absentují. Moskva tak rozběhla zajímavou diplomatickou hru se státy jižního Kavkazu. Arménie na tuto spekulaci odpověděla tím, že by případné přistoupení Ázerbájdžánu k OSKB vetovala. Vladimír Putin však signalizuje oběma stranám, že může přinutit Arménii k návratu území, protože je pod enormním ruským ekonomickým i vojenským vlivem (Blank, 2018).

Dne 1. září 2018 se prezidenti Ruska a Ázerbájdžánu setkali v Soči na společné schůzce SNS, na které mezi sebou podepsali několik vzájemných dohod, které zahrnují hospodářství,

²⁷ Ázerbájdžán byl původně členem OSKB, jenomže v roce 1999 neprodloužil členství v této organizaci a společně s Gruzii na konci tisíciletí vystoupil (Galeotti, 2020)

cestovní ruch, zemědělství, ale hlavně vojenské kontrakty. Zvláště obchod se zbraněmi zahrnuje 5 miliardový kontrakt, který deklaruje nákup zbraní ruské výroby. Prezident Ilham Alijev deklaroval, že vzájemné vojenské dohody se budou v budoucnu prohlubovat. Další schůzka mezi prezidenty se konala 27. září, kdy se v Baku konal veletrh zbrojního průmyslu. Poměrně časté setkávání představitelů obou zemí v roce 2018 bylo považováno za akt možné integrace Ázerbájdžánu do OSKB (o této integraci se už intenzivněji spekulovalo i v roce 2016). Moskva totiž stále více prosazuje užší vojenské partnerství s Ázerbájdžánem, protože po jerevanských událostech z jara 2018 považuje za stabilnějšího partnera v regionu. Zároveň tato schůzka z 27. září měla za cíl prohloubit vzájemné obchodní partnerství na poli vojenské techniky a zbraní, protože v posledních letech Baku „utrátilo“ více peněz v Izraeli, a to zejména za průzkumné a bojové bezpilotní letouny. Přistoupení do OSKB by také pro Baku znamenalo zvýhodněné ceny na zbraně a vojenskou techniku. Tento argument uvedl člen ázerbájdžánského parlamentu Ali Huseynli. Moskva chce získat zpět monopol na ázerbájdžánském trhu se zbraněmi, ale to půjde těžko, protože izraelské zbraně jsou vyspělejší než ty ruské. Rusko však disponuje výrazným politickým a vojenským vlivem v regionu. Baku pochopilo, že realita je komplikovaná, a proto vyvažuje zahraniční politiku vůči Rusku. Ázerbájdžánský prezident Ilham Alijev byl Vladimírem Putinem při návštěvě Baku 27. září ujistěn o výhodném postavení své země v rusko-ázerbájdžánských vztazích. Vzájemné sblížení Ruska a Ázerbájdžánu však vždy nelibě nesou sousední Arméni (Shahbazov, 2018).

Ve dne 20. a 25. listopadu 2019 navštívila ázerbájdžánská první dáma a viceprezidentka Ázerbájdžánu Ruskou federaci. Na této státnické návštěvě se setkala jak s premiérem Dimitrijem Medvěděvem, tak s prezidentem Vladimírem Putinem. Návštěva Ruska Alijevovy manželky a viceprezidentky neznamovala jenom účast na exhibičních setkáních a mítincích (otevírala například ázerbájdžánský pavilon úspěchů národního hospodářství), ale také předznamenávala prohlubování vzájemných vztahů mezi Ruskem a Ázerbájdžánem v době, kdy se postsovětské státy snaží více emancipovat od ruského vlivu. První dámě se dostalo pochval za to, že prohlubuje rusko-ázerbájdžánské vztahy a to tak, že napomáhá obnově ruské kultury a ruského jazyka (klíčové aspekty ruské *soft power*) v její zemi. Je zajímavé, že po návštěvě viceprezidentky v Petrohradě a Moskvě odletěl ruský ministr zahraniční Sergej Lavrov do Baku, kde přijel jednat o mírovém řešení karabašského konfliktu, ale nedostalo se mu tak vřelého přijetí jako první dámě a viceprezidentce Ázerbájdžánu v Rusku (Konarzewska, 2020).

Vztahy dostaly na konci léta 2020 nečekaný zvrat. Ázerbájdžán si postěžoval na ruskou aktivitu v Arménii, kdy Rusové pomáhali obnovit Arménii vojenský kontrolní bod, který se

nachází asi 15 kilometrů od ropovodu BTC. Ministr zahraničí Sergej Lavrov a ministr obrany Sergej Šojgu se snažili celou situaci vyřešit, avšak jejich slova ázerbájdžánské špičky jenom pobouřily. Podle Baku se Rusko snaží slovně obhajovat agresivní vojenské jednání Arménie, ale žádné konkrétní kroky pro uklidnění situace nepodniká. V reakci na to vyšel v ruských novinách článek, který upozorňuje na to, že se v Ázerbájdžánu nachází syřští žoldáci, kteří jsou připraveni na boj proti Arménii. Slovní spor mezi Moskvou, Jerevanem a Baku nabral na obrátkách. Baku vyzvalo Jerevan, aby uposlechl rezoluce RB OSN z roku 1993 a vrátil okupovaná území Ázerbájdžánu. Ministr zahraničí Ruska Sergej Lavrov na to vzkázal, že tyto rezoluce měly pouze za cíl zastavit boje v roce 1993. Podle ruských komentátorů byl tento Lavrovův krok „diplomatický útok“ proti Baku. Avšak ruský komentátor Sergej Markedonov napsal, že Rusko nemá v úmyslu tlačit na Baku, pokud si zvolí cestu partnerství s Moskvou a nebude navazovat partnerství se Západem (Rahimov, 2020; Markedonov, 2020). Událostem, které se staly po této diplomatické krizi, se bude práce věnovat v následující podkapitole.

Rusko-ázerbájdžánské vztahy jsou podmíněné těmito faktory: 1) živým konfliktem o Náhorní Karabach, ve kterém Rusko hraje klíčovou roli; 2) ropným bohatstvím Ázerbájdžánu, na kterém má zájem Západ i Rusko; 3) vzájemnými vztahy mezi Ruskem a Arménií, které procházejí v posledních letech zajímavými peripetiemi. Ázerbájdžán velmi zdatně diplomaticky balancuje mezi Západem a Ruskem. Podařilo se mu vymanit z ekonomického a energetického vlivu Ruské federace. Dobře využívá východního partnerství EU a ropovodu Baku – Tbilisi – Ceyhan, avšak stále je závislý na dodávkách zbraní od svého severního souseda – Ruska. Nicméně, jak bylo napsáno výše, tak Baku umí diverzifikovat tyto dodávky zbraní, zejména kontrakty s Izraelem a dalšími zeměmi. Není členem OSKB, i když se v poslední letech mluvilo o tom, že by se do této organizace mohl zapojit, protože NATO odvrátilo svůj zájem od regionu jižního Kavkazu, a tak se zde naskytl prostor pro obnovu vlivu Ruska. Podle Tomáše Šmída (2005) se sice Ázerbájdžán částečně vymanil z vlivu Moskvy, ale i tak stále svůj vliv v Baku má a dokáže ho využívat. Jedná se zejména o kulturní a politický vliv. Politický v tom smyslu, že ázerbájdžánský politický režim je tomu ruskému velmi podobný a předurčuje ho to k určité izolaci od západních liberálních demokracií (Šmíd, 2005: 405–406).

Ázerbájdžán je zachycen v síti komplikovaných zahraničních vztahů, které mohou zapříčinit jeho oslabení a zároveň přiklonění se pod sféru ruského vlivu, protože pozornost Západu vůči této jihokavkazské zemi neustále klesá. Důležitým faktorem bude i role Turecka, jakožto jeho etnicky a národnostně nejbližšího partnera. Ázerbájdžánský prezident Ilham Alijev v poslední době slyší na ideu pan-turkismu, která představuje silný nástroj turecké *soft power*.

Pokud se Moskva rozhodne jít do konfrontace s Tureckem, bude zajímavé sledovat a odhadovat, jaký vliv to bude mít na rusko-ázerbájdžánské vztahy. Rusko je i podle Vladimira Putina stále nejbližší partner Ázerbájdžánu, který je v případě potřeby připraven zasáhnout proti jakémukoliv ohrožení. Alijevovská dynastie je však vůči Kremlu a jeho slibům opatrná a do značné míry podezřívavá, protože s Kremlem nemá historicky nejlepší zkušenosti (Baev, 2013: 9).

3.4. Ruská zahraniční politika na pozadí druhé války o Náhorní Karabach

Rusko sehrálo při mediaci konfliktu v roce 1994 klíčovou roli. Vystupovalo v roli prostředníka, který se obě strany snaží přimět k dialogu. Svou úlohu v urovnání konfliktu sehrála i Minská skupina OSCE, která však v následujících letech ztratila na významu a jak je patrné z předchozích analýz, tak se obě strany více obracely na samotné Rusko. Do konfliktu o Náhorní Karabach je Rusko významně vtaženo a to, i když přímo s tímto sporným územím nesousedí, jako v případě Abcházie a Jižní Osetie. Ruský význam je především v tom, že je s válčícími stranami spojeno kulturně, historicky, ekonomicky, ale i vojensky (Zubov, 2015: 728–730). Konflikt o Náhorní Karabach se v následujících letech ustálil na jakémsi *statu quo*, kdy občas mezi zneprátenými stranami proběhly potyčky. Mezi ty největší lze označit boje z roku 2016, kdy Arménie přišla o 18 vojáků a Ázerbájdžán o 12. Mezi dalšími obětmi na obou stranách byli i civilisté (BBC, 2016).

Nutné je také uvést do kontextu druhé války o Náhorní Karabach protesty, které se odehrály v Baku v půlce července. Protesty vypukly, protože na frontové linii bylo zabito 11 ázerbájdžánských vojáků a Generálmajor Polad Hashimov. Ázerbájdžánci vyšli do ulic, protože byli frustrováni patovou situací v Náhorním Karabachu a nekonáním režimu vůči tomuto zamrzlému konfliktu. Ázerbájdžánští demonstrující volali hesla jako: „Karabach je náš!“; „Dejte nám zbraně!“; „Karabach nebo smrt!“ nebo třeba „Ukončete karanténu a začněte válku!“. Demonstrace nebyly organizovány státem, ale byly nahodilým jevem. Je možné, že Baku na základě těchto událostí přehodnotila situaci na arménsko-ázerbájdžánských hranicích (přestřelky na linii kontaktu), kterou by za normálních okolností považovalo za „normální jev“ na kontaktní linii (Eurasianet, 2020). Smrt Generálmajora je zásadní okamžik pro budoucnost konfliktu a fakt, že Ázerbájdžánci volali po válce naznačuje, že za vypuknutím války je Baku. V návaznosti na to se na konci července 2020 uskutečnilo společné cvičení turecké a ázerbájdžánské armády. Toto cvičení velmi znepokojovalo představitele Arménie, kteří tyto armádní manévry považovali za možnou přípravu k invazi do Náhorního Karabachu. Zároveň

bylo během cvičení do Ázerbájdžánu přivezeno několik tureckých stíhaček F-16 (Huseynov, 2020). Ty se podle Arménie zapojily do samotného boje v Náhorním Karabachu. Arménská armáda dokonce tvrdí, že jeden z těchto letounů nad svým územím sestřelila, to však Ankara i Baku popírají (BBC, 2020a).

Podzim 2020 přinesl v novodobé historii konfliktu o Náhorní Karabach nečekaný průlom. Po 26 letech relativního klidu propukla druhá válka o Náhorní Karabach, která však na rozdíl o té první netrvala dlouhé roky, ale pouze 6 týdnů (od 27. září do 10. listopadu). Kdo válku započal, není zcela jasné, protože obě stany se obviňují z toho, že to byla právě druhá strana, která válku rozpoutala, nicméně je jasné, že události z podzimu roku 2020 zcela změnila dynamiku konfliktu a vývoj vztahů mezi Arménií, Ázerbájdžánem a regionálními mocnostmi (Kucera, 2020a). Druhá Karabašská válka byla vedena zcela jinak než první. Ázerbájdžán při ní disponoval početnější a modernější armádou. Tato proměna ázerbájdžánské armády byla zapříčiněna ropným bohatstvím Baku z Kaspického moře. Ázerbájdžán vyzbrojil svou armádu moderními technologiemi a také se mu ji podařilo, po zkušenostech z první války o Náhorní Karabach, konsolidovat a reorganizovat (Hosenseidlová, 2020). Ázerbájdžánská armáda disponuje moderními zbraněmi z Izraele a Turecka (průzkumné a bitevní drony – tato výzbroj se ukázala jako klíčová), kdežto arménské a náhorně karabašské síly stále používají techniku a výzbroj, kterou převzali po zániku Sovětského svazu. Také ony tuto tradiční výzbroj kombinují s moderními zbraněmi, zejména ruské výroby (stíhačky SU-30 a raketové systémy Iskander), i když ne v dostatečném a potřebném množství, které by mohlo válku zvrátit (Hedenskog, Lund & Norberg, 2020: 1).

Další výhodou Ázerbájdžánu je účast syrských žoldáků na bojích o Náhorní Karabach. Prostřednictvím Turecka se do bojů o Náhorní Karabach zapojilo něco mezi 1 500 až 2 000 syrských žoldáků. Mnohým z těchto žoldáků bylo původně řečeno, že budou jenom strážit kontrolní body na hranicích, nicméně podle slov jednoho z nich, se aktivně zapojili do bojů a „smrt byla všude kolem nich“. Problém syrských žoldáků je v tom, že často pocházejí z chudých poměrů a pro získání peněz jsou ochotni udělat cokoli, jejich výdělek za jeden den byl 1 dolar. Ázerbájdžán i Turecko tyto zprávy odmítli s tím, že žádní syrští vojáci se bojů neúčastní, ovšem fotografie sdílené na sociálních sítích hovoří o opaku. Podle zpráv byli tito žoldáci využíváni ázerbájdžánskými veliteli k obtížným operacím, ve kterých podle nich mohli zemřít mnoho vlastních ázerbájdžánských vojáků. Podle Elizabet Tsurkov byli takto cynicky využíváni, protože byli levní a často zoufalí (Butler, 2020).

Průběh druhé války o Náhorní Karabach nebyl stejný jako průběh první války. Ázerbájdžánské jednotky, které byly lépe vybavené a organizované, postupovaly a postupně

dobývaly města a okresy, které arménské jednotky držely 26 let. Klíčovým momentem války byl 8. listopad, kdy ázerbájdžánské jednotky obsadily zpět důležité město Šuša, které je nejenom historicky, ale i strategicky velmi důležité pro udržení Náhorního Karabachu (Natiqqizi, 2020). Město Šuša leží asi deset kilometrů od hlavního města autonomní oblasti Stěpanakertu. V hlavním městě Náhorního Karabachu bylo uvězněno asi 25 000 karabašských a arménských vojáků. Pokud by došlo k bojům, tak by si tyto boje vyžádaly nejenom vojenské ztráty, ale s velkou pravděpodobností i ztráty na civilním obyvatelstvu města. Podle Haraika Harutyunana (lídr karabašských Arménů) byly vojenské jednotky Arménů slabé, demoralizované a zmítané nemocemi, proto by pokračování v bojích mělo ještě horší následky (de Waal, 2020). Arménský ministerský předseda Nikola Pašinjan proto akceptoval mediaci konfliktu prostřednictvím Vladimira Putina a souhlasil se schůzkou s ázerbájdžánským prezidentem Ilhamem Alijevem (Hedenskog, Lund & Norberg, 2020: 1) Dne 9. listopadu se uskutečnila schůzka v Moskvě mezi V. Putinem, N. Pašinjanem a I. Alijevem, kde se dohodli na ukončení bojů k 10. listopadu a ruské mírové mediaci konfliktu. Ruský prezident Vladimir Putin oznámil, že se strany dohodly na následujících podmínkách:

- podél linie kontaktu bude rozmístěno na 1960 jednotek Ruské federace s palnými zbraněmi, 90 obrněných vozidel a 380 kusů další vojenské techniky;
- ruský mírotvorný kontingent bude v oblasti operovat pět let s možností prodloužení o dalších pět let;
- okupované oblasti se navrací pod správu Ázerbájdžánu. V Lačinské oblasti ruské jednotky zajistily pětikilometrový koridor pro propojení Náhorního Karabachu a Arménie;
- uprchlíci z území zasažených válkou se mohou vrátit do svých domovů a spadají pod ochranu Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky. Nadále bude probíhat výměna zajatců, rukojmích a mrtvých těl vojáků a civilistů;
- jsou odblokovány ekonomické a dopravní vazby mezi územím Ázerbájdžánu a jeho autonomní oblastí Nachičevan. Kontrolu nad koridorem zajišťuje pohraniční služba Ruské federace. Arménie a Ázerbájdžán musí zaručit bezpečnost dopravním koridorům (Putin, 2020a; Kreml, 2020).

Vladimir Putin se s lídry Arménie i Ázerbájdžánu na společné schůzce shodl, že pro nápravu situace je nutné udělat ještě spoustu práce (Putin, 2020b). V Baku po oznámení dohody propukly oslavy vítězství. V Jerevanu na druhou stranu demonstrace, které vyústily v obsazení

parlamentu a v požadavky na odstoupení ministerského předsedy N. Pašinjana z funkce. Druhou válku o Náhorní Karabach de facto vyhrál Ázerbájdžán (ČT24, 2020; Kucera, 2020b).

Konflikt, který se na podzim roku 2020 rozhořel, znamenal pro Ruskou federaci značný problém. Už tak měl režim Vladimira Putina domácí problémy s pandemií nemoci Covid-19, do těchto problémů dále vstoupily revoluční události v Bělorusku, ale i špatná ekonomická situace země, která trpí sankcemi ze strany EU. Spor mezi Arménií a Ázerbájdžánem přišel ve špatnou chvíli, říká politoložka Tereza Soušková. Do podzimu roku 2020 si Rusko udržovalo velký vliv na politické dění v regionu jižního Kavkazu, ale po těchto událostech se snaží svůj vliv na politiku regionu uplatnit i Turecko, které je významným spojencem Ázerbájdžánu. Lze tak pozorovat soupeření o vliv nad regionem mezi Ruskou federací a Tureckem, avšak jak dodává Tereza Soušková, tak otevřený spor mezi těmito státy v tuto chvíli není reálný (Kubátová, 2020).

I když se konflikt ne úplně Moskvě hodil, tak z něj dokázala vytěžit maximum. Pro ruskou zahraniční politiku platí, že oslabení a ztráta druhých znamená vítězství Kremlu. Vítězství Kremlu je to proto, že obnovil a posílil svůj vliv v obou státech. Mírová dohoda, která byla uzavřena 9. listopadu 2020 v Moskvě, posiluje roli Ruska jako prostředníka mírových jednání a to tak, že ani náznakem nezmiňuje roli Turecka (člena NATO) a ani roli Minské skupiny OSCE (kde dvě ze tří předsednických zemí jsou ze Západu – Francie a USA). Moskva uplatnila svůj dosavadní vliv, který měla v Jerevanu a Baku a tímto způsobem posílila i vojenskou přítomnost v Zakavkazsku (Hedenskog, Lund & Norberg, 2020: 3).

Rusko svou vojenskou přítomnost v regionu posílilo bez jediného výstřelu a to tak, že využilo postavení prohrávající Arménie, která se na něho v posledních chvílích obrátila, aby zprostředkovalo mírové jednání s Ázerbájdžánem v Moskvě. Rusko se po celou dobu sporu odmítalo zapojit do bojů, i když má uzavřenou spojeneckou smlouvu s Arménií. Tato smlouva však zaručuje vojenskou účast Ruska v případě, že je přímo napadeno území Arménie, nikoli jejího spojence Republiky Náhorní Karabach. Vladimir Putin tento fakt několikrát zopakoval. I když Rusko svou vojenskou přítomnost v regionu už má v podobě 102. vojenské základny v Arménii, tak se mu ji podařilo rozšířit na území Náhorního Karabachu, které je dle mezinárodního práva územím Ázerbájdžánu (Hedenskog, Lund & Norberg, 2020: 3–4).

Ruská role ve sporu o Náhorní Karabach je i taková, že v poslední chvíli zachránila neschopnou Arménií, která nelibě nese porážku v konfliktu. Pokud tato skutečnost dostane Nikolu Pašinjana z premiérského křesla uvidíme až po volbách, které jsou v plánu na konec června 2021. Kdyby Nikol Pašinjan ve volbách neuspěl, znamenalo by to další vítězství Moskvy, protože nelibě nese prodemokratické lídry ve své sféře vlivu. Moskva zároveň

odvrátila úplné vítězství Ázerbájdžánu, kdyby se tak nestalo, tak by s největší pravděpodobností přišla o svůj silný vliv v regionu a postupně by ji nahradila Ankara, která je s Ázerbájdžánem blízce spřízněná. Pro Rusko bylo zastavení konfliktu nutností, protože jinak by přišlo o velkou část vlivu, který v regionu má. Z pohledu rusko-arménských vztahů by znamenala prohra Arménie porážku i samotného Ruska, protože jako hlavní spojenec a partner adekvátně nezasáhlo. Z pohledu rusko-ázerbájdžánských vztahů znamenalo zasáhnutí do bojů vytyčení jasných pravidel pod taktovkou Kremlu. Podepsání dohody o příměří mezi stranami sporu tak předcházely dvě události. První událostí je dobytí strategického města Šuša a uvěznění arménských a karabašských sil ve Stěpanakertu. Druhou je sestřelení ruského bojového vrtulníku nad arménským územím odpoledne 9. listopadu 2020, tedy jenom několik hodin před uzavřením dohody. Ázerbájdžán se za to omluvil a v návaznosti na tento incident se chtěl vyhnout zbytečné komplikaci rusko-ázerbájdžánských vztahů, proto souhlasil s uzavřením mírové dohody (Soušková, 2020).

Expert na Rusko a bezpečnostní zájmy Ruska Sergej Sukhankin (2021) na druhou stranu říká, že prohra Arménie je zároveň do jisté míry prohra Ruska. Zatímco Ázerbájdžán budoval, posiloval a zkvalitňoval armádu, která je postavená na nejmodernějších technologiích schopných vést moderní boj, tak Arménie svou armádu budovala po vzoru té ruské, tedy podle jeho slov „pouze na přehlídky“. V reálném boji se ukázalo, jak je ruská technika zranitelná, když proti ní zaútočí moderní bojové bezpilotní letouny. Tyto moderní bezpilotní letouny jsou z velké části do Ázerbájdžánu dodávány Tureckem. Toto ukazuje na další fakt, že Rusko nedokáže držet zbrojařský krok s Tureckem, kterého historicky považuje za rivala v tomto regionu. Nicméně se z rivala z Kavkazského regionu, stal v posledních letech i rival středoasijský. Turecko dobře využívá *soft power* pan-turkismu, na kterou v posledních letech začínají slyšet středoasijské státy, které mají s Tureckem podobné etnické kořeny (Sukhankin, 2021a; 2021b). Podle Michala Romancova (2020), politického geografa a experta na Rusko, se Moskvě podařilo z tohoto konfliktu dostat maximum čeho je schopna, a to, že si udržela zbytek vlivu v regionu. Podle něj již Rusko není silným hegemonem v postsovětském prostoru jako v minulosti a nedokáže nastalé problémy řešit pružně a rázně. Dokazuje to podle něj i fakt, že byl během konfliktu o Náhorní Karabach sestřelen ruský bojový vrtulník Mi-24, avšak žádná tvrdší reakce vůči Ázerbájdžánu nepřišla. Dále dodává, že Konflikt v Náhorním Karabachu, který předznamenal v 90. letech chaos a rozpad Sovětského svazu, zároveň ukazuje slabost Moskvy v posledních letech. Slabost v tom slova smyslu, že na žádost jedné strany sporu, se mírových akcí v regionu účastní i Turecko, tedy přímý konkurent Moskvy v (Romancov, 2020). Nicméně diplomatický úspěch Ruska je v tom, že ve smlouvě o příměří Turecko nefiguruje.

Stejný názor zastává i Dimitri Trenin (2020) specialista na Rusko z *Carnegie Moscow Center*, ve svém článku *Moscow's New Rules*. Podle něj Ruská federace již není tak silná jako byla za dob Sovětského svazu. Svědčí o tom fakt, že v její přímé sféře vlivu zůstalo ze 14 svazových republik jenom 5 (Arménie, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán), ostatní země jsou buď integrovány do západních struktur (Baltské státy), nebo jsou silně prozápadní (Gruzie a Ukrajina). Dále Moldavsko balancuje mezi oběma póly, Uzbekistán hlasitě prohlašuje nezávislost a Turkmenistán je uzavřený a v zahraniční politice se nijak nevymezuje. Ázerbájdžán je spíše prozápadní a do velké míry orientovaný na Turecko. Oslabující pozici Moskvy ještě více umocňuje rostoucí vliv Číny na Střední Asii, kdy země, které se zde nachází mají větší obchodní výměny s Čínou než s Ruskem (které se snaží svůj vliv uplatňovat skrze EAEU, SNS a OSKB). Druhá válka v Náhorním Karabachu a následný vývoj dokládá to, že Kreml dělá v řešení krizových situací jenom to, k čemu je formálně zavázán, ale nic víc. Rusko v posledních desetiletích změnilo *modus operandi* v postsovětském prostoru celkově. Krize spojená s Druhou Karabašskou válkou znamená pro Rusko to, že se snaží udržet zbytky vlivu v Zakavkazsku, kde ho pomalu nahrazuje Turecko. Tento jev lze popsat jako postupnou erozi ruského vlivu v postsovětském prostou (Trenin, 2020).

Rusko se svůj vliv snaží maximalizovat i příslibeným projektem železnice z Ruska přes Ázerbájdžán, Arménii až do ázerbájdžánské enklávy na západě jižního Kavkazu Nachičevanu (ten přímo sousedí s Tureckem). Moskva příslibila účast na stavbě této železnice, zároveň by měla zajišťovat bezpečnost svými pohraničními strážemi FSB, které jsou již v regionu přítomny, když zajišťují bezpečnost Lačinskému a Nachičevanskému bezpečnostnímu koridoru. Železnice by dále mohla propojit jižní část Kavkazu s Íránem a Tureckem. Tento projekt může upadající vliv Ruska v Zakavkazsku zachránit (Felgenhauer, 2021).

Momentální situaci v Náhorním Karabachu, a to jak se Rusko na tomto sporném území angažuje, popisuje Vladimír Socor (2021). Podle něj se z Náhorního Karabachu, který sice právně náleží Ázerbájdžánu a ve kterém je převážná arménská populace, stal ruský protektorát. Rusko garantuje mírové soužití většinové arménské populace (podle odhadů 105 000 až 110 000 Arménů) s Ázerbájdžánem, který odmítl dát Náhornímu Karabachu zvláštní statut. Rusko dále pomáhá navracet uprchlíky zpět do svých domovů. V mnoha případech zajišťuje transporty těchto lidí zpět do Stěpanakertu a dalších částí území. V Náhorním Karabachu se zvažuje možnost zavedení univerzálního jazyku, tímto jazykem má být ruština. Náhorní Karabach by se pod ruskou mírotvornou misí mohl pomalu přetvořit na podobné oblasti, jak jsou Abcházie, Jižní Osetie, Podněstří či Donbas. Spekuluje se o tom, že by se mohly začít vydávat ruské pasy, které by sloužily pro upevnění vlivu, ale také k jeho rozšíření. Nicméně

Arméni a Karabašští Arméni zatím na ničem takovém zájem nemají, protože chtějí dále posilovat nezávislost Náhorního Karabachu na Ázerbájdžánu (Socor, 2021a).

Rusko se se tedy snaží vytvořit jakýsi kvazi-stát, který bude pod přímou správou ruských ozbrojených sil. Rusko vytváří autonomní celek uprostřed jiného států (Ázerbájdžánu) a tímto tlakem zároveň zvyšuje svůj vliv v Ázerbájdžán. Je zajímavé, že ruské jednotky nerozpustily struktury Republiky Náhorní Karabach (Arcach), ale začlenily je do svých plánů a každodenně s nimi spolupracují. Prezident, parlament, bezpečnostní složky soudy a celá státní správa Náhorního Karabachu dál existují a pomáhají ruským vojákům v nastolování jejich řádu. Elitám Náhorního Karabachu se nový model spolupráce s Ruskou federací líbí, protože jim to podle jejich slov garantuje ochranu vlastního státu před hrozbou pan-turkismu ze strany Ázerbájdžánu a Turecka. Členové parlamentu Náhorního Karabachu dokonce v nedávné době navštívili ruskou Dumu. Republika Náhorní Karabach přetrvává dál, jenom vyměnila garanta své bezpečnosti Jerevan za Moskvu (Socor, 2021b).

Konflikt o Náhorní Karabach je ze strany ruské zahraniční politiky využíván k udržování vlivu ve zneprátelených státech. Ruské federaci a její geopolitice vyhovuje, když je konflikt v Náhorním Karabachu ustálený na *statu quo*, protože skrze něj může uplatňovat svůj vliv na Arménii, která je pod přímou vojenskou ochranou (hlavně ochrana před Tureckem), a také pod značným ekonomickým vlivem Ruska. Na Ázerbájdžán uplatňuje Ruská federace jiný způsob nátlaku. Tento nátlak představují moderně vybavená ruská severokavkazská armáda a případné ovlivňování kvazi-států v Gruzii, které mohou narušovat stabilitu ropovodu BTC. Konflikt v Náhorním Karabachu vytvářel a vytváří nejistotu a chaos pro obě zneprátelené strany. Ruské zahraniční politice vyhovuje, když je karabašská otázka stále nevyřešená, protože jí to dává velký manévrovací prostor pro uplatňování svého vlivu v prostoru jižního Kavkazu (Zacha, 2016).

Závěr

Tato bakalářská práce se věnovala obnově ruského vlivu na jižním Kavkaze na pozadí konfliktu o Náhorní Karabach, zejména pak ruské zahraniční politiky vůči Arménii a Ázerbájdžánu. Práce se zabývala hlavními událostmi od konce 80. let až po současnost. Primárně se práce zaměřuje na prostor jižního Kavkazu, avšak někdy jsou pro srovnání použity obdobné případy z jiných postsovětských regionů. Hlavní cíl práce je analýza zahraniční politiky Ruské federace vůči Arménii a Ázerbájdžánu. Práce pro samotnou analýzu zahraniční politiky Ruské federace využívá FPA, která sleduje vybrané faktory vstupující do zahraničněpolitických jednání lídrů, potažmo států. Těmito vybranými faktory jsou ekonomická provázanost mezi státy, energetická diplomacie, vojenská přítomnost/spolupráce a vzájemné vztahy mezi lidry.

Výzkumné otázky jsou zodpovídaný prostřednictvím analýzy vzájemných rusko-arménských a rusko-ázerbájdžánských vztahů. V těchto analýzách jsou zkoumány výše vybrané faktory, které vstupují do zahraniční politiky Ruské federace. V úvodu práce byly položeny tři výzkumné otázky, které jsou zodpovídaný prostřednictvím analýzy zahraniční politiky Ruské federace vůči Arménii a Ázerbájdžánu v analytické části práce.

Odpověď na první výzkumnou otázku, *Jaké jsou projevy zahraniční politiky Ruské federace vůči Arménii a Ázerbájdžánu*, je následující.

Ruská federace představuje pro Arménii nejbližšího zahraničního partnera, a proto tohoto faktu ruská zahraniční politika využívá při prosazování svých zájmů. Arméni mají historicky silný vztah k Rusku. Vysoké popularitě se v Arménii těší i Vladimir Putin. Ruská zahraniční politika vůči Arménii je velmi pragmatická. Geografická uzavřenost mezi Tureckem, Ázerbájdžánem, Íránem a Gruzii je zásadní pro arménskou orientaci na Ruskou federaci. Rusko zároveň využívá vlivu v konfliktu o Náhorní Karabach a udržuje si tím poměrně silný vliv v zemi.

Ruská federace využívá svého postavení v Arménii, jelikož její firmy a společnosti dominují arménské ekonomice. Tato jihokavkazská země importuje významnou část zahraničního obchodu z Ruska. Zároveň arménského export je na ruském trhu závislý. Arménie se snaží otevřít investicím ze západních zemí, nicméně je limitovaná ruským vlivem v zemi, který znemožňuje tyto investice znásobit. Významným faktorem ruské zahraniční politiky vůči Arménii je dominance Ruska na poli energetiky. Ruské společnosti mají v rukou monopol nad arménskými elektrárnami a energetickou sítí. Ruská diplomacie obratně využívá energetiky k prosazování svých zájmů a udržování svého vlivu. Faktor vojenské přítomnosti/spolupráce je v případě rusko-arménských vztahů velmi významný. Obě země mají podepsány vzájemné

bilaterální smlouvy o spojenectví a zároveň jsou členy OSKB. Ruská federace v Arménii udržuje 102. základnu ozbrojených sil ve městě Gyumri a dále provozuje leteckou základnu na letišti Ereburi. Všechny tyto vztahy mezi Ruskou federací a Arménií se odráží i na vztazích mezi lidry. Všichni dosavadní prezidenti Arménie blízce spolupracovali s prezidentem Vladimírem Putinem. Situace se změnila v roce 2018, kdy se po Sametové revoluci dostal do čela země Nikola Pašinjan, který chtěl Arménii orientovat více na Západ. Tento přechod se však nepovedl, protože na podzim roku 2020 propukla druhá válka o Náhorní Karabach, která zkomplikovala celý proces reformy arménského politického systému a Arménie byla nucena se obrátit zpět na Ruskou federaci. Bude zajímavé sledovat, jak dopadnou arménské parlamentní volby v létě tohoto roku.

Co se týče vztahů Ruska a Ázerbájdžánu, tak vazby mezi těmito zeměmi nejsou tak provázané jako u rusko-arménských vztahů. Baku poměrně dobře balancuje mezi vlivem Ruska a Západu, avšak je do značné míry výrazně orientované na Turecko. Ruská zahraniční politika vůči Ázerbájdžánu a její vliv na ázerbájdžánskou politiku není tak silný, jako v případě Arménie. Rusko obratně využívá konfliktu v Náhorním Karabachu, jako v případě Arménie. S podzimem roku 2020 se Rusku podařilo ustanovit vojenskou přítomnost na území Náhorního Karabachu, čímž si udrželo upadající vliv v Zakavkazsku. Nicméně účast Turecka na mírové operaci ve sporném území oslabuje pozici Ruska.

Ruská federace se těší dobrým, avšak ne dominantním, obchodním vztahům s Ázerbájdžánem. Rusko je významným dodavatelem zboží na ázerbájdžánský trh, avšak hned za ním je Turecko a Čína. Ázerbájdžán primárně neexportuje do Ruské federace, jako Arménie. Ázerbájdžánské společnosti nepodléhají ruskému vlivu jako je tomu u Arménie. Ázerbájdžán zároveň velmi dobře využívá peněz z evropského programu Východního partnerství, není však možné, že by se připojil k EU, protože neprovádí potřebné reformy, které by vedly k demokratizaci země. Zároveň opadl zájem Ázerbájdžánu se stát členem NATO. Tento fakt posiluje možnosti Ruska, aby posílilo svůj vliv v zemi. Rusko chtělo a chce výrazněji participovat na těžbě nerostných surovin v oblasti Kaspického moře. Události z 90. let spojené s těžbou nerostných surovin vedly k ochabnutí rusko-ázerbájdžánských vztahů. Energeticky je Ázerbájdžán nezávislý na Ruské federaci. Společně s jinými zeměmi vybudoval ropovod BTC, který transportuje ázerbájdžánskou ropu na evropský trh. Rusko se pokouší ovlivňovat a ohrožovat transport ropy prostřednictvím tohoto ropovodu a to tak, že se snaží destabilizovat Gruzii, kterou ropovod BTC prochází. Ruská energetická diplomacie je v posledních letech vůči Ázerbájdžánu pragmatická a snaží se prostřednictvím svých společností participovat na výstavbě nových ropovodů a plynovodů. Vojenskou přítomnost Ruská federace na území

Ázerbájdžánu do roku 2020 neměla. Vše se změnilo s příchodem mírotvorných sil na území Náhorního Karabachu. Ázerbájdžán není přímým vojenským partnerem Ruské federace a není členem OSKB. V Rusku nakupuje část svých zbraní a vojenské techniky, nicméně v posledních letech se v záležitostech moderních zbraňových systémů obracel na turecké a izraelské dodavatele. Ázerbájdžánský prezident Ilham Alijev je velmi opatrný ve vyjádřeních vůči Rusku. I když je k Ruské federaci vstřícnější než jeho otec Heydar Alijev, tak svou orientaci směřuje spíše k Turecku a pan-turkismu.

Odpověď na druhou výzkumnou otázku, ***Liší se ruská zahraniční politika vůči těmto státům, nebo ne***, je následující.

Ruská diplomacie obratně využívá konfliktu v Náhorním Karabachu k udržování vlivu, jak v Arménii, tak v Ázerbájdžánu. Ruská zahraniční politika se však dále ve vztahu k Arménii a Ázerbájdžánu liší. Ruská zahraniční politika využívá velkého ekonomického, energetického, vojenského, ale po druhé Karabašské válce i politického vlivu v Arménii, což dává Rusku dominantní postavení v této jihokavkazské republice. Arménie je závislá na ruské ochraně a investicích. Od roku 2018 se snaží vymanit ze sféry ruského vlivu, ale neúspěšně. Na druhou stranu v Ázerbájdžánu není Rusko úspěšné jako v Arménii. Ázerbájdžán má diverzifikovanou ekonomiku, je energeticky soběstačný, ve vojenských záležitostech spolupracuje nejenom s Ruskem, ale i Tureckem. Dále je vztah Ilhama Alijeva a Vladimira Putina čistě pragmatický. Rusko vidí v Ázerbájdžánu možného spojence v regionu, který má podobný autokratický režim jako ono samotné, avšak nemá zde větší zahraničněpolitický vliv.

Odpověď na třetí výzkumnou otázku: ***Jaká byla role Ruské federace během druhé války o Náhorní Karabach***, je následující.

Ruská zahraniční politika využila maximum z druhé války o Náhorní Karabach. Jak bylo ukázáno výše, tak konflikt mezi Arménií a Ázerbájdžánem propukl v ne dobrou chvíli, protože Moskva řešila jiné krize, které ji přímo více ohrožovaly (pandemie nemoci Covid-19, krize v Bělorusku, špatná hospodářská situace).

Zprvu se Moskva v konfliktu neangažovala a čekala na vhodný okamžik, který přišel s pádem města Šuša a špatnou arménskou situací. Co stojí za tím, že k mírovým jednáním přistoupil Ázerbájdžán, se možná dozvíme v budoucnu, ale svou roli může hrát i sestřelení ruského bojového vrtulníku. Každopádně si Kreml svůj vliv v regionu udržel (zejména v Arménii a Náhorním Karabachu) a za jeho vítězství lze považovat to, že do jednání o příměří nezasáhly západní státy a struktury. Nicméně je nucen trpět posilující roli Turecka, jakožto nejbližšího partnera Ázerbájdžánu. Druhá válka o Náhorní Karabach ukázala slabiny zastaralé arménské armády, která je podobná svou strukturou a výzbrojí té ruské a na druhé straně

ukázala vyspělost armády ázerbájdžánské, která zase disponuje moderními tureckými a izraelskými technologiemi.

Literatura použitá pro teoretické ukotvení práce byla velmi přínosná. Zvláště dílo Valeri Hudsona & Benjamin Daye (2020) výborně popisuje vybrané faktory FPA, které vstupují do zahraniční politiky. Za přínosnou literaturu pro osvětlení historie a vztahů jihokavkazských států k moskevskému centru považují knihu, články a analýzy Thomase de Waala. Jeho kniha slouží dobře k úvodu do problematiky Náhorního Karabachu, protože nezkresleně popisuje události první Karabašské války. Ještě více přínosnými jsou jeho analytické články pro *Carnegie Moscow Center*. Avšak není to jenom Thomas de Waal, který je klíčový pro tuto práci. Důležitými zdroji jsou analytické články z *Carnegie Moscow Center*, *Eurasianet* a *The Jamestown Foundation*. Tyto webové stránky přináší analytické články zaměřené na dění v postsovětském prostoru a velmi dobře dávají probíhající události do souvislosti s jinými proběhnuvšími událostmi v regionu. Analytické články jsou vypracovány významnými experty na Rusko a postsovětský prostor, jako Dimitri Trenin, Vladimir Socor, Joshua Kucera a další. Nelze ani opomenout české experty věnujícím se problematice Kavkazu a Rusku – Jaroslav Kurfürst, Tomáš Šmíd, Emil Souleimanov, Michael Romancov a další. Jaroslav Kurfürst (2018) popsal výborně znaky a projevy ruské zahraniční politiky v současné geopolitice. Jeho kniha je přínosná, protože dobře popisuje současné geopolitické cíle Ruska. Práce Tomáše Šmída jsou pro orientaci v regionu jižního Kavkazu klíčové. Velmi dobře popisuje vztahy jihokavkazských republik s moskevským centrem. Emil Souleimanov (2007) zase výborně popisuje historii a průběh konfliktu v Náhorním Karabachu. Jeho článek je přínosný i proto, že reflektuje poválečná jednání z 90. let. Autoři věnující se tématu války v Náhorním Karabachu se shodují (jako i autor této práce), že Rusko je klíčovým aktérem sporu a že bez jeho zásahu by se spor nepodařilo vyřešit. Rusko i nadále drží velký vliv v regionu a bude zajímavé sledovat, jak se jeho pozice promění v souvislosti s rostoucím vlivem Turecka.

Autor má za to, že se práci podařilo kompletizovat klíčové poznatky jiných autorů o ruské zahraniční politice vůči Arménii a Ázerbájdžánu, a to zejména zahraničněpolitické projevy z posledních let. Práci se povedlo analyzovat a komparovat ruskou zahraniční politiku vůči Arménii a Ázerbájdžánu. Zejména se práci podařilo analyzovat roli Ruska na pozadí druhého konfliktu o Náhorní Karabach v kontextu ruské zahraniční politiky vůči Arménii a Ázerbájdžánu. Další možný výzkum lze věnovat tomu, jak se ruská přítomnost v Náhorním Karabachu od roku 2020 projevuje v komparaci s ruskou přítomností ve kvazi-státech Abcházie a Jižní Osetie. Tento výzkum by mohl dále rozšířit znalosti o míře ruského vlivu v regionu jižního Kavkazu.

Prameny a literatura

Abushov, K. (2009). Policing the near abroad: Russian foreign policy in the South Caucasus. *Australian Journal of International Affairs*, 63(2), 187–212.

Agayev, Z. (2013, 13. srpen). Azeri-Russian Arms Trade \$4 Billion Amid Tension with Armenia. *Bloomberg*. Dostupné z <https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-08-13/azeri-russian-arms-trade-4-billion-amid-tension-with-armenia>

Alden, C., & Aran, A. (2017). *Foreign Policy Analysis: New Approaches*. New York: Routledge

Aliyev, N. (2018, 28. březen). Russia's Arms Sales: A Foreign Policy Tool in Relations With Azerbaijan and Armenia. *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/russias-arms-sales-foreign-policy-tool-relations-azerbaijan-armenia/>

Baev, P. K. (2013). *Russia Plays on Azerbaijan's Insecurity but Sinks into Its Own Troubles*. Istituto Affari Internazionali. Dostupné z https://www.jstor.org/stable/resrep09807?seq=1#metadata_info_tab_contents

Blank, S. (2018, 1. říjen). Putin's Trip to Azerbaijan: Manipulating the Caucasus Triangle. *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/putins-trip-to-azerbaijan-manipulating-the-caucasus-triangle/>

Barša, P., (Eds.). (2009). *Dialog teorii: Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: SLON

BBC. (2016, 3. duben). Nagorno-Karabakh violence: Worst clashes in decades kill dozens. *BBC*. Dostupné z <https://www.bbc.com/news/world-europe-35949991>

BBC. (2020a, 29. září). Armenia says its fighter jet 'shot down by Turkey. *BBC*. Dostupné z <https://www.bbc.com/news/world-europe-54345622>

BBC. (2020b, 1. říjen). Armenia-Azerbaijan: Both sides defy Nagorno-Karabakh ceasefire calls. *BBC*. Dostupné z <https://www.bbc.com/news/world-europe-54366616>

Bedavian, A. (2013, 17. prosinec). New Details Of Russian-Armenian Gas Deal Emerge. *Radio Azatutyun*. Dostupné z <https://www.azatutyun.am/a/25204160.html>

Bernstein, B. (1980). The Cuban missile crisis: Tranding the Jupiters in Turkey?. *Political Studies Quarterly*, 95(1), 97–125.

Běloševskij, D. (2007). Rusko a „blízké zahraničí“: od mýtů o dominanci k realitě dobrého sousedství. In E. Souleimanov (Eds.), *Rusko a postsovětský prostor* (s. 126–150). Praha: Eurolex Bohemia, a. s.

Broers, L. (2020, 17. listopad). Perspectives: Did Russia win the Karabakh war?. *Eurasianet.org*. Dostupné z <https://eurasianet.org/perspectives-did-russia-win-the-karabakh-war>

de Buck, D., & Hosli, M. (2020). Traditional Theories of International Relations. In: M. Hosli & J. Selleslaghs, *The Changing Global Order - Challenges and Prospects* (s. 1–17). New York City: Springer

Butler, E. (2020, 10. listopad). The Syrian mercenaries used as 'cannon fodder' in Nagorno-Karabakh. *BBC*. Dostupné z <https://www.bbc.com/news/stories-55238803>

Cooper, A., Higgott, R. & Nossal, K. (1993). *Relocating Middle Powers: Australia and Canada in Changing World Order*. Vancouver: University of British Columbia Press

Cornell, S. E. (2001). *Small Nations and Great Powers*. Londýn: Routledge Curzon

ČT24. (2020, 10. listopad). Arménie a Ázerbájdžán podepsaly dohodu o konci bojů v Náhorním Karabachu. *ČT24.cz*. Dostupné z <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3223810-nahorni-karabach-pripustil-ztratu-mesta-susa-azerbajdzanske-jednotky-postupuji-dal>

Daly, J. C. K. (2020, 14. září). Russia's Kavkaz 2020: International Participation and Regional Security Implications. *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/russias-kavkaz-2020-international-participation-and-regional-security-implications/>

Demytrie, R. (2018, 1. květen). Why Armenia 'Velvet Revolution' won without a bullet fired. *BBC.com*. Dostupné z <https://www.bbc.com/news/world-europe-43948181>

Ditrych, O. (2006). Náhorní Karabach a řešení mezinárodních konfliktů podle realistické tradice. *Mezinárodní vztahy*, 41(4), 27–47.

Dixon, W. J. (1993). Democracy and the Management of International Conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 37(1), 42–68.

von Drehle, D., & Smith, J. R. (1993, 27. červen). U.S. Strikes Iraq for Plot to Kill Bush. *The Washington Post*. Dostupné z <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/iraq/timeline/062793.htm>

Drulák, P. (2012). *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál

- Druláková, R., & Drulák, P. (2011). *Tvorba a analýza zahraniční politiky*. Praha: Oeconomica
- Dyson, S. (2006). Personality and foreign policy: Tony Blair's Iraq decision. *Foreign Policy Analysis*, 2(3), 289–306.
- Eshbaugh-Soha, M., & Linebarger, C. (2014). Presidential and media leadership of public opinion on Iraq. *Foreign Policy Analysis*, 10. 351–369.
- Eurasianet. (2020, 15. červenec). Pro-war Azerbaijani protesters break into parliament. *Eurasianet.org*. Dostupné z <https://eurasianet.org/pro-war-azerbaijani-protesters-break-into-parliament>
- Felgenhauer, P. (2021, 14. leden). Putin Exercises Free Hand in South Caucasus. *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/putin-exercises-free-hand-in-south-caucasus/>
- Foyle, D. (1997). Public opinion and foreign policy: Elite beliefs as a mediating variable. *International Studies Quarterly*, 41(1), 141–170
- Freedom House. (2021a). *Freedom in the world 2021: Russia*. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/russia/freedom-world/2021>
- Freedom House. (2021b). *Freedom in the world 2021: Kyrgyzstan*. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-world/2021>
- Freud, S., & Bullitt, W. C. (1967). *Thomas Woodrow Wilson: A Psychological Study*. Boston: Houghton Mifflin.
- Fukuyama, F. (1998, září/říjen). Women and the Evolution of World Politics. *Foreign Affairs*. Dostupné z <https://www.foreignaffairs.com/articles/1998-09-01/women-and-evolution-world-politics>
- Galeotti, M. (2020, 4. listopad). Kavkaz 2020: Russia's latest military exercise highlights its strengths and limitations as a regional hegemon. *Middle East Institute*. Dostupné z <https://www.mei.edu/publications/kavkaz-2020-russias-latest-military-exercise-highlights-its-strengths-and-limitations>
- Garrison, J. A., Kaarbo J., Foyle, D., Schafer, M., & Stern, E. K. (2003). Foreign Policy Analysis in 20/20. *A Symposium. International Studies Review*, 5(2), 155–202.
- Grigoryan, A. (2016, 30. listopad). Armenia and Russia Pursue Joint Military Forces. *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/armenia-russia-pursue-joint-military-forces/>

Grigoryan, A. (2019, 26. duben). One Year After Armenia's 'Velvet Revolution': The Plans and Challenges Ahead. *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/one-year-after-armenias-velvet-revolution-the-plans-and-challenges-ahead/>

GUAM. (2021). *About GUAM*. Dostupné z <https://guam-organization.org/en/about-the-organization-for-democracy-and-economic-development-guam/>

Haas, M. L. (2007). A Geriatric Peace? The Future of U.S. Power in a World of Aging Populations. *International Security*, 32(1), 112–147.

Hedenskog, J., Lund, A., & Norberg, J. (2020, prosinec). The End of the Second Karabakh War: New realities in the South Caucasus. *FOI - Swedish Defence Research Agency*. Dostupné z <https://www.foi.se/report-summary?reportNo=FOI%20Memo%207405>

Holzer, J. (2001). *Politický systém Ruska: hledání státu*. Brno: CDK

Hosenseidlová, P. (2020, 29. listopad). Kdo byl první v Černé zahradě? Za sporem o Náhorní Karabach není starodávná nenávist, ale spletitá historie. *ČT24*. Dostupné z <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3231334-kdo-byl-prvni-v-cerne-zahrade-za-sporem-o-nahorni-karabach-neni-starodavna-nenavist-ale>

Houghton, D. P. (2008). Invading and Occupying Iraq: Some Insights from Political Psychology. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 14(2), 169–192.

Hudson, V. M., & Vore, C. S. (1995). Foreign Policy Analysis Yesterday, Today, and Tomorrow. *Mershon International Studies Review*, 39(2), 209–238.

Hudson, V. M. (2005). Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations. *Foreign Policy Analysis*, 1(1), 1–30.

Hudson, V. M., & Day, B. S. (2020). *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Londýn: Rowman & Littlefield

Huntington, S. P. (2001). *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers

Huseynov, V. (2020, 14. srpen). Azerbaijan, Turkey Hold Large-Scale Military Drills Amidst Escalation of Tensions With Armenia. *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/azerbaijan-turkey-hold-large-scale-military-drills-amidst-escalation-of-tensions-with-armenia/>

JAMnews, (2019, 3. říjen). Putin meets with wife of arrested ex-president of Armenia in Yerevan. *JAMnews – Yerevan*. Dostupné z <https://jam-news.net/putin-meets-with-wife-of-arrested-ex-president-of-armenia-in-yerevan/>

Katzenstein, P. (1976). International relations and domestic structures: Foreign economic policies of advanced industrial states. *International Organization*, 30(1), 1–45.

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1977). *Power and interdependence: World politics in transition*. Boston: Little, Brown.

Kissinger, H. A. (1966). Domestic Structure and Foreign Policy. *Conditions of World Order*, 95(2), 503–529.

Kissinger, H. A. (1999). *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Praha: Prostor

Kissinger, H. A. (2016). *Uspořádání světa: Státní zájmy, konflikty a mocenská rovnováha*. Praha: Prostor

Klare, M. T. (2001). The New Geography of Conflict. *Foreign Affairs*, 80(3), 49–61.

Konarzewska, N. (2020, 3. únor). Azerbaijan-Russia Relations Warm Up. *The Central Asia – Caucasus Analyst*. Dostupné z <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13602-azerbaijan-russia-relations-warm-up.html>

Kopeček, V. (2012a). *Jižní Kavkaz mezi demokracií a autoritarismem*. Praha: European Science and Art Publishing

Kopeček, V. (2012b). Formální a neformální politické struktury v zemích Jižního Kavkazu. *Politologická revue*, 18(2), 3–38.

Krejčí, O. (2017). *Geopolitika Ruska*. Praha: Professional Publishing

Kreml. (2005a, 21. březen). President Vladimir Putin and Armenian President Robert Kocharyan exchanged messages on the occasion of the opening of the Year of Russia in Armenia. *President of Russia – Kremlin.ru*. Dostupné z <http://en.kremlin.ru/events/president/news/32996>

Kreml. (2005b, 25. březen). Владимир Путин и Роберт Кочарян приняли участие в торжественной церемонии открытия Года России в Армении. *Президент России – Kremlin.ru*. Dostupné z <http://kremlin.ru/events/president/news/33047>

Kreml. (2020, 10. listopad). Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации. *Президент России – Kremlin.ru*. Dostupné z <http://kremlin.ru/events/president/news/64384>

Kreml. (2021, 7. duben). Встреча с Премьер-министром Армении Николом Пашиняном. *Президент России – Kremlin.ru*. Dostupné z <http://kremlin.ru/events/president/news/65324>

Kremlin Watch. (2021a). *Armenia*. Dostupné z <https://www.kremlinwatch.eu/countries-compared-states/armenia/>

Kremlin Watch. (2021b). *Azerbaijan*. Dostupné z <https://www.kremlinwatch.eu/countries-compared-states/azerbaijan/>

Krupka, L. (2017). *Analýza česko-ukrajinských vztahů po roce 2014* (Diplomová práce). Palackého univerzita: Olomouc

Kubátová, E. (2020, 30. září). Boje o Náhorní Karabach sílí a s tím i obavy o zapojení velkých hráčů. Turecké angažmá se ale Rusku nehodí. *iRozhlas.cz*. Dostupné z https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/nahorni-karabach-armenie-azerbajdzan-valka-turecko-rusko-analyza-souskova_2009300650_eku

Kucera, J. (2015, 18. květen). Report: Azerbaijan Gets 85 Percent Of Its Weapons From Russia. *Eurasianet.org*. Dostupné z <https://eurasianet.org/report-azerbaijan-gets-85-percent-of-its-weapons-from-russia>

Kucera, J. (2018, 14. květen). Pashinyan and Putin hold first meeting, pledge to build closer ties. *Eurasianet.org*. Dostupné z <https://eurasianet.org/pashinyan-and-putin-hold-first-meeting-pledge-to-build-closer-ties>

Kucera, J. (2020a, 27. září). Armenia and Azerbaijan hurtle toward war. *Eurasianet.org*. Dostupné z <https://eurasianet.org/armenia-and-azerbaijan-hurtle-toward-war>

Kucera, J. (2020b, 10. listopad). Armenian government under attack following war defeat. *Eurasianet.org*. Dostupné z <https://eurasianet.org/armenian-government-under-attack-following-war-defeat>

Kuchins, A. C., Mankoff, J., & Backes, O. (2016a). *Report - Armenia in a Reconnecting Eurasia: Foreign Economic and Security Interests*. Center for Strategic and International Studies. Dostupné z https://www.jstor.org/stable/resrep23341.6?refreqid=excelsior%3Ae8a1ed4f7333ede54a81b8ae5ba8a0dc&seq=1#metadata_info_tab_contents

Kuchins, A. C., Mankoff, J., & Backes, O. (2016b). *Report - Azerbaijan in a Reconnecting Eurasia: Foreign Economic and Security Interests*. Center for Strategic and International

Studies. Dostupné z

https://www.jstor.org/stable/resrep23346.6?seq=1#metadata_info_tab_contents

Kurfürst, J. (2018). *Příběh ruské geopolitiky: Jak se ruská myšlenka zmocnila více než šestiny světa*. Praha: Karolinum

Lanskoy, M., & Suthers, E. (2019). Armenia's Velvet Revolution. *Journal of Democracy*, 30(2), 85-99.

Laqueur, W. (2016). *Putin a putinismus: Rusko a perspektivy jeho soužití se západem*. Praha: Prostor

Lebow, R. N. (1983). The Cuban missile crisis: Reading the lessons correctly. *Political Studies Quarterly*, 98(3), 431–458.

Levada. (2019). Russian Public Opinion 2018. Statistická data vyhledána k 10. 4. 2021. Dostupné z <https://www.levada.ru/cp/wp-content/uploads/2019/07/2018-Eng.pdf>

Lijphart, A. (1971). Politics and the Comparative Method. *The American Political Science Review*, 65(3), 682–693.

Litera, B. (1994). Kozyrevova doktrína – ruská varianta Monroeovy doktríny. *Mezinárodní vztahy*, 29(4), 65–71.

Lukoil, (2021). *Corporate Profile*. Dostupné z <https://www.lukoil.com/Company/CorporateProfile>

Markedov, S. (2016, 15. srpen). Vladimir Putin Meets with Serzh Sargsyan: Moscow Supports a Compromise. *Russian International Affairs Council*. Dostupné z <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/vstrecha-v-putina-i-s-sargsyana-moskva-podderzhivaet-komprom/>

Markedov, S. (2020, 21. červenec). Совмещая роли. Что означает для России новая армяно-азербайджанская эскалация. *Московский Центр Карнеги*. Dostupné z <https://carnegie.ru/commentary/82333>

McCarthy, N. (2018, 31. leden). Defense: The U.S. Outspends These Countries Combined. *The Forbes*. Dostupné z <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2018/01/31/defense-the-u-s-outspends-these-countries-combined-infographic/?sh=37f9f72c79b6>

McKernan, B. (2020, 8. listopad). Azerbaijan claims to have captured key town in Nagorno-Karabakh. *The Guardian*. Dostupné z <https://www.theguardian.com/world/2020/nov/08/azerbaijan-claims-to-have-captured-key-city-in-nagorno-karabakh>

Merritt, R. L., & Zinnes, D. A. (1991). Democracies and War. In Inkeles A. *On Measuring Democracy* (s. 207–237). New Brunswick: Transaction

MFARA - Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. (2021). *Bilateral Relations*. Dostupné z <https://www.mfa.am/en/bilateral-relations/ru>

Micallef, J. (2018, 27. září). The Strategic Implications of American Energy Independence. *Military.com*. Dostupné z <https://www.military.com/daily-news/2018/09/27/strategic-implications-american-energy-independence.html>

Monaghan, A. (2020, 30. listopad). Understanding Russia's Measures of War. *Russian Analytical Digest No 259: Russian Military Strategy*. Dostupné z <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD259.pdf>

Natiqqizi, U. (2020, 8. listopad). Azerbaijanis celebrate retaking of Shusha. *Eurasianet.org*. Dostupné z <https://eurasianet.org/azerbaijanis-celebrate-retaking-of-shusha>

Neack, L. Hey, J. A. K. & Haney, J. (Eds.). (1995). *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. New Jersey: Prentice Hall.

Nye, J. S. Jr., (1990). Soft power. *Foreign policy* 80, 153–171.

OSCE. (2020). *OSCE Minsk group: Who we are? What we do?*. Dostupné z <https://www.osce.org/mg>

OSN. (1993a). *Resolutions adopted by the Security Council in 1993 no. 822*. Dostupné z [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F822\(1993\)&Language=E&DeviceType=Desktop](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F822(1993)&Language=E&DeviceType=Desktop)

OSN. (1993b). *Resolutions adopted by the Security Council in 1993 no. 853*. Dostupné z [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F853\(1993\)&Language=E&DeviceType=Desktop](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F853(1993)&Language=E&DeviceType=Desktop)

OSN. (1993c). *Resolutions adopted by the Security Council in 1993 no. 874*. Dostupné z [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F874\(1993\)&Language=E&DeviceType=Desktop](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F874(1993)&Language=E&DeviceType=Desktop)

OSN. (1993d). *Resolutions adopted by the Security Council in 1993 no. 884*. Dostupné z [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F884\(1993\)&Language=E&DeviceType=Desktop](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F884(1993)&Language=E&DeviceType=Desktop)

- Pašinjan, N. [Government of Armenia]. (2021, 7. duben). *Վարչապետ Փաշինյանը Մոսկվայում հանդիպել է նախագահ Պուտինին* [videosoubor]. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=guPIH4xFFQw&t=475s>
- PM Armenia. (2021, 7. duben). PM Pashinyan, President Putin discuss issues of Armenian-Russian strategic relations. *The Prime Minister of the Republic of Armenia*. Dostupné z <https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2021/04/07/Nikol-Pashinyan-Vladimir-Putin/>
- Putin, V. [Global News]. (2020a, 10. listopad). *Nagorno-Karabakh conflict: War-ending deal reached between Armenia and Azerbaijan, Putin says* [videosoubor]. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=Mi129R3wluE>
- Putin, V. [Global News]. (2020b, 11. listopad). *Nagorno-Karabakh conflict: Putin hosts 1st post-war talks with Armenia, Azerbaijan leaders* [videosoubor]. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=EHXbtSZ3yXs>
- Putin, V. [Government of Armenia]. (2021, 7. duben). *Վարչապետ Փաշինյանը Մոսկվայում հանդիպել է նախագահ Պուտինին* [videosoubor]. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=guPIH4xFFQw&t=475s>
- Radio Free Europe (2016, 19. únor). Russia Provides Arms Loan To Armenia. *Radio Free Europe, Radio Liberty*. Dostupné z <https://www.rferl.org/a/russia-armenia-loan-arms/27561685.html>
- Rahimov, R. (2020, 11. září). Azerbaijani President Rebukes Putin Over Russian Military Cargo Deliveries to Armenia. *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/azerbaijani-president-rebuked-putin-over-russian-military-cargo-deliveries-to-armenia/>
- Regnum. (2013, 3. prosinec). Россия и Армения подписали 12 документов в ходе визита Владимира Путина в Ереван. *Regnum.ru*. Dostupné z <https://regnum.ru/news/economy/1740003.html>
- Reuters. (2020, 28. červenec). China starts building southern part of China-Russia East gas pipeline. *Reuters*. Dostupné z <https://www.reuters.com/article/us-china-naturalgas-pipeline-idUSKCN24T0VU>
- Richardson, N. R., & Kegley, W. Jr. (1980). Trade Dependence and Foreign Policy Compliance: A Longitudinal Analysis. *International Studies Quarterly* 24(2), 191–222.
- Risse-Kappen, T. (1991). Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies. *World Politics*, 43(4), 479–512.

Romancov, M. (2020, 16. listopad). DeníkN (Чехия): почему Кремль позволил Армении проиграть? Он слабеет и на очередной вооруженный конфликт сил, вероятно, уже нет. *иноСМИ*. Dostupné z <https://inosmi.ru/politic/20201116/248545368.html>

Rosenau, J. N. (1966). Pre-theories and Theories of Foreign Policy. In R. B. Farrell (Eds.), *Approaches in Comparative and International Politics*. Evanston: Northwestern University Press.

Říchová, B. (2014). *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál

Salvati, F. (2015, 15. březen). Russia and Azerbaijan: a complicated relationship. *Geopolitica.info*. Dostupné z <https://www.geopolitica.info/russia-and-azerbaijan/>

Santander Trade Market. (2021a). *Armenia Foreign Trade in Figures*. Dostupné z <https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/armenia/foreign-trade-figures>

Santander Trade Market. (2021b). *Azerbaijan Foreign Trade in Figures*. Dostupné z https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/azerbaijan/foreign-trade-figures#classification_by_country

SGC. (2021). *What is southern gas corridor?*. Dostupné z <https://www.sgc.az/en>

Shahbazov, F. (2018, 12. říjen). Could Vladimir Putin's Visit to Azerbaijan Shift the Regional Balance of Power?. *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/could-vladimir-putins-visit-to-azerbaijan-shift-the-regional-balance-of-power/>

Shepard, G. (1988). Personality effects on American foreign policy, 1969–1984: A second test of interpersonal generalization theory. *International Studies Quarterly*, 32(1), 91–123.

Singer, D. (1961). The Level-of-Analysis Problem in International Relations. *World Politics*, 14(1), 77–92.

Skidmore, D., & Hudson, V. M. (1993). *The Limits of State Autonomy: Society Groups and Foreign Policy Formulation*. Boulder: Westview

Snyder, R. C., Bruck, H. W., & Sapin B. (1954). *Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics*. Princeton: Princeton University Press

Socor, V. (2021a, 18. březen). Russia's Karabakh Protectorate Taking Clearer Shape (Part One). *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/russias-karabakh-protectorate-taking-clearer-shape-part-one/>

Socor, V. (2021b, 22. březen). Russia's Karabakh Protectorate Taking Clearer Shape (Part Two). *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/russias-karabakh-protectorate-taking-clearer-shape-part-two/>

Souleimanov, E. (2007). Konflikt v Náhorním Karabachu. *Acta Universitatis Carolinae. Studia Territoria*, 7(10), 299–319.

Soušková, T. (2019, 19. červen). Arménie mezi EU a Ruskem: hledání důstojného života. *Asociace pro mezinárodní otázky*. Dostupné z <https://www.amo.cz/cs/nove-horizonty-cesko-polske-spoluprace/armenie-mezi-eu-a-ruskem-hledani-dustojneho-zivota/>

Soušková, T. (2020, 13. listopad). Válka v Karabachu skončila? Arménie a Ázerbájdžán se pod vedením Ruska dohodly na novém statu quo. *A2larm.cz*. Dostupné z <https://a2larm.cz/2020/11/valka-v-karabachu-skoncila-armenie-a-azerbajdzan-se-pod-vedenim-ruska-dohodly-na-novem-statu-quo/>

Sprout, H., & Sprout M. (1956). *Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics*. Princeton: Princeton University Press

Sukhankin, S. (2021a, 5. leden). The Second Karabakh War: Lessons and Implications for Russia (Part One). *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/the-second-karabakh-war-lessons-and-implications-for-russia-part-one/>

Sukhankin, S. (2021b, 13. leden). The Second Karabakh War: Lessons and Implications for Russia (Part Two). *The Jamestown Foundation*. Dostupné z <https://jamestown.org/program/the-second-karabakh-war-lessons-and-implications-for-russia-part-two/>

Šmíd, T. (2005). Alievův Ázerbájdžán: Případová studie hybridního režimu. *Středoevropské politické studie*, 7(4), 389–408.

Šmíd, T. (2006). Jižní Kavkaz. In T. Šmíd & P. Kuchyňková (Eds.). *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru* (s. 103–137). Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Šmíd, T., & Vaďura, V., (Eds.). (2007). *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno: CDK

TASS. (2019, 4. červenec). Oil transportation via Baku-Novorossiysk pipeline resumed. *Tass Russian News Agency*. Dostupné z <https://tass.com/economy/1067065>

TASS. (2020, 31. srpna). Putin congratulates Armenia's ex-President Kocharyan on his birthday. *Tass Russian News Agency*. Dostupné z <https://tass.com/politics/1195591>

Tayfur, F. M. (1994). Main Approaches to the Study of Foreign Policy: A Review. *METU Studies in Development*, 21(1), 113–141.

Taylor, B. (2018). *The Four Flashpoints: How Asia Goes to War*. Carlton: La Trobe University Press

Trading Economics. (2021a). *Armenia exports to Russia*. Dostupné z <https://tradingeconomics.com/armenia/exports/russia>

Trading Economics. (2021b). *Armenia imports from Russia*. Dostupné z <https://tradingeconomics.com/armenia/imports/russia>

Trading Economics. (2021c). *Azerbaijan exports to Russia*. Dostupné z <https://tradingeconomics.com/azerbaijan/exports/russia>

Trading Economics. (2021d). *Azerbaijan imports from Russia*. Dostupné z <https://tradingeconomics.com/azerbaijan/imports/russia>

Trenin, D. (2020, 12. listopad). Moscow's New Rules. *Carnegie Moscow Center*. Dostupné z <https://carnegie.ru/commentary/83208>

de Waal, T. (2012). *Černá zahrada: Arménie a Ázerbájdžán v míru a za války*. Praha: Academia

de Waal, T. (2015). The Elusive Search for Resolution of the Nagorny Karabakh Dispute. In A. Bebler (Eds.), *"Frozen conflicts" in Europe* (125–136). Berli; Toronto: Verlag Barbara Budrich

de Waal, T. (2020, 11. listopad). A Precarious Peace for Karabakh. *Carnegie Moscow Center*. Dostupné z <https://carnegie.ru/commentary/83202>

Waltz, K. N. 1979. *Theory of International Relations*. Reading: Addison-Wesley Publishing Company.

Yamskov, A. N. (1991). Ethnic Conflict in the Transcaucasus: The Case of Nagorno-Karabakh. *Theory and Society*, 20(5), 631–660.

Zacha, O. (2016, 12. duben). Za krizí v Náhorním Karabachu stojí dlouhodobé selhávání. *Security Outlines*. Dostupné z <http://www.securityoutlines.cz/za-krizi-v-nahornim-karabachu-stoji-dlouhodobe-selhavani/>

Zubov, A., (Eds.). (2014). *Dějiny Ruska 20. století – 1. díl 1894–1939*. Praha: Argo

Zubov, A., (Eds.). (2015). *Dějiny Ruska 20. století – 2. díl 1939–2007*. Praha: Argo

Abstrakt

Práce se zaměřuje na ruskou zahraniční politiku a obnovování vlivu v Arménii a Ázerbájdžánu na pozadí konfliktu o Náhorní Karabach. Jsou analyzovány klíčové projevy a znaky ruské zahraniční politiky vůči těmto státům od konce 80. let do současnosti. Práce se snaží popsat, jak Ruská federace obnovuje svůj vliv a jakou dynamiku dává konfliktu o Náhorní Karabach. Klíčovými aspekty této komparativní analýzy jsou ekonomické vztahy, energetika, vojenská přítomnost a spolupráce a vztahy mezi lídry. Práce pro svou analýzu využívá *Foreign Policy Analysis* (FPA), která na základně těchto klíčových faktorů a historického kontextu pomáhá popisovat projevy a znaky zahraniční politiky. Ruská zahraniční politika se vůči Arménii a Ázerbájdžánu liší, zejména proto, že je Arménie na Rusku závislá a Ázerbájdžán nikoliv. Zároveň si Rusko po druhé válce o Náhorní Karabach udrželo vliv v jižním Kavkaze, avšak jeho silná pozice v tomto regionu postupně upadá.

Klíčová slova: ruská zahraniční politika, Konflikt o Náhorní Karabach, Ruská federace, Arménie, Ázerbájdžán, Foreign Policy Analysis, Jižní Kavkaz

Abstract

This work is focusing on the Russian foreign policy and restoration of Russian influence in Armenia and Azerbaijan on the background of the Nagorno-Karabakh conflict. The work analyzes the key manifestations and signs of the Russian foreign policy towards these states from the late 1980s to the present. The work tries to describe how the Russian Federation restores its influence and what dynamics it gives to the conflict over Nagorno-Karabakh. The key aspects of this comparative analysis are economic relations, energy, military presence and cooperation and relations between leaders. The work uses Foreign Policy Analysis (FPA) for its analysis, which helps to describe the manifestations and characteristics of foreign policy based on these key factors and the historical context. Russian foreign policy towards Armenia and Azerbaijan is different, mainly because Armenia is dependent on Russia and Azerbaijan isn't. At the same time, Russia maintained its influence in the South Caucasus after the Second Nagorno-Karabakh War, but its strong position in the region is gradually declining.

Key words: Russian foreign policy, The Nagorno-Karabakh conflict, The Russian Federation, Armenia, Azerbaijan, The South Caucasus